

*ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ*

*(до 25-ї річниці
Незалежності України)*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК ІДГУ
ПРИДУНАЙСЬКИЙ ЦЕНТР ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІДГУ

**ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МАТЕРІАЛИ

науково-практичної конференції з міжнародною участю

(до 25-ї річниці Незалежності України)

25 березня 2016 р.

ІЗМАЇЛ – 2016

Проблеми становлення української державності // Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції з міжнародною участю (до 25-річниці Незалежності України). – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. – 151 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Я.В. Кічук,

доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Л.Ф. Циганенко – д.і.н., професор;

Л.В. Чорна – к.і.н., доцент;

В.Г. Церковна – к.і.н., доцент;

А.О. Дорошева – к.і.н., старший викладач;

Г.І. Градинар – студентка 4 курсу, голова СНТ ІДГУ

Члени оргкомітету конференції:

А.О. Дорошева,

Г.І. Градинар,

Н.В. Волканова.

Упорядники збірника:

Г.І. Градинар,

Н.В. Волканова.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ИЗМАИЛЬСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ГУМАНИТАРНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАИНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНЫХ НАУК ИДГУ
ПРИДУНАЙСКИЙ ЦЕНТР ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНИЦИАТИВ
СТУДЕНЧЕСКОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО ИГГУ

**ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ
УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ**

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

МАТЕРИАЛЫ

научно-практической конференции с международным участием
(к 25-летию Независимости Украины)

25 марта 2016 г.

ИЗМАИЛ – 2016

Проблемы становления украинской государственности // Сборник научных трудов по материалам научно-практической конференции с международным участием (к 25-летию Независимости Украины). – Измаил: РИО ИГГУ, 2016. – 151 с.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Я.В. Кичук,

доктор педагогических наук, профессор, ректор Измаильского государственного гуманитарного университета

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Л.Ф. Цыганенко – д.и.н., профессор;

Л.В. Чёрная – к.и.н., доцент;

В.Г. Церковная – к.и.н., доцент;

А.А. Дорошева – к.и.н., старший преподаватель;

А.И. Градинар – студентка 4 курса, председатель СНО ИГГУ

Члены оргкомитета конференции:

А.А. Дорошева

А.И. Градинар

Н.В. Волканова

Составители сборника:

А.И. Градинар

Н.В. Волканова

ЗМІСТ

Башли М. Добродійні об'єднання в допомозі учням та студентам Бессарабії (друга половина XIX – початок XX ст.)	8
Бобогло М. Лінгвокультурологія як чинник становлення етнічної ідентичності українця	11
Волканова Н. Благодійна діяльність бесарабських дворян часів Східної війни (1855-1856 рр.)	15
Градинар Г. Голод 1946-1947 рр. на Ізмаїльщині: причини, масштаби, наслідки	19
Дізанова А. Формування зовнішньої політики України (1991-1994 рр.)	25
Дорошева А. Діяльність обласних національно-культурних товариств Одещини	33
Дроздов В. Всесоюзний референдум 17 березня 1991 р. в оцінках Ізмаїльської газетної періодики	40
Запорожченко О. Соціокультурні виклики національній ідентичності в контексті інформаційної глобалізації	47
Каплієнко А. Націєтворчі інтенції Олександра Довженка	50
Коваль Г. Діяльність болгарської комунальної установ в сфері торгівлі і промисловості (1882-1916 рр.)	54
Кожухаренко Л. Волонтерський рух в умовах військових дій на Сході України (2014-2016 рр.)	63
Курносів Ю. Місцеві ради народних депутатів у соціально-культурному розвитку українського села (друга половина 70-х років XX ст.)	69
Левченко В. Ідея української державності в рецепціях представників професійної корпорації одеських істориків першої половини XX ст.	72
Майданевич С. Поліетніть як чинник економічного розвитку Південної Бессарабії	81
Михайлов О. Земельні банки та іпотечний кредит у Бессарабській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)	89
Погорєлова А. Державницькі ідеї в публіцистичних працях Ю. Липи	93
Райбедюк Г., Вельчева М. Історіософський дискурс у спадщині Ірини Калинець	99
Роке К. Перші жителі провінції Матансас (Куба) за останніми археологічними дослідженнями	106
Соколова А. Національна ідентичність у постколоніальному художньому дискурсі	111
Томчук О., Буркан С. Національні імперативи в мемуаристиці Михайла Драй-Хмари	120
Фоміна Л. Національні маркери лірики М. Вінграновського	125
Церковна В., Церковна О. Діяльність Одеського комітету іноземної цензури (друга половина XIX ст.)	132

Циганенко Л. Невідомі сторінки з історії виборів Ізмаїльського міського голови в 1917 р. (за матеріалами регіонального архіву) 141

Чорна Л. Національні традиції української історіографії в зарубіжному українознавстві (60-80-і рр. ХХ ст.) 147

Маргарита Башли
*кандидат історичних наук,
викладач кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

**ДОБРОЧИННІ ОБ'ЄДНАННЯ
В ДОПОМОЗІ УЧНЯМ ТА СТУДЕНТАМ БЕССАРАБІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ ст. – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

З другої половини ХІХ ст. через визначальні зміни в соціально-економічному житті Російської імперії спостерігалось зростання благодійності, яка характеризувалася розмаїттям соціальних пріоритетів та організаційних форм і напрямів застосування, особистими прагненнями благодійників. Особливо це стосувалося дворянства, яке витратило значні кошти на освіту. Підтримуючі місцеві гімназії та училища фінансово, обіймаючи посади почесних піклувальників цих закладів, дворянство сприяло поширенню освіти в краї, формуванню освіченої національної еліти.

Були свої «помічники» й у Бессарабській губернії. Серед тих, хто допомагав І-й Кишинівській гімназії, були почесні піклувальники дворяни Антон Катаказі, Микола Качулков, Микола Дониц, камергер двору його величності Євген Катаржи, учень гімназії дворянин Михайло Зоті та інші. Серед піклувальників і меценатів ми зустрічаємо й жінок – представниць шляхетного стану. Це М. Катаказі, М. Семиградова, О. Крупенська, В. Лазо, Є. Россет, М. Дунка, Є. Гілевич [2, с. 209-211].

Серед благодійників гімназії був дворянин Василь Карастаті, який ще в першій половині ХІХ ст. подарував закладу бібліотеку, яка нараховувала 2 633 томи книжок різними мовами. Крім того, він виділяв кошти на стипендії для бідних учнів: у середині ХІХ ст. за його рахунок навчалося 11 учнів. Підтримку учням із збіднілих дворянських родин надавала обласна дворянська організація. У 50-х рр. ХІХ ст. на кошти губернських дворянських зборів було закуплено обладнання для фізичного кабінету гімназії. Працівники дирекції народних училищ Бессарабської губернії зібрали понад 1 000 руб. та заснували стипендію імені піклувальника округу С.П. Голубцова, яка призначалася по черзі кращим учням гімназій округу. Першим отримав цю стипендію учень Кишинівської гімназії.

Бессарабське дворянство опікувалося подальшою долею випускників гімназії, намагаючись допомогти їм у продовженні навчання в університетах та інститутах Російської імперії. Так, обласний предводитель дворянства князь Кантакузен

виплачував стипендії (2 000 руб.) двом учням, які після закінчення гімназії в 1861 р. вступили до Київського університету. Не залишилась осторонь і обласна дворянська організація, яка щорічно виділяла на стипендії для студентів вишів понад 2 200 руб. Існували в закладі персональні та іменні стипендії: О. Главче, К.Янковського (колишнього директора гімназії), Ф. Крупенського (заступника голови Кишинівського окружного суду), К. Ришкан-Дерожинської, К. Чолак, Л. Захар'янова та інші. Кишинівська міська дума щорічно виділяла на стипендію імені Новоросійського генерал-губернатора Коцебу для одного з учнів Кишинівської І-ї гімназії 400 руб. [2, с. 227-229].

У 1882 р. при гімназії було відкрито «Товариство допомоги бідним учням Кишинівської І-ї чоловічої гімназії», статут якого передбачав надання допомоги нужденним учням гімназії, що полягала в наступному: сплата за навчання; виділення коштів на закупівлю одягу, взуття тощо; субсидії учням, які закінчили гімназію та мають намір вступити до університету. В 1908 р. товариство мало недоторканного капіталу в 5 500 руб.

Крім членських внесків та зборів з концертів, товариству суттєво допомагали благодійники, серед яких ми зустрічаємо вже відомі нам прізвища дворян: І.Є. Катаржи – 2 000 руб., А.Є. Крупенська – 100 руб., Є.А. Ришкан-Дерожинська – 100 руб., М.В. Пуришкевич – 100 руб., К.Д. Кириак – 300 руб., Г.Н. Титинева – 100 руб., А.Я. Лазарев – 50 руб., В. В. Казимір – 100 руб., І. І. Дефто – 100 руб., М.М. Катаказі – 100 руб., А.М. Мануйлов – 100 руб., І.К. Скорделі – 100 руб., Є.А. Бокал – 100 руб. Княгиня Є.О. В'яземська щорічно жертвувала на бідних учнів по 100 руб., А.Н. Крупенська влаштувала виставу, яка збрала 650 руб. для поповнення бібліотеки гімназії. В 1907 р. товариство витратило на сплату за навчання бідних учнів, закупівлю книг, одягу, наймання квартир понад 600 руб. [2, с. 230-236].

В другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. бессарабське дворянство брало активну участь у створенні та утриманні різноманітних благодійних товариств, діяльність яких була спрямована на надання допомоги місцевому населенню, яке прагнуло отримати освіту. Відомо, що в 1884 р. губернським предводителем дворянства, таємним радником І.Є.Катаржи було асигновано по 3 000 руб. щорічної допомоги дітям дворян для отримання належної освіти. В альманасі «Бессарабія» за 1903 р. наведено назви понад 40 благодійних об'єднань та союзів, чия діяльність була пов'язана саме з реалізацією освітніх проектів: «Комісія з улаштування народних читань», «Товариство допомоги потребуєчим освіти», «Товариство допомоги учням І гімназії», «Товариство допомоги учням ІІ гімназії», «Товариство допомоги учням

реального училища», «Товариство допомоги учням начальних училищ губернії», «Губернське благодійне товариство», «Губернське товариство опіки дитячих притулків» тощо [1, с. 164].

На початку ХХ ст. губернське дворянство Бессарабії утримувало 10 стипендіатів вищих технічних училищ, 35 стипендіатів-гімназистів, 30 стипендіатів – студентів університетів [4, с. 311-320]. В фондах Національного архіву Республіки Молдова є документи щодо призначення іменних стипендій для бессарабських дворян. Так, 12 січня 1905 р. на зібранні місцевої аристократії обговорювалося питання про заснування стипендій для студентів – вихідців з регіону. В результаті жвавої дискусії з приводу розміру стипендії, її назви, статусу стипендіатів було вирішено встановити від бессарабського дворянства 20 стипендій імені імператора Миколи II в розмірі 300 руб. кожна [3, арк. 65]. Призначені стипендії були розподілені наступним чином: одна стипендія – для інституту шляхів сполучення; по дві стипендії – для студентів – вихідців з Бессарабії, що навчалися в Санкт-Петербурзькому університеті та інституті цивільних інженерів; по три стипендії – для Київського університету та Московського сільськогосподарського інституту; 4 стипендії виділялося для місцевих вихованців інституту сільського господарства та лісництва в Н. Олександрії; 5 стипендій отримали дворяни, що навчалися в Новоросійському університеті [3, арк. 81-81 зв.].

Благодійна діяльність дворянських товариств Бессарабської губернії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. була націлена на збереження панівних позицій вищого стану, розширення його соціально-економічної бази, що було практично неможливо без вдосконалення системи освіти.

Таким чином, ми зупинилися на невеличкій частці наявного матеріалу, однак і він беззаперечно свідчить, що бессарабські дворяни були одними з найактивніших учасників благодійних заходів на території краю. За кількістю меценатів та благодійників вони в рази перевищували представників інших станів держави.

Література:

1. Бессарабия: историческое описание: Посмерт. выпуск ист. изд. П.Н. Батюшкова / П.Н. Батюшков. – СПб.: Изд. при МВД, 1892. – XLIV, 178, 97 с.
2. Лашков Н.В. Кишиневская областная, впоследствии губернская, ныне Первая гимназия. Историко-статический очерк за 75-летие ее существования (1833 – 1908 гг.) / Н.В. Лашков. – Кишинев: Типография Бессарабского губернского правления, 1908. – 585 с.

3. Національний архів Республіки Молдова, ф. 88. Бессарабское дворянское депутатское собрание (1822 – 1917 гг.), оп.1, спр. 118. Переписка по дворянским делам с ректором Киевского университета, Бессарабским губернатором и др. и ходатайства студентов о назначении им стипендий (30.10.1904 – 10.12.1910), 500 арк.

4. Циганенко Л.Ф. Добродійна діяльність дворян Бессарабії в сфері освіти (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.) / Л.Ф. Циганенко // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – 2011. – Вип. ХІХ. – С. 311-320.

Марина Бобогло

*магістрантка кафедри української мови і літератури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯ

Наше дослідження має за мету довести, що українська лінгвокультурологія є важливим чинником становлення етнічної ідентичності сучасного соціуму.

Національні традиції дослідження взаємозв'язку елементів мови і культури започатковані в працях О.О. Потебні, П.П. Житецького, І.Я. Франка, В.І. Сімовича, І.І. Огієнка, В.К. Чапленка, Ю.В. Шевельова.

Вагома роль у становленні української лінгвокультурології належить багатогранним дослідженням С.Я. Єрмоленко. У працях «Мова і українознавчий світогляд» (2007), «Мовно-естетичні знаки української культури» (2009) представлений глибокий аналіз мовної естетики зразків української народної словесності і мовно-художньої практики, здійснений на матеріалі творчості Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Степана Руданського, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Івана Франка, Лесі Українки, Олеся Гончара, Ліни Костенко та ін.

Теоретичні питання лінгвокультурології послідовно висвітлюються в роботах представників школи лінгвостилістики, очолюваної С.Я. Єрмоленко. Особливий інтерес у цьому плані становлять дослідження П.В. Мацьківа та Н.О. Мех.

Суттєвий внесок у розвиток української лінгвокультурології зробила Л.І. Мацько, яка в ряді публікацій («Українська мова в освітньому просторі», 2009; «Стилістика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів», 2010 та ін.) висловила слушні міркування щодо

історії становлення, сучасного стану й перспектив цієї дисципліни, підкреслила значущість лінгвістичного дослідження мови як носія культурної інформації та форми вираження буття національної культури. Дослідниця особливо відзначила, що лінгвокультурологічна компетенція, зокрема, її навчально-освітній параметр як складник загальної фахової філологічної компетенції, передбачає не лише осмислення всієї широти наявних нині сфер лінгвокультурології, а й готовність розвивати напрямки, які тільки починають заявляти про себе (діахронна лінгвокультурологія, лінгвокультурологія сучасного художнього тексту, зіставна лінгвокультурологія, когнітивна лінгвокультурологія тощо).

Під керівництвом Л.І. Мацько, підготовлено низку досліджень, у яких висвітлюються питання лінгвокультурологічного аналізу тексту.

Значна роль у становленні української лінгвокультурології належить В.І. Кононенку, який включає згадану дисципліну до складу наукового напрямку – українознавства. У працях «Концепти українського дискурсу» (2004), «Мова у контексті культури» (2008), «Українська лінгвокультурологія» (2008), дослідник детально характеризує витoki дисципліни, пропонує дотримуватися широкого виміру її мети, акцентує увагу на її зв'язку з іншими науками, підкреслює національний характер лінгвокультурологічної інформативності. На думку В.І. Кононенка, об'єктом лінгвокультурології є встановлення взаємних зумовленостей культури й мови залежно від культурологічної й мовної компетенції людини – носія цієї мови та цієї культури. Предметним наповненням лінгвокультурології є передусім тексти в їхніх різновидах і виявах з урахуванням духовно-концептуальних, образно-метафоричних, символічних та інших знань як результату дії людської свідомості. З погляду дослідника, людина усвідомлює обшир національної мови і культури через смисл [5, с. 24], отже, першочерговою лінгвокультурологічною інтерпретацією заслуговують текст, висловлювання, слово, дискурс. В.І. Кононенко наголошує, що в лінгвокультурології розглядаються передусім мовні знаки, однак такі, що формуються за стикання двох неоднакових кодів – мовного й культурного. Мовні одиниці (слова, висловлювання, тексти) перебирають на себе функції мови культури, що виявляє властивість мови створювати національно-культурну картину світу. На особливу увагу заслуговує здійснена В.І. Кононенком скрупульозна характеристика ментального простору української мови, розгляд особливостей відтворення мовно-естетичних знаків у художньому тексті, розкриття культурологічних аспектів мовостилю класиків української літератури – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського.

Етнолінгвістичні дослідження В.В. Жайворонка, зокрема, «Знаки української етнокультури: Словник-довідник» (2006) та «Українська етнолінгвістика: нариси» (2007), містять чимало міркувань, важливих для сучасної лінгвокультурології. Сказане стосується насамперед практики розгляду співвідношення національної мови й культури через взаємодію власне мовних, етнокультурних та етнопсихологічних чинників. Суттєвим для лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту є висновок про те, що «реалії з культурними смислами... з часом стають у свідомості народу константами його культури» [4, с. 155].

Виконані під керівництвом В.В. Жайворонка дисертаційні дослідження О.С. Комара, О.А. Молодичук, та ін. засвідчують, що метою лінгвокультурології є опис повсякденної картини світу в тому вигляді, як вона представлена буденним мовленням носіїв етносвідомості в різних дискурсах і різних (вербальних та невербальних) текстах культури.

До розв'язання проблем взаємодії мови з культурою в аспекті динаміки мовної і концептуальної картин світу звертається Л.А. Лисиченко. Про здатність мови бути носієм культурних стереотипів ідеться в ряді праць А.К. Мойсієнка – «Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша» (2006), «Мова як світ світів. Поетика текстових структур» (2008). Важливими для розвитку української лінгвокультурології стали тези про «поширеність дослідницьких інтересів лінгвокультурології не лише на етнічну культуру і її відбитки в мові й мовленні, а на відображення в мові й текстах надбань світової культури, інших культур різних епох, а також субкультур різних угруповань людей у межах етносу та поза його межами...» [9, с. 261].

Зусиллями Н.О. Данилюк, українська лінгвокультурологія збагатилася першим країнознавчим словником-довідником «Україна в словах» (2004).

Суттєвими для розвитку теорії та методології лінгвокультурологічних студій в Україні стали соціолінгвістичні праці Л.Т. Масенко «Українська мова в соціолінгвістичному аспекті» (2005), «Лінгвокультурологія і стратегія мовної політики в дослідженні Романа Кіся» (2003), «Назва Помаранчевої революції в лінгвокультурологічному контексті» (2006) та Л.О. Ставицької «Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови» (2005). Чималий інтерес у лінгвокультурологічному плані становлять монографії з психолінгвістики Т.Ю. Ковалевської «Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування» (2001) та О.О. Семенець «Синергетика поетичного слова» (2004); зіставно-типологічні розвідки О.В. Тищенка «Обрядова семантика у слов'янському мовному

просторі» (2000), І.О. Голубовської «Етнічні особливості мовних картин світу» (2004), О.П. Левченко «Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект» (2007), З.Г. Коцюби «Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbsіальному просторі (від універсального до національного)» (2010); когнітивні дослідження В.Л. Іващенко «Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецької термінології)» (2006), Т.П. Вільчинської «Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.» (2008), О.І. Ніки «Модусні смисли у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст» (2010) та ін.

Як бачимо, лінгвокультурологічний струмінь помітно активізувався в сучасних мовознавчих дослідженнях, орієнтованих на сфери лексики і фразеології, національно-культурної специфіки художнього тексту, комунікації, зіставного аналізу мов, лінгводидактики.

Автори філологічних студій найрізноманітніших напрямків апелюють до проблем лінгвокультурології, а також широко застосовують методи лінгвокультурологічного аналізу.

Таким чином, осмислення мови як скарбниці національної культури, а культури як чинника формування мовних явищ і процесів переконливо доводить, що самотутня лінгвокультурологічна традиція активно сприяє розвитку етнічної ідентичності українського соціуму. Адже екзистенційні аспекти різноманітних лінгвокультурологічних феноменів втілюються в словесній палітрі, еднають те, що, на перший погляд, здається непокєднуваним – ментальні стереотипи, індивідуальний досвід мовців, мистецьку вишуканість художнього слова, потужність політичних ідей, пов'язаних з державотворенням тощо.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд: [монографія] / С.Я. Єрмоленко. – К.: НДІУ, 2007. – 444 с.
2. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури: [монографія] / С.Я. Єрмоленко. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
3. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: [нариси] / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 261 с.

5. Кононенко В.І. Мова у контексті культури / Віталій Кононенко. – К.; Івано-Франківськ: Плай, 2008. – 389 с.

6. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія: [монографія] / В.І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.

7. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студентов вузов / В. А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – 202 с

8. Мацько Л.І. Українська мова у освітньому просторі: [навчальний посібник] / Л.І. Мацько. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

9. Мойсієнко А.К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур: [наукове видання] / А.К. Мойсієнко. – Умань: РВЦ «Софія», 2008. – 280 с.

Наталя Волканова

аспірантка

*кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БЕССАРАБСЬКИХ ДВОРЯН ЧАСІВ СХІДНОЇ ВІЙНИ (1855-1856 рр.)

Ефективне функціонування будь-якої держави залежить від якісної роботи інститутів влади. При цьому, важливою складовою залишається участь громадян в усіх процесах, які відбуваються в суспільстві. Одним з проявів громадської свідомості є надання допомоги соціально незахищеним представникам різних верств населення. На сучасному етапі розвитку людства благодійна діяльність має особливу актуальність. Зокрема, в Україні останнім часом активізувався волонтерський рух; створено значну кількість організацій, метою яких є підтримка збройних сил та допомога населенню, яке постраждало від бойових дій. Сучасним меценатам не погано було б брати приклад у наших пращурів, які особливо проявляли свою громадянську позицію в періоди війн.

Дворяни Бессарабської області свого часу брали активну участь у допомозі державі в тяжкі часи. Одним з яскравих прикладів стали події Кримської (Східної) війни 1853-1856 рр., під час якої представники нобілітету Бессарабії надавали усесторонню допомогу армії – шляхом поставок продовольства, фінансових внесків тощо.

На сьогодні існує значна кількість наукових робіт з історії Східної війни. В них розглядається хід військових дій, участь окремих підрозділів тощо. Вивченням благодійної діяльності дворянства Півдня України під час воєнних зіткнень

займаються дослідники, серед яких ми можемо виділити Л. Циганенко [11], І. Гветадзе [1], І. Гребцову [2] та інших. Однак, питання допомоги пораненим воякам флоту досі не стало темою окремого дослідження. Тому метою статті є аналіз форм допомоги бессарабських дворян воїнам флоту та їх сім'ям під час Кримської війни.

Східна війна була однією з найневдаліших військових авантур Російської імперії XIX ст. В цей період медичне обслуговування російських військ знаходилося на низькому рівні. Яскравим прикладом можуть стати наступні події. Відомий військовий хірург М. Пирогов прибув до зони бойових дій 12 листопада 1854 р. та виявив у Севастополі понад 10 тис. поранених, з яких близько половини знаходилися в тяжкому стані. Цілі тижні вони не були перев'язані та навіть не нагодовані. Не вистачало медикаментів, наприклад, в госпіталі Х. Ульріхсона, до появи М. Пирогова, операції проводились без хлороформу через його мізерну кількість [3].

Зважаючи на таку складну ситуацію в армії та флоті, опікування питаннями щодо надання пораненим необхідного взяли на себе представники громадськості, найактивнішими серед них були аристократи. Зокрема, дворяни Бессарабії в період 1855-1856 рр. взяли участь у благодійній допомозі пораненим воякам флоту та членам їх сімей.

В Російській імперії існувала така форма збору благодійних пожертвувань – підписка. На початку 1855 р. в Бессарабію надійшло 13 примірників на пожертвування для постраждалих воїнів флоту. Майже відразу до комісаріатського департаменту Морського міністерства почали поступати фінансові внески від бессарабських аристократів. В залежності від майнового стану дворян, пожертви варіювалися від 75 коп. до 38 руб. 34 коп. Серед благодійників, які виділили найбільше коштів були Г. Таралші (пожертвував 38 руб. 34 коп.), І. Сілоті, І. Танський, В. Лаго, Є. Угрюмов (по 25 руб. кожен). При цьому, більшість бессарабських дворян надавали в середньому від 3 руб. до 10 руб. Всього, на потреби воїнів флоту, аристократами Бессарабії в 1855 р. було зібрано 317 руб. 24 коп. [7, арк. 25, 30, 31].

В Національному архіві Республіки Молдова були виявлені дані про благодійні внески дворян за повітами Бессарабської області. Наприклад, за 1855-1856 рр. Кишинівсько-Оргєєвським нобілітетом на потреби флоту було внесено 302 руб. 80 коп. Від Сороксько-Яського предводителя дворянства отримано 539 руб. 45 коп., а Хотинський відправив до комісаріатського департаменту Морського міністерства – 3 128 руб. 78 коп. (на користь родин воїнів флоту за втрату ними в Севастополі будинків і майна). Бендерські аристократи зробили внесок у розмірі 20 руб. 50 коп.

Від Кагульських було отримано 587 руб. 75 коп. Всього, представники бессарабського нобілітету пожертвували воїнам флоту та їх сім'ям за період 1855-1856 рр. 4 579 руб. 28 коп. (*Див. Таблиця 1*) [5, арк. 200; 7, арк. 17, 21-24, 28-29; 8, арк. 16; 9, арк. 2].

Гроші на потреби поранених збирали різними способами: це були як приватні ініціативи, так і пожертвування під час громадських заходів. Серед документів архіву є лист-подяка від російського імператора дворянам міста Ізмаїл за реальну допомогу пораненим воїнам флоту. Гроші були зібрані під час благодійного спектаклю в розмірі 1 500 руб. [4, арк. 3].

Дворяни Бессарабської області не лише самі жертвували гроші, а й виступали ініціаторами їх збору. Наприклад, дружина отамана козачих полків Південної армії графиня Є. Орлова-Денисова в лютому 1855 р. збрала від різних осіб в м. Кишиніві 1 800 руб. (на користь поранених в Криму воїнів) [7, арк. 11].

Представники нобілітету Бессарабії також надавали допомогу пораненим воїнам флоту при переправі їх через поштові станції Бессарабської області. Так, у 1856 р. Бессарабський обласний предводитель дворянства надіслав прохання щодо пожертвування грошей, теплої одежі та їжі воїнам під час таких переправ. Відгукнулися аристократи Кишинівсько-Оргєєвського повіту, які надали для цієї мети 400 руб. У Бендерському повіті листи від предводителя були направлені дворянам М. Гагаріну, П. Канґріану, М. Зіро, І. Войциховському, чиї маєтки знаходилися поруч з поштовими станціями. Вони погодилися допомагати, лише попросили надати їм маршрутний лист, щоб знати точний час проїзду воїнів [10, арк. 2-7].

Окрім грошових пожертвувань бессарабські аристократи допомагали пораненим воїнам медикаментами. Наприклад, дворянки Хотинського повіту – Є. Філодорова та М. Казимилова виготовили з голландського полотна 21 фунт бинтів для поранених в Криму. Окремо П. Перо передала ще 10 фунтів [7, арк. 12-14].

18 червня 1855 р. від керівника Одеського навчального округу князя Костянтина Миколайовича Бессарабському обласному предводителю дворянства надійшов лист про прийняття до гімназії 60 дітей вбитих і поранених офіцерів Чорноморського флоту, які не мають можливості отримати освіту власним коштом. Також у листі висловлювалося побажання щодо прийняття сиріт на виховання до Кишинівської гімназії за рахунок місцевих дворян. 11 серпня 1855 р. предводитель погодився взяти сиріт на навчання. Але питання щодо кількості залишилося відкритим, бо на це потрібна була згода дворян. [6, арк. 3-5]. На жаль, данні про

прийняття сиріт до Кишинівської гімназії серед архівних справ Національного архіву Республіки Молдова нами виявлені не були.

Таким чином, благодійна діяльність дворян Бессарабії в період 1853-1856 рр. була однією з спроб реальної допомоги воїнам та населенню, постраждалим від військових дій. Найбільш відчутною ця підтримка була по відношенню до вояків флоту та їх сімей у 1855-1856 рр. Представники аристократичної верстви Бессарабської області розгорнули активну роботу в цьому напрямку, що проявилось в персональних пожертвуваннях, організації збору коштів на потреби воїнів, допомозі при перевправі через поштові станції Бессарабії, виготовленні перев'язувальних матеріалів, піклуванні про сиріт.

Таблиця 1

**Пожертвування воїнам флоту та їх сім'ям по повітах Бессарабської області
(1855-1856 рр.)**

Повіт		Сума пожертв
1.	Бендерський	20 руб. 50 коп.
2.	Кагульський	587 руб. 75 коп.
3.	Кишинівсько-Оргеевський	302 руб. 80 коп.
4.	Сороксько-Ясський	539 руб. 45 коп.
5.	Хотинський	3 128 руб. 78 коп.
Всього		4 579 руб. 28 коп.

Література:

1. Гветадзе І.Г. Добродійна та просвітницька діяльність іноземців на Півдні України (40-ві рр. ХІХ – початок ХХ ст.) / І.Г. Гветадзе. – Донецьк: Донбас, 2013. – 390 с.

2. Гребцова І.С. Становлення державного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце ХVІІІ – 60-е гг. ХІХ ст. (в аспекте проблеми: центр-регион): Монографія / І.С. Гребцова, В.В. Гребцов. – Одесса: Астропринт, 2006. – 320 с.

3. К 150-летию начала Крымской войны (комментарий в свете веры) // Седмица.RU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sedmitza.ru/text/399148.html>

4. Національний архів Республіки Молдова (далі НАРМ), ф. 2, оп. 4, спр. 6366, 24 арк.

5. НАРМ, ф. 88, оп. 1, спр. 1391, 356 арк.

6. НАРМ, ф. 88, оп. 1, спр. 1438, 6 арк.

7. НАРМ, ф. 88, оп. 1, спр. 1440, 117 арк.

8. НАРМ, ф. 88, оп. 1, спр. 1442, 50 арк.

9. НАРМ, ф. 88, оп. 1, спр. 1443, 343 арк.

10. НАРМ, ф. 88, оп. 1, спр. 1464, 12 арк.

11. Циганенко Л.Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XIX ст. – 1917 р.): Монографія / Л.Ф. Циганенко. – Ізмаїл: СМІЛ, 2010. – 384 с.

Ганна Градинар
студентка IV курсу
факультету української філології та соціальних наук
(м. Ізмаїл, Україна)

ГОЛОД 1946-1947 рр. НА ІЗМАЇЛЬЩИНІ: ПРИЧИНИ, МАСШТАБИ, НАСЛІДКИ

XX століття принесло Україні цілу низку найболючіших трагедій і криз. Окрім війн, масових репресій проти власного народу, найжахливішими з них, безперечно, є голодомори. Для південних регіонів України найбільш вражаючим був голод 1946-1947 рр.

Третій голодомор 1946–1947, який влаштувала народам СРСР російсько-комуністична диктатура, був спричинений спланованою акцією сталінського уряду з метою фізичного знищення українського селянства. І ця тема зараз є однією з актуальних. Джерелами для написання послужили урядові постанови та рішення щодо організації хлібозаготівель; документи та матеріали з фондів Комунальної установи «Ізмаїльський архів»; опубліковані документи й відомості про голод 1946-1947 років у Молдавії та Україні; спогади сучасників та очевидців тих подій.

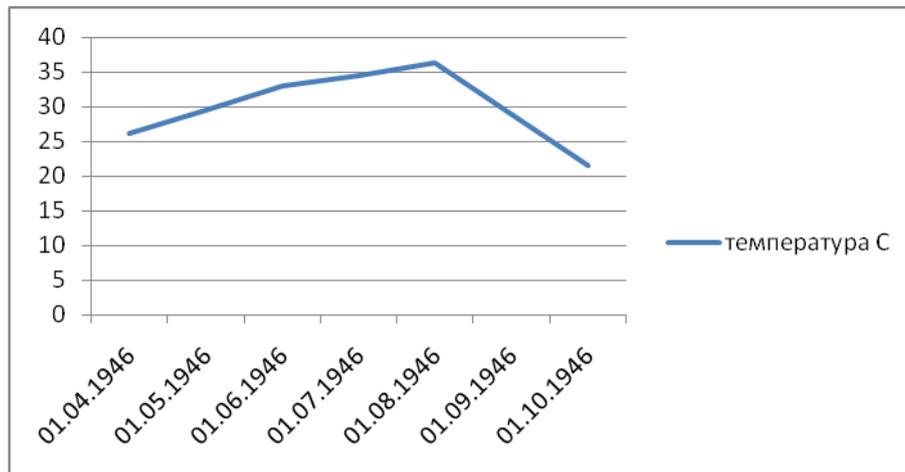
Розорене війною сільське господарство, яке потребувало допомоги, аби стати на ноги, ще більше було підірване засухою.

Весна-літо 46 р. виявила незвичайно жаркою. Середня температура становила – 36⁰С (див. *Графік 1*).

Осілля спека швидко змінилася на зимові холоди. Вже 29 жовтня 1946 р. стовпчик термометру опустився до позначки – 4,9⁰С, а мінімальна температура була зафіксована в січні 1947 р. – 22,9⁰С (див. *Графік 2*).

Графік 1

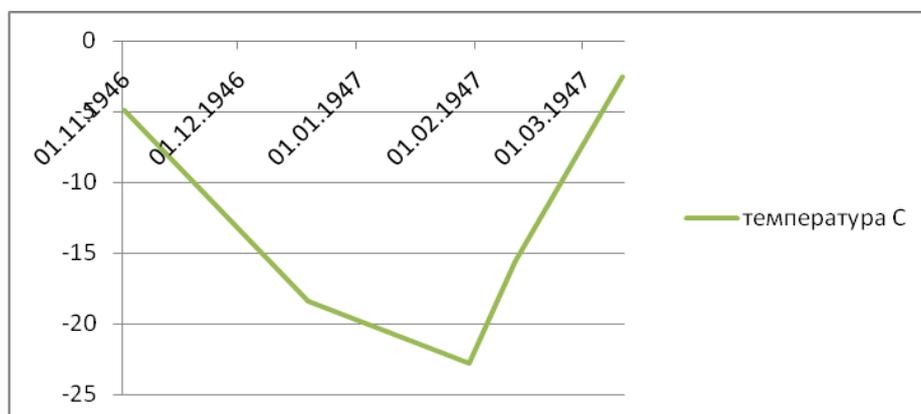
ТЕМПЕРАТУРА ПОВІТРЯ В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(квітень – жовтень 1946 р.)

Така суворозима сприяла збільшенню смертності серед місцевого люду не лише від голоду, а й від жорстоких холодів, які для даного регіону є надзвичайним лихом.

Графік 2

ТЕМПЕРАТУРА ПОВІТРЯ В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
(листопад 1946 – березень 1947 рр.)

Несприятливі кліматичні умови мали місце практично на всіх територіях України, однак, голод виник на Івано-Франківській, Запорізькій, Вінницькій, Чернівецькій та Одеській областях. Найбільш постраждалими були Чернігівська та Одеська області.

Неврожай, посуха і холодна зима призвели до того, що в колгоспах України в 1946 р. загинуло майже 350 тис. гектарів посівів зернових.

Незважаючи на несприятливі кліматичні умови радянський уряд на території Бессарабії проводив політику насильницької колективізації і примусових хлібозаготівель. З спогадів очевидців: «...обшукували нашу хату. В них були спеціальні «щупи» – коли їх втикали у підлогу або землю, вони там, всередині розкривалися, як зірочка. Якщо в землі було зерно – воно залишалося на цій зірочці. ... люди zostалися без крихти хлібу, тому що відбирали все, до останнього зернятка».

Держава, проводячи насильницьку колективізацію заганяла всіх у колгоспи. Зі спогадів: «Коли почалася колективізація, ніхто не хотів вступати до цих колгоспів, не розуміли, як там буде. Але коли в людей закінчилися запаси, ми змушені були вже вступати до колгоспів. Поклав мій старший брат на віз все, що було вдома. Мати плаче, а він запряг коня та й відвіз все до колгоспу».

Вилучене з господарств зерно, ігноруючи поширення голоду в Україні, можновладці щедро відправляли в зарубіжні країни. Численні джерела підтверджують, що воно відвантажувалося до Польщі, Чехословаччини, Болгарії, навіть – Франції.

А в цей самий час територією Півдня України ширився голод. І знову звертаємося до очевидців.

«... собак тоді не було. Їх ловили та їли...»

«...також їли «постоли» – взуття з свинячої шкіри. Зношене взуття вимочували, чистили, а потім варили з них печеня. Коли цвіла біла акація з її цвіту робили окрошку...»

«... у нас лоша упало напроти хати, серед дороги. ... Залишили на ніч на вулиці. На ранок, коли батько вийшов подивитися на лоша – тварина вмерла. Та жажливим було не це. В лоша не було на задніх ногах м'яса. Замість них лишилися самі кісточки. За ніч люди обдерли все м'ясо»;

Ще спогади:

«... в селі на той час жили цигани. Були неодноразові випадки, коли вони вживали в їжу трупи померлих людей. Вони піднімали їх або на вулиці, або викопували з могил і в мішках притягували до дому...також собак їли.»

Незважаючи на це, держава підвищувала плани хлібозаготівель, що свідчить про плани фізичного знищення народу. Навесні 1946 р. в цілому для України було встановлено план хлібозаготівель – 340 тис. пудів зерна. В кінці серпня того ж року він вже становив 362 млн. 750 тис. пудів зерна.

Взимку ситуація стала катастрофічною, сугроби більше за людський зріст не дозволяли відвозити допомогу і відбувалися випадки канібалізму, більшість з яких були зафіксовані саме на Імаїльщині.

«... мама розповідала мені, що в сусідньому селі Главани жінка зарізала свою дитину і з'їла»;

«... кума моєї матері, коли в неї померла 3-х річна дитина, не стала її ховати, а зварила, щоб нагодувати інших членів родини, які поки ще були живі».

Багато дітей та людей похилого віку, жінок з малими дітьми ходили по хатах, просили хоч якої-небудь їжі.

Зі спогадів: «Ніколи не забуду справжній вчинок нашої сусідки. Одного дня до неї у двері постукала жінка з новонародженою дитиною на руках, яка була вже трішки опухлою від голоду, так як матері не було чим її годувати. Жінка благала дати їй та малечі щось поїсти, щоб дитинка не вмерла в неї на руках. Наша сусідка з чоловіком віддали їй труп лоша, завдяки якому вони вижили. Через декілька років ця жінка підійшла й подякувала за врятоване життя».

Однак уряду було байдуже. З постанови ЦК КП (б) У з від 28 листопада 1946 р. «...Зобов'язати обкоми КП(б)У, облвиконками й уповноважених Міністерства заготівель в областях...викривати й судити приховувачів хліба, злодіїв та розкрадачів, повністю виявити прихований хліб...» [1, с. 394].

І знов спогади:

«Багато хто з односельців, особливо ті, що були пов'язані з владою, сприяли погіршенню ситуації – відбирали останнє. З міста направлялося зерно, для видачі селянам, однак воно до народу не доходило. .. Не стільки 1946 рік був неврожайним, ... голод був викликаний насильницькими експропріаціями зерна. Ходили так звані «винищувачі» (истребители – *рос.*), так ми їх називали з довгими палками та шукали сховане зерно, якщо знаходили – вимітали все до останнього».

Повторна перевірка колгоспів і радгоспів та вилучення засипаного в насінневі, страхові та інші фонди хліба через фізичну відсутність зерна не дала очікуваного вищою московською владою ефекту, хоча до зернопоставок залучалися також підсобні господарства підприємств, військових частин і навіть таборів ув'язнених.

Зі слів очевидців:

«... Земля мерзла, копати яму немає кому, всіх померлих складували в одному покинутому будинку... на нижній вулиці. Поки копали яму – ця хата вже повна була трупами. Коли викопали цю яму, на санях звозили, складували як дрова, в кого

голова волоком йде, в кого нога, рука... Підвозили та скидали до ями. Заповнили одну яму, почали копати іншу.

По нашій вулиці померли всі, всі до єдиного.»

Мізерна платня на селі за виконані роботи, часто-густо безоплатна праця в пограбованих державою колгоспах, що не в змозі були забезпечити колгоспникам мінімальний рівень виживання, високі податки, жорстокий голод, репресії гнали колгоспників з села. Лише в одній, Ізмаїльській області кількість селянських господарств 1947 р. зменшилась на 8 тис. 934 одиниці. «У роки голоду я їздила на заробітки до Західної України. Сотні тисяч голодуючих були врятовані від голодної смерті селянами Західної України, але у 1947 р. шлях туди було перекрито [4, с. 112].

Повністю пограбувавши бессарабське село, держава вирішила надати певну зернову допомогу окремим колгоспам та радгоспам, але не безоплатно, а за 10% з кожних 100 ц врожаю наступного року. Однак її розміри були мізерні.

На підставі аналізу архівних даних з рознарядки на розподіл продовольчої позики по Ізмаїльській області (початок 1947 р.) ми вирахували реальні розміри «допомоги». З'ясувалося, що допомога коливалася в розмірах від 2 до 4 кілограм на одне господарство (!!!!!).

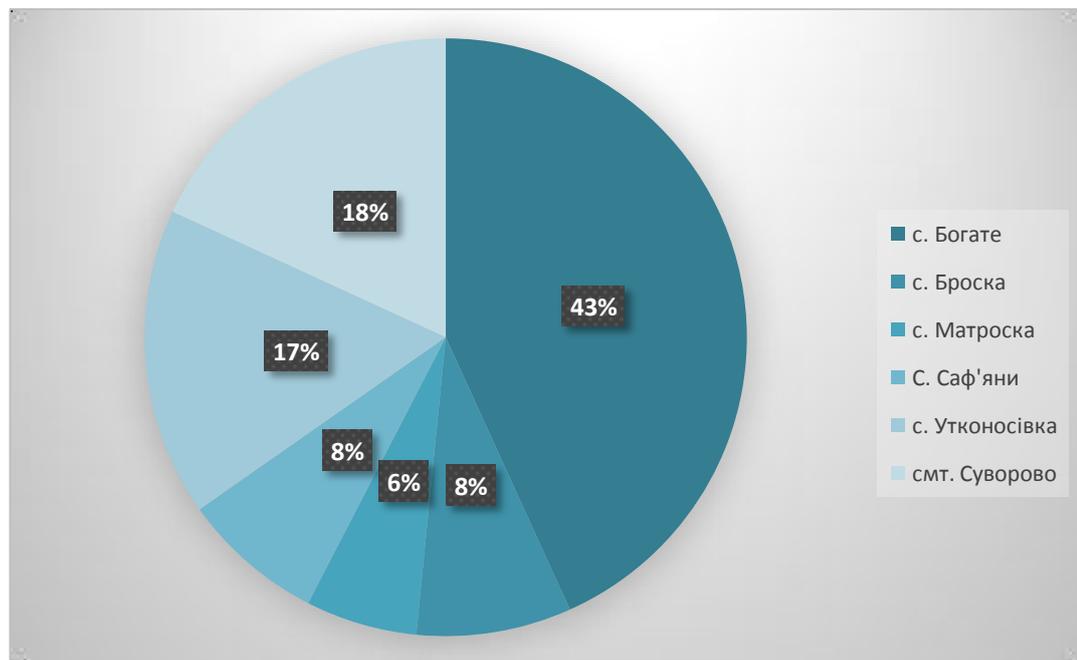
Цифри свідчать – що це була не допомога, а звичайне «замилування очей», держава навіть й не намагалася якось полегшити життя своїм громадянам.

Зрозуміло, що голод та інші злидні позначилися на здоров'ї людей. Станом на 1 червня 1947 р. в Україні нараховувалося 1 млн. 74 тис. 314 дистрофіків, з яких 77,1% були сільськими жителями. В Ізмаїльській області їх нараховувалося 52 тис. 447 осіб. За 20 днів одного року кількість виснажених і хворих саме на дистрофію в державі збільшилась на понад 80 тисяч (!) [6, с. 195].

Наслідком хвороб і виснаження стала надвисока смертність серед дітей. Так, в Утконосівському інтернаті Ізмаїльщини за один (!) місяць 1947 р. просто жахливий. Всього померла 31 дитина, з яких понад 70% становили діти у віці 6 років, і майже 20% – це п'ятирічні дітлахи. Смерть забирала найбільш незахищених. Серед причин смерті дистрофія становила 45,16%, легеневі хвороби – 35,48%, тиф – 12,90%

Вмирили не лише діти. Голод і хвороби не жаліли нікого. Матеріали для таблиць було знайдено в Ізмаїльському архіві [15, арк.26].

Смертність в Ізмаїльському районі (1946-1947 рр.)

В Ізмаїльському районі в 1946-1947 рр. від голоду та виснаження померло майже 3 тис. осіб.

Горе, голод, холод, страх, жах – здавалося, вистачить вже випробувань для людей. Однак, радянській владі цього було замало. Їй потрібно було «добити» народ, що мешкав на нещодавно приєднаних територіях. Печально звісний указ про п'ять колосків докотився й до Південної Бессарабії. До кінця першого півріччя 1947 р. під цей «злочинний указ» потрапили понад 380 000 осіб, із них 21 000 становили підлітки у віці до шістнадцяти років. За крадіжку кількох кілограмів жита давали від восьми до десяти років таборів [2, с. 16].

Основні причини голоду 1946-1947 рр. полягали в наступному:

- розвал сільського господарства
- репресивна політика радянської влади
- насильницька колективізація
- завищенні плани хлібозаготівель
- розбазарювання та розкрадання державою стратегічних зернових резервів
- мізерна оплата праці на селі
- відсутність допомоги з боку держави
- несприятливі природнокліматичні умови 1946 р.

В часи інтенсивного вилучення хліба голод в Україні забрав (за даними різних дослідників) від 100 тис. до 2,8 млн. життів. Ось так радянська комуністична влада віддячила народу за розуміння, допомогу, підтримку. Спустошені села та міста, страх і пригніченість, суцільна озлобленість і недовіра.

Література:

1. Веселова О. Українське село під час голоду 1946-1947 рр. / О. Веселова // Проблеми історії України: Факти. Судження. Пошуки. – Міжвідомчий збірник наукових праць. – К.: Інститут історії НАН України.– Вип. 15. – 2006. – С. 392-401.

2. Голод в Україні 1946-1947: Документи і матеріали / НАН України; Інститут історії України / В.А. Смолій (ред.), О.М. Веселова (упоряд.). – К.: Видавництво М.П. Коць, 1996. – 375 с.

3. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КУІА), ф. Р-430. Ізмаїльський облздраввідділ, оп.1, спр. 18. Про заходи щодо надання допомоги постраждалим від посухи (1946-1948 рр.), 46 арк.

4. КУІА, ф. Р.- 470 Ісполком Ізмаїльської облради, оп.1, спр. 136. Про надання допомоги безкорівним колгоспникам в обзаведенні худобою (1947 р.), 60 арк.

5. Перковский А.Л. Демографические потери народонаселения Украинской ССР в 40-х годах / А.Л. Перковский, С.И. Пирожков // Український історичний журнал. – 1990. – № 2. – С. 18-34.

6. Сергійчук В.І. Як нас морили голодом: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 / В.І. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2003. – 251 с.

Ада Дізанова
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ (1991-1994 рр.)

Важливою складовою державотворчих процесів в Україні стало формування самостійної зовнішньої політики. На визначення головних пріоритетів, напрямків, завдань зовнішньої політики вплинула низка чинників, серед яких важливе місце посідає геополітичне становище України. Як зазначає О. Лозовицький: «Україна має

унікальне геополітичне положення і талановитий народ із високим духовним потенціалом. Це її виняткове багатство і надбання. Вся історія нашої держави, у тому числі й у ХХ-ХХІ століттях, показує, що, натхненний загальнонаціональною ідеєю, український народ здатний здійснити великі соціальні перетворення.

Безсумнівно, в Україні є необхідні об'єктивні умови для того, щоб зайняти гідне місце у світовій цивілізації» [8]. Характеризуючи геополітичне становище, зазвичай звертають увагу на розміри території України, чисельність населення, науковий та інтелектуальний потенціали, природні багатства тощо. Крім того, окремі дослідники вказують на винятково вигідне її розташування, оскільки робить країну ключовим субрегіоном, що з'єднує своїми транспортними артеріями Захід і Схід, Північ і Південь континенту. Однак, за словами С Гантінгтона, якщо говорити про глобальну структуру розподілу сили, то Україна є другорядною регіональною державою. Внаслідок цього вона дуже зацікавлена у власній автономії і незалежності від найвпливовішої країни цього регіону [1]. Своєрідне геополітичне становище України несе в собі й певні загрози, в чому ми можемо переконатися на сучасному етапі.

Важливим чинником, що позитивно вплинув на формування зовнішньої політики незалежної України, можна вважати діяльність УРСР на міжнародній арені в повоєнний період та особливо її активізацію у 1980-1990 рр. Це членство в Раді Безпеки ООН (1984-1985 рр.), діяльність в межах багатьох міжнародних організацій: ЮНЕСКО, МОП, МАГАТЕ, Економічної і Соціальної Ради тощо.

Основні завдання зовнішньої політики були визначені Декларацією про державний суверенітет України. В документі зазначалося, що «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [2]. В розділі Х, присвяченому міжнародним відносинам, вказано: «Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного піклування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах [2].

У Декларації також підкреслюється, що Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Згідно з Декларацією, відносини УРСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

19 листопада 1990 р. був підписаний Договір між УРСР і РРФСР. У ст. 1 зазначалося: «Високі Договірні Сторони визнають одна одну суверенними державами і зобов'язуються утримуватись від дій, що можуть завдати шкоди державному суверенітету іншої Сторони» [4]. Подібний договір був підписаний також з Білоруссю.

Важливим зовнішньополітичним актом стало прийняття Постанови Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин»[13].

Якісно новий етап у формуванні зовнішньої політики розпочався з проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 р. Для України відкрились якісно нові можливості. Однак, залишалися серйозні проблеми. На той час зберігався, хоч і значно послаблений, Радянський Союз, діяла Конституція СРСР. Необхідно було узгоджувати безліч питань з Москвою. Цю ситуацію добре розуміло світове співтовариство, тому жодна країна світу на той час офіційно не визнала Україну як незалежну державу та не встановила дипломатичних відносин.

В суспільній думці цього часу існували різні підходи щодо визначення основних векторів, завдань, пріоритетів у зовнішній політиці, що гальмувало прийняття документу, який би визначав основні її засади. Разом з тим, було закладено основи зовнішньої політики в межах кожного з намічених векторів. Як повноправний член світового співтовариства, Україна активізувала міжнародні контакти і розширила участь у роботі міжнародних організацій.

Особливе місце в міжнародній діяльності України посідає участь в роботі ООН. В 1990 р. на 45-й сесії Генеральної Асамблеї ООН делегація УРСР вперше почала працювати за директивами, затвердженими Радою Міністрів республіки. 24 серпня 1991 р у Києві перебував з візитом Голова 45-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Г. де Марко. Він був першим іноземним діячем, який привітав незалежну

Україну. 2 вересня 1991 р. Голова Верховної Ради Л. Кравчук на 46-й сесії Генеральної Асамблеї ООН заявив про вірність України принципам Статуту цієї організації, Гельсінкського Заключного акта та Паризької хартії, підтвердив намір стати безпосереднім учасником загальноєвропейського процесу та членом європейських структур. Він також зазначив, що Україна не має територіальних претензій до жодного із сусідів і виступає проти будь-яких територіальних зазіхань.

Л. Кравчук також підняв проблему роззброєння, зокрема, ліквідації ядерної зброї. Як зазначалося у виступі, відповідно до Декларації про державний суверенітет, Україна дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. Л. Кравчук заявив, що Україна має намір приєднатися до Договору про її нерозповсюдження як неядерна держава.

24 жовтня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Заяву «Про без'ядерний статус України», в якій зазначалося: «Україна проводитиме політику, спрямовану на повне знищення ядерної зброї та компонентів її базування, що розташовані на території Української держави. Вона має намір зробити це у мінімальні строки, виходячи з правових, технічних, фінансових, організаційних та інших можливостей, з належним забезпеченням екологічної безпеки» [7].

Важливим підґрунтям для подальших двосторонніх відносин стали перші офіційні візити Голови Верховної Ради України Л. Кравчука до Франції, США і Канади восени 1991 р.

Нова сторінка в зовнішній політиці України відкрилася з проведенням загальнонародного референдуму 1 грудня 1991 р. Вже наступного дня Польща і Канада офіційно визнали Україну як незалежну державу. До кінця грудня – більше 60 країн, за короткий термін – майже всі країни світу. Міжнародне визнання України стало важливим чинником розбудови незалежної держави.

Україна стала однією з засновниць СНД, однак керівництво нашої держави неодноразово виступало проти перетворення Співдружності в нове наддержавне утворення. Україна не підписала Статут СНД від 22 січня 1993 р., вважаючи, що окремі його положення не відповідають національним інтересам нашої держави. Отже, де-юре Україна не є державою-членом Співдружності, а має статус держави-засновниці та держави-учасниці СНД. Відносини в межах СНД склалися не просто.

Після розпаду СРСР з особливою актуальністю постало питання кордонів. «...основне завдання держави – встановлення чіткого кордону, що визначає її суверенне право на організацію власної політичної та соціально-економічної системи. Як головний складник національної безпеки, державний кордон виконує

важливі функції охорони території, контролю нелегальної міграції, контрабанди та переміщення злочинних угруповань. Належним чином встановлений кордон сприяє партнерським відносинам між відповідними державами, ефективному управлінню прикордонними місцевостями, ефективному використанню ресурсів, покращенню економічної ситуації на прикордонних територіях» [5, с. 29]. Важливим для України було дотримання принципу збереження чинного стану речей, тобто тих кордонів, що існували до проголошення незалежності. Першими країнами, з якими вдалося домовитись на основі цього принципу, були Польща, Словаччина, Угорщина. Складніше було вирішити проблему кордону з Румунією, зокрема через проблеми навколо о. Зміїного.

Що стосується колишніх радянських республік, то з Республікою Білорусь питання було вирішене без проблем, з Молдовою був здійснений обмін територіями, що закріплено відповідними угодами. Найскладнішим виявилось вирішення питання з Російською Федерацією. Вже з перших днів після проголошення Україною незалежності російська сторона дала зрозуміти, що питання кордонів може бути вирішене в разі збереження союзницьких відносин (тобто, збереження СРСР), в іншому випадку Росія залишає за собою право перегляду кордонів. Особливий інтерес Росія виявляла до Криму та Донбасу, хоча в ст. 6 Договору 1990 року підкреслювалось: «Високі Договірні Сторони визнають і поважають територіальну цілісність Української Радянської Соціалістичної Республіки і Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки в нині існуючих у межах СРСР кордонах» [4].

У 1992 р. МЗС України тричі надсилало Росії ноти з проектами угод про делімітацію українсько-російського кордону, а також із конкретними пропозиціями про початок його правового оформлення, однак ці проекти не влаштовували російське керівництво. Дедалі гострішими ставали проблеми Криму та Чорноморського флоту.

Після підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Російською Федерацією 14 лютого 1992 року, важливою подією міждержавного діалогу стало укладення 23 червня 1992 року в Дагомисі Угоди між РФ та Україною про розвиток міждержавних відносин, які визначені сторонами як дружні, рівноправні, партнерські, основані на загальновизнаних нормах міжнародного права [14]. Ці принципи були покладені в основу міждержавної угоди про взаємне заснування торговельних представництв від 22 жовтня 1992 р. та

Договору про вільну торгівлю від 24 червня 1993 р., у яких сторони визначали певні правила поведінки у торгівельно-економічних відносинах.

За твердженням завідуючого відділом глобальної безпеки та європейської інтеграції Б.О. Парахонського: «У період становлення міждержавних відносин ще цілком домінує динаміка пострадянського розпаду. Вони розвиваються на тлі однотипних кризових процесів та внутрішніх проблем, вирішення яких кожного разу накладає відбиток на характер стосунків. Формування державних інститутів обох країн відбувається разом з глибокою трансформацією політичних і економічних відносин, осмисленням нової історичної ситуації, формуванням національної ідентичності. Складність процесів державотворення відбивається й на розбудові українсько-російських взаємин, що вимагає часу, витримки, готовності до компромісу, послідовності й відповідальності» [10, с. 2].

Питання про врегулювання проблеми кордонів неодноразово поставало і в наступний період. Так, 15 квітня 1994 р. у Москві було ухвалено Декларацію про дотримання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав СНД [3]. В ній підкреслювалось, що держави СНД забезпечують виконання у своїх взаємовідносинах принципів суверенітету, територіальної цілісності і непорушності державних кордонів.

У ст. 2. наголошувалось, що, будуючи свої відносини як дружні, держави будуть утримуватися від воєнної, політичної, економічної чи будь-якої іншої форми тиску, включаючи блокаду, а також підтримки і використання сепаратизму проти територіальної цілісності і недоторканності, а також політичної незалежності будь-якої з держав-учасниць Співдружності [3].

У ст. 3. зазначалося, що захоплення території із застосуванням сили не може бути визнаним, а окупація території держав не може використовуватися для міжнародного визнання чи нав'язування зміни її правового статусу [3].

Лише у 1997 р. між Україною та Російською Федерацією був підписаний Договір про дружбу, співробітництво та партнерство. Однак, підписання Договору не зняло суперечностей у відносинах між державами та не вирішило проблеми кордонів.

16 листопада 1994 р. Верховна Рада України ухвалила рішення про приєднання нашої держави до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [6]. 5 грудня 1994 р. був підписаний Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ. [9].

В умовах поглиблення економічної кризи в країні, нагальною потребою стало проведення економічних та соціальних реформ, що зумовило розширення

співробітництва зі спеціалізованими установами ООН, зокрема економічного характеру. Так, 1992 р. Україна стала членом МВФ, МБРР, пізніше долучилася до Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної морської організації (ІМО) та багатьох інших.

Визнаючи європейський вектор зовнішньої політики одним з пріоритетних, було здійснено чимало кроків в напрямку європейської інтеграції. На початку 1992 р. розпочалися переговори щодо вступу України до Ради Європи – найстарішої і найбільшої регіональної міжнародної організації, головними завданнями якої є: захист прав людини, забезпечення парламентської демократії, верховенства закону тощо.

Приведення законодавства України у відповідність до загальноєвропейських та міжнародних норм і стандартів, згідно з вимогами РС, сприяло демократизації суспільства. 1995 р. Україна стала 37-м членом РС.

1992 р. Україна долучилася до НБСЄ, що засвідчило прагнення нашої держави сприяти зміцненню миру та міжнародної безпеки. Того ж року розпочалися відносини з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). У 1994 р. було підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [15], яка започаткувала партнерство нашої держави з ЄС.

1992 р. було започатковано відносини з НАТО. У лютому 1994 р. міністр закордонних справ України А. Зленко підписав Рамковий документ угоди про «Партнерство заради миру» [11]. Наведені факти свідчать про прагнення України інтегруватися в європейські та євроатлантичні структури.

Особливе значення для розбудови зовнішньої політики України має прийняття Верховною Радою 2 липня 1993 р. Основних напрямів зовнішньої політики України [12]. В документі підкреслювалось: «Базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і найефективніше забезпечення національних інтересів країни» [12]. Національні інтереси у сфері міжнародних відносин становлять три основні групи: стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності; економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство; регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

В документі були визначені головні завдання, засади, напрями, пріоритети та функції зовнішньої політики України. Прийняття цього документу сприяло

активізації зовнішньої політики за всіма напрямками, створювало сприятливі умови для подальшої розбудови української державності.

Література:

1. Гантінгтон С. Новий світовий порядок у XXI столітті: тенденції та європейський вимір / Виступ Семюела Гантінгтона на круглому столі в Національному інституті стратегічних досліджень (Україна) 18 жовтня 1999 року // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – число 16. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n16texts/ganting.htm>

2. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. – К.: Політвидав України, 1990. – 8 с.

3. Декларація про дотримання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 15.04.1994// Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_480

4. Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою 19.11.1990 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/643_011

5. Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991-2014: монографія / Задорожній Олександр Вікторович; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. віднос. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – К.: К.І.С., 2014. – 960 с.

6. Закон України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року» 16.11.1994 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/248/94-вр>

7. Заява «Про без'ядерний статус України» 24.10.1991 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-12>

8. Лозовицький О. Геополітичні інтереси – головний імператив сучасного державотворчого процесу / Лозовицький О. // Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2007/5-6/200706.html>

9. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 05.12.1994 // Офіційний сайт

Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_158

10.Парахонський Б.О. Українсько-російські відносини: зліти та падіння. – К.: Т-во «Знання» України, 2007. – 24 с.

11.Партнерство заради миру. Рамковий документ 8.02.1994 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_001

12.Постанова Верховної Ради України Про основні напрями зовнішньої політики України 2.07.1993 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

13.Постанова Верховної Ради Української РСР «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 5. – Ст. 25.

14.Угода між Україною і Російською Федерацією про подальший розвиток міждержавних відносин від 23.06. 1992 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_018

15.Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 14.06.1994 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_012

Антоніна Дорошева
*кандидат історичних наук,
ст.викладач кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ОБЛАСНИХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ ОДЕЩИНИ

Вирішення сучасних суперечностей суспільного розвитку неможливе без урахування національних, культурних, релігійних особливостей етнічних спільнот. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. на території України мешкають представники понад 130 національностей. Кожна з національних спільнот прагне інтегруватися в загальнодержавну систему суспільного життя. Для успішного й стабільно розвитку країни обов'язковим є врахування життєво важливих інтересів і

створення всіх необхідних умов для відродження та подальшого прогресу численних етнічних груп.

Об'єктом дослідження виступають національні меншини Одещини та їх національно-культурні об'єднання.

Предметом вивчення є становлення та функціонування обласних національно-культурних громад Одеської області у контексті впровадження державної етнополітики незалежної України.

Мета роботи полягає у відтворенні основних векторів діяльності обласних товариств нацменшин та визначенні їх ролі у процесі національно-культурного відродження.

Питання діяльності національних меншин та їх структурної організації активно досліджуються українськими вченими, публіцистами, журналістами та політичними діячами. Південний регіон є об'єктом дослідження Христенко В.І. [13, 14], Різникова Я. [11], Ляпіна Л. [8] та ін.

За національним складом населення Одеської області суттєво відрізняється від інших регіонів України. На території області проживають: українці (62,8%), росіяни (20,7%), болгари (6,1%), молдовани (5,0%), гагаузи (1,1%), євреї (0,6%), білоруси (0,5%), вірмени (0,3%), цигани (0,2%), поляки (0,1%), німці (0,1%), албанці, чехи, греки тощо. З 26 районів Одеської області українці становлять більшість у 24, болгари у 3 (Арцизький, Болградський, Тарутинський), молдовани – 1 (Ренійський) [14, с. 2]. Найбільш строкатим у національному відношенні є міжріччя Дністра та Дунаю.

Демократичні перетворення в державі, які розпочалися з набуттям Україною незалежності, сприяли зростанню етнічної самосвідомості, зумовили рух національних меншин до самоорганізації та етнічної ідентифікації, культурного відродження, вивчення рідної мови, створення національно-культурних товариств та об'єднань [1, с. 60]. З метою об'єднання зусиль та координації дій окремих національно-культурних громадських організацій у листопаді 1999 р. було створено Асоціацію національно-культурних об'єднань України. Асоціація підтримує постійні зв'язки з посольствами держав, які є історичною батьківщиною окремих етнічних спільнот України.

Важливу роль у процесі становлення національно-культурних товариств Одеської області відіграла облдержадміністрація, яка спрямувала свою діяльність на підтримку національно-культурних товариств, які стали осередками де формувалося толерантне ставлення як до свого етносу, та і до інших. У березні 1994 р., у складі

обласної адміністрації була створена Комісія з міжнаціонального та етнонаціонального відродження. У 1999 р. – Рада представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні в справах національностей та міграцій Одеської облдержадміністрації [9, с. 205].

За інформацією журналу «Вісник етнополітики» № 18, 1 – 15 грудня 2004 р. в Україні було зареєстровано близько 65.420 національно-культурних товариств, з яких 33 мали статус всеукраїнських. В Одеській області офіційно функціонувало 29 обласних товариств. Сьогодні ж їх кількість сягає 39.

Так, у листопаді 1991 р. виникла Всеукраїнська Асоціація корейців України, статутним завданням якої було сприяння мирному об'єднанню півночі та півдня Корейського півострова, консолідації всієї нації, зокрема корейців, які проживають в Одеському регіоні [10, с. 134].

У грудні 1992 р. на загальних зборах грузинів Одеської області утворилося грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело». Важливою подією в житті товариства було відкриття в листопаді 2001 р. грузинської недільної школи у якій навчалися понад 60 учнів. Того ж року в Одесі засновано ансамбль грузинського танцю «Сакартвело». Із 2000 до 2007 років стараннями товариства виходила перша в історії грузинської діаспори газета – шоквартальник «Нова Грузія». У 2005 р. газета видавалася під назвою «Сакартвело» [5, с. 72].

Грузинський культурно-національний центр «Іверія» в Одеській області виник у 2010 р. У 2012 р. в приміщенні Генерального консула Грузії в м. Одеса відбулося урочисте святкування дворічної річниці центру. У рамках заходу учні недільної школи «Анабана» презентували новорічну святкову програму грузинською мовою, пригостили гостей національною кухнею.

Національно-культурний центр – «Баварський дім, Одеса» засновано в 1993 р. У 1997 р. він набув статусу добродійного фонду. Тут функціонують німецький молодіжний хор – лауреат міжнародних конкурсів та хорової «Олімпіади-2000» в австрійському місті Лінці, ансамбль струнних інструментів – дипломант I ступеня міжнародного фестивалю ім. С. Ріхтера, струнний квартет і дитячий хор. В основу їхнього репертуару покладено німецьку духовну, класичну та народну музику, твори українських і російських авторів. Працюють також дитячий музичний театр і танцювальний гурток, ведеться просвітницька робота у спеціалізованих групах дитячого садка. У Баварському домі створено понад 20 груп із вивчення німецької мови для дорослих, а також німецька читальна зала [12, с. 94].

З 15 вересня по 8 жовтня 2013 р. тривав фестиваль «Тижнів Німеччини в Одесі». Ініціаторами свята виступили Консульство Федеративної Республіки Німеччини в Одесі, благодійна організація «Баварський дім, Одеса», національно-культурне товариство «Німецька молодь в Одеському регіоні», Одеська обласна державна адміністрація тощо. В рамках заходу були проведені концерти органної, камерної, джазової музики та вокального співу, майстер-клас з народних німецьких танців, тематична виставка «Фотосушка», де були представлені фотознімки з різних куточків Німеччини, театральні вистави тощо.

Одеське обласне гагаузьке національно-культурне товариство «Бірлік» («Єдність») створене на установчій конференції гагаузів Одеської області 27 червня 1998 р. У 2001 р. Товариство відкрило обласний центр Гагаузької культури, де розміщене правління Товариства, працює недільна школа, формується гагаузька бібліотека, музей, архів [2, с. 103].

За даними Одеської обласної адміністрації, 724 представники румунської національності входять до декількох румунських громадських організацій, серед яких асоціації «Бессарабія» (с. Утконосівка) у 2006 р. пройшла процедуру реєстрації у статусі обласної [13, с. 83].

У березні 2011 р. організація ініціювала проведення другого Каравану театру та румунського фольклору для румун, що мешкають в Одеській області. У березні 2015 р. активісти організації звернулися до президента України з пропозицією щодо об'єднання діючих окремих навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з румунською та «молдовською» мовою навчання в Україні в одну єдину програму навчання, шляхом переходу всіх цих закладів на навчання за програмою шкіл з румунською мовою навчання.

За ініціативи «Одеської громади греків імені Г.Г. Маразлі» відбувається вивчення новогрецької мови в Одеській, Ільїчівській та Комінтерноській громадах. У товариства є власна бібліотека і вже сформована фонотека, де знайшли місце навчальні програми та фольклорна музика. Працюють фольклорні колективи та дитячі театри, які приймають участь в українських та міжнародних фестивалях. Існує власний друкований орган – газета «Одіссос».

16 лютого 2001 р. виникла Одеська обласна спілка болгарської молоді. Члени організації ініціюють проведення вечорів відпочинку, літературних читань, конференцій. З 2001 р. проводиться щорічна студентська конференція, присвячена Дню слов'янської писемності. Доброю традицією спілки стало проведення конкурсу

«Мис болгарочка». Молодіжний союз активно співпрацює з іншими болгарськими національно-культурними товариствами України.

Болгарські національно-культурні об'єднання сприяли здійсненню заходів щодо відкриття болгарського театру, а також Придунайського педагогічного університету з підготовки спеціалістів для національних шкіл області. У Болграді відкрито українсько-болгарську гімназію. Культурно-мистецьке життя болгар представляють 106 самодіяльних художніх колективів. В Одеській області у 45 школах вивчають болгарську мову як предмет. При Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова створені групи по підготовці фахівців з української та болгарської мов та літератур, а у Белгород-Дністровському педучилищі готують вчителів початкових класів з болгарською мовою навчання [8, с. 292].

21 вересня 2001 р. в Одеській області була зареєстрована обласна організація «Конгрес азербайджанців України». Основна мета діяльності – об'єднання представників азербайджанської діаспори у нашому регіоні для розвитку культурних, духовних, громадсько-політичних потреб [7, с. 4].

За останні двадцять років значно активізувався громадський рух ромських організацій. Сьогодні на теренах Одещини діє 14 ромських громадських організацій. Найстаріша – Одеський обласний ромський конгрес «Бахтало дром», що бере активну участь у вирішенні нагальних правових й освітніх проблем ромів, є ініціатором встановлення спільно з єврейським меценатами в м. Одесі пам'ятного знаку, присвяченого ромам, що загинули під час Другої світової війни [11, с. 154].

30 травня 2002 р. офіційно було зареєстровано товариство «Романі збора» («Ромське слово»). За період існування товариства було створено вокально-інструментальний ансамбль «Бахталє рома». «Романі збора» посідає гідні місця у обласних та міських культурних заходах, серед яких – обласний конкурс «Національна красуня Одещини», щорічні міські конкурси: «Найбільша одеська родина», «Міні-міс перлина Півдня». У 2004 році при товаристві «Романі збора» було відкрито недільну школу, у якій вивчається ромська мова.

Осетинська діаспора Одеси щорічно відзначає Джоргуба – День святого Георгія, вшановує пам'ять великих земляків, зокрема відвідуючи пам'ятник великому полководцю, генералу армії, двічі Герою Радянського Союзу Іссі Плієву, встановлений в одному з населених пунктів Одеської області. У грудні 2009 р. одеські осетини разом з усім народом Осетії відзначили 150-річчя від дня народження основоположника осетинської літератури, поета, просвітителя,

скульптора та художника Кости Хетагурова. На літературному вечорі пролунали найвідоміші твори поета, пісні на його вірші.

23 серпня 2013 р. в приміщенні Одеського історико-краєзнавчого музею за ініціативи Товариства індійської культури з нагоди відзначення Дня незалежності України та Індії було проведено урочистий захід «Є контакт!». На святковому концерті виступили колективи індійського танцю «Хамеша», «Митра», було презентовано фотовиставку «Індія очами дітей».

Глибокі історичні та культурні традиції представників російського етносу в Україні сприяли тому, що росіяни стали однією з найпомітніших складових етнічної палітри українського суспільства. Потенціал етнічної мобілізації обумовив доволі швидко появу великої кількості національно-культурних та громадських організацій російської етнічної групи. Вони є найбільш політизованими серед усіх національно-культурних товариств України. На нашу думку, основні вектори діяльності зазначених товариств можуть виступати об'єктом окремого дослідження.

В Одеській області також діють громадські організації, засновані негромадянами України – китайцями, в'єтнамцями, афганцями, нігерійцями, а також представниками інших національностей [3, с. 14].

Сьогодні на Одещині працює 238 шкіл з російською мовою навчання, 11 – з молдавською (румунською), 180 шкіл, де вивчається декілька мов (болгарська, гагаузька, грецька). Функціонують дві єврейські школи (включно з приватною) [6, с. 46]. Але, як зазначає доктор історичних наук, професор Зеркаль М., розвиток освіти етнomenшин наштовхувався на комплекс проблем, серед яких:

- 1) відсутність достатньої кількості якісних освітніх програм;
- 2) брак систематичної професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, які викладали мови та культури меншин;
- 3) не достатнє використання національного матеріалу під час навчання;
- 4) неврегульованість механізму отримання вищої освіти представниками національних меншин, а саме складання тестів українською мовою [4, с. 124].

Отже, діяльність обласних національно-культурних товариств Одещини спрямована на збереження самотності національної культури етносів, рідної мови, популяризацію традицій, налагодження культурного діалогу між окремими регіонами України, поглиблення вивчення власної історії. Основними формами реалізації зазначених завдань є проведення різноманітних концертів, благодійних акцій, наукових конференцій, читань, налагодження роботи недільних шкіл тощо. Не вирішеною проблемою залишається розвиток освіти нацменшин.

Література:

1. Барановська Н.П. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави / Н.П. Барановська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/LiderUA/978-966-02-6441-0/5.pdf>.
2. Білокопитова Н. Особливості етносоціальної ідентифікації тюркомовних діаспор / Н. Білокопитова // Схід. – 2015. – №. 1. – С. 101-106.
3. Гопич М.К. Проблеми реалізації права національних меншин на самоорганізацію на регіональному рівні / М.К. Гопич // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – №. 3. – С. 13-15.
4. Зеркаль М.М. Освіта національних меншин України (1990 – 2000-ні рр.) / М.М. Зеркаль // Український історичний журнал. – 2013. – №. 2. – С. 121-135.
5. Кобута С. Гуманітарні аспекти сучасних українсько-грузинських відносин / С. Кобута, А. Яворський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2014. – Вип. 25. – С. 68-76.
6. Кудlach В. Національні меншини в просторі толерантності / В. Кудlach // Вісник Книжкової палати. – 2011. – №. 1. – С. 45-46.
7. Кузьменко Л. Сузір'я дружби / Л. Кузьменко // Одеські вісті. – 2016. – 7 лютого. – С. 4.
8. Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі / Л. Ляпіна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2005. – Вип. 7. – С. 286-295.
9. Пекарчук В.М. Державна етнонаціональна політика як чинник відродження і розвитку культур етноменшин України (1990 – 2000-і роки) / В.М. Пекарчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – №. 36. – С. 203-206.
10. Пекарчук В.М. Культура етноменшин у загальній ідеології державотворення в незалежній Україні (1991-2012 рр.) / В.М. Пекарчук // Історико-політичні студії. – 2013. – №. 1. – С. 130-136.
11. Різникова Я. Діяльність національно-культурних товариств Одещини як чинник добросусідства / Я. Різникова // Історичні традиції добросусідства Одещини / Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України». – Упоряд. : І.В. Бринош, Е.П. Петровський. – Одеса, 2011. – С. 136-159.
12. Супрун В.А. Тенденції розвитку культурного співробітництва з європейськими країнами в умовах державної незалежності України / В.А. Супрун //

Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2009. – №. 15 (2). – С. 90-95.

13. Христенко В.І. Мовний аспект румуно-молдовських відносин на Одещині / В.І. Христенко // Питання історії науки і техніки. – 2011. – №. 4. – С. 82-87.

14. Христенко В.І. Національно-культурні товариства Одещини: етапи формування/ В.І. Христенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/hristenko-v-v-natsionalno-kulturni-tovaristva-odeschini-etapi-formuvannya/>

Віктор Дроздов

кандидат історичних наук

доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

ВСЕСОЮЗНИЙ РЕФЕРЕНДУМ 17 БЕРЕЗНЯ 1991 р. В ОЦІНКАХ ІЗМАЇЛЬСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ

Глибокі кризові явища в СРСР кінця 80-х – початку 90-х рр. та пошуки шляхів їх подолання жваво обговорювалися на сторінках газетної періодики, в тому числі ізмаїльської. Значна увага в місцевій пресі була приділена висвітленню проєктів оновлення національно-державного устрою Радянського Союзу та проведення Всесоюзного референдуму 17 березня 1991 р. В умовах відсутності інших місцевих засобів масової інформації саме газети були виразником громадської думки населення Ізмаїла. В той же час преса продовжувала виконувати ідеологічну та пропагандистську функції й відігравала значну роль у формуванні політичних інтересів мешканців міста.

Дослідженню причин проведення та наслідків першого народного волевиявлення в СРСР присвячено чимало наукових праць. Діяльність союзних та республіканських органів влади із реформування устрою СРСР висвітлено в дисертаційному дослідженні О. Лукашина [8]. Значення референдуму для самовизначення України та здобуття нею незалежності розглядається в працях І. Хаврука [20], О. та М. Розумних [15]. Аналіз висвітлення політичних процесів в Україні в 1989-1991 рр. на сторінках одеських газет здійснила В. Татарова [18]. Ставлення громадськості Ізмаїла до суспільно-політичних подій у період розпаду Радянського Союзу та встановлення незалежності України не було предметом спеціального наукового дослідження.

У статті автор поставив за мету проаналізувати публікації ізмаїльської преси, присвячені проектам Союзного договору та проведенню Всеукраїнського референдуму 17 березня 1991 р., а також висвітлити ставлення мешканців Ізмаїла до спроб збереження та оновлення СРСР.

Прийняття союзними республіками декларацій про суверенітет у 1988-1990 рр. викликало нагальну потребу в перегляді основ національно-державного устрою Радянського Союзу. Відповідно до концепції Союзного договору, прийнятої 24 грудня 1990 р. на IV з'їзді депутатів СРСР, визнавалася необхідність збереження СРСР як оновленої федерації рівноправних суверенних республік. Прагнення партійних еліт зберегти єдність СРСР, а також схилити союзні республіки до його підписання, заручившись народною підтримкою, було головною причиною проведення Всесоюзного референдуму, запланованого на 17 березня 1991 р. Питання для всенародного обговорення було сформульоване наступним чином: «Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?». Разом із Всесоюзним референдумом було проведено республіканське опитування, в якому населення повинно було визначитись, чи підтримує воно входження України до складу Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет. Крім того, міською радою Ізмаїла було прийнято рішення про проведення міського референдуму, на якому ізмаїльчанам пропонувалося два запитання: «Чи Ви вважаєте доцільним утворення в місті Ізмаїлі вільної економічної зони?» та «Яку з мов вважаєте Ви прийнятною для використання в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ та організацій, розташованих в місті Ізмаїлі? Українську чи російську» [14, с. 1]. Для організації волевиявлення мешканців Ізмаїла було утворено 24 дільниці та затверджено склад дільничних комісій.

На початку 90-х рр. в Ізмаїлі видавалися три газети: друкований орган міської Ради народних депутатів Одеської області «Советский Измаил», газета районної Ради народних депутатів та Ізмаїльського комітету Комуністичної партії України «Ленинский путь» (обидві газети в липні 1990 р. відсвяткували своє 50-річчя) та видання Радянського Дунайського пароплавства та Бессарабського комітету профспілки робітників морського та річного флоту «Дунаец». Нові незалежні ЗМІ в Ізмаїлі, які б поширювали демократичні ідеї, за часів перебудови створені не були.

В період з 1 грудня 1990 р. по 17 березня 1991 р. було опубліковано велику кількість статей у спеціальних рубриках, присвячених аналізу проектів Союзного договору та ставленню мешканців Ізмаїла до майбутнього референдуму. Зокрема, «Советский Измаил» надрукував 51 статтю, «Ленинский путь» – 23, «Дунаец» – 7. На шпальтах газет публікувалися тексти проектів договорів, інтерв'ю народних депутатів та партійних діячів, експертні оцінки науковців, звернення партійних зібрань підприємств та організацій, листи громадян тощо.

З початку 1991 р. «Советский Измаил» почав виходити як міське громадсько-політичне видання. Незважаючи на те, що газеті бракувало дотримання більшості журналістських стандартів, з її сторінок поступово зникають матеріали пропагандистського характеру й відбувається орієнтація на демократичні цінності. Головним принципом висвітлення політичних подій у газеті став плюралізм думок. У ній наголошувалося на необхідності дотримання свободи слова, висловлювалася підтримка політиці гласності, засуджувалися спроби силового вирішення національних конфліктів у Радянському Союзі [10, с. 1]. На сторінках газети публікувалися статті, в яких висловлювалися протилежні точки зору щодо Союзного договору, що давало можливість читачеві сформуванню власну позицію напередодні референдуму. В свою чергу, в газетах «Ленинский путь» та «Дунаец» чітко простежується пропагування ідеї збереження єдності СРСР.

Провладна позиція щодо нового Союзного договору неодноразово висвітлювалася в газеті «Ленинский путь», яка друкувала на своїх сторінках постанови, інформаційні матеріали та звернення Ізмаїльського комітету Компартії України. В них наголошувалося на недопустимості розпаду СРСР, економічній та політичній доцільності укладання нового Союзного договору, необхідності проведення партійними членами пропагандистської та агітаційної роботи серед населення регіону [3]. В публікаціях газети засуджувалися спроби виходу республік зі складу Радянського Союзу, критикувалися заклики опозиційних партій не голосувати за оновлений Союз та наголошувалося на зацікавленості західних держав у розпаді СРСР [17, с. 2]. У спеціальній рубриці «Обговорюємо проект Союзного договору» газета намагалася проілюструвати ставлення окремих мешканців міста та району до майбутнього устрою Радянського Союзу (як правило, ветеранів війни та праці, адміністрації й працівників колгоспів). Проте такі статті, скоріш за все, були додатковим прийомом впливу на громадську думку населення, ніж спробою її висвітлення.

Одним із засобів агітації на підтримку оновленого СРСР була публікація звернень партійних зборів підприємств та організацій до мешканців міста, інтерв'ю та статей народних депутатів і посадових осіб. «Советский Измаил» опублікував інтерв'ю Голови Верховної Ради України Л. Кравчука, народних депутатів СРСР С. Ястребцова та О. Дунтау, статтю секретаря ЦК КПРС О. Гіренко, начальника Ізмаїльського міського відділу КДБ в Одеській області П. Слипця. У всіх місцевих газетах було видано звернення міської Ради ветеранів війни, праці та Збройних сил. На сторінках газети «Дунаец» друкувалися звернення партійного комітету Радянського Дунайського пароплавства, інтерв'ю заступника начальника пароплавства з експлуатації флоту й портів С. Репнікова, статті заступника секретаря парткому РДП М. Стефановича та голови ради ветеранів війни й праці Ізмаїльського порту М. Ткачова.

Єдиною газетою, яка зацікавилася вивченням громадської думки населення щодо майбутньої долі Радянського Союзу, був «Советский Измаил». На початку грудня 1990 р. редакція газети провела анкетування серед своїх читачів, у якому вони могли висловити ставлення до проекту Союзного договору. Результати опитування, в якому прийняло участь більше 700 осіб, показали, що більшість респондентів підтримували входження України до складу СРСР (82 %), обрання Президента СРСР загальними виборами (72 %), право центральних органів влади приймати Конституцію СРСР, захищати суверенітет і національну цілісність держави, здійснювати зовнішню політику, мати єдину фінансову, кредитну та грошову програму, союзний бюджет (82-92 %). Вони висловлювалися за визнання російської мови державною, яка буде засобом міжнаціонального спілкування (93 %), а також проти введення національної валюти в Україні (88 %). Натомість, читачі газети не дали однозначної відповіді щодо права на самовизначення союзних республік (26 % виступали за можливість виходу зі складу СРСР, 27 % – проти, а 47 % – не визначились). Також розділилась думка ізмаїльчан щодо права власності на землю: 54 % респондентів підтримали право приватного володіння землею, а 46 % – відкидали таку можливість [9, с. 2].

На сторінках газети «Советский Измаил» публікувались статті та листи читачів, автори яких як підтримували, так і критикували проект нового Союзного договору. І хоча в бік газети лунали дорікання за те, що вона друкувала статті, які суперечили офіційній точці зору, редакція виступала на захист головного досягнення перебудови – гласності, що давала право відкрито висловлювати власні погляди [7, с. 2].

Серед основних аргументів на підтримку Союзного договору вказувалися необхідність економічної та військової єдності союзних республік з метою збереження Радянського Союзу як світової держави, неспроможність самостійної української держави зберегти економічний потенціал та територіальну цілісність [11]. Варто зазначити, що в багатьох статтях замість конструктивних аргументів лунали емоційні заклики: висловлювалися побоювання приходу до влади націоналістів та загрози правам людини, піддавалися критиці демократичні сили, які привели б країну до розрухи [5]. Доводячи необхідність збереження цілісності СРСР, автори часто проводили оманливі історичні паралелі. Зокрема, вважали перемогу над фашизмом наслідком міцної єдності радянської держави, а також вказували на неспроможність роздробленої Київської Русі протистояти монголо-татарській навалі.

Окремі автори, аналізуючи текст договору, вважали, що оновлений Союз цілком може забезпечити суверенітет союзних республік, та закликали проголосувати «так» в обох бюлетенях – всесоюзному та республіканському [1].

В газеті «Советский Измаил» виходили великі за обсягом матеріали, автори яких критикували спроби оновлення Радянського Союзу та підтримували збереження суверенітету України. Підписання прямих договорів між республіками замість союзного договору та продовження економічного співробітництва між ними обґрунтовував В. Жарук, а проведення референдуму вважав передчасним [4, с. 2]. З критикою комуністичної ідеології та партійного керівництва радянського Союзу, яке намагалося зберегти «старі порядки», виступав Ю. Ростов [16, с. 3]. Л. Великов закликав населення використати останній шанс в історії України – стати істинно суверенною республікою або знову потрапити в кабалу [2, с. 3]. Великий резонанс викликала стаття позаштатного оглядача газети В. Некрасова «Свобода за договірною ціною» [12, с. 2], який порівнював боротьбу Компартії за збереження Союзу з процесом колективізації, адже населенню нав'язувалася ідея, що економіка кожної з республік не втримає конкуренції та буде приречена до занепаду. Головними ж перепонами для економічних контактів союзних республік з усім світом автор вбачав у бюрократичному свавіллі центральних відомств. Він наголошував, що підтримка населенням Союзного договору може призвести до посилення репресій з боку центральної влади. Публікація знайшла на сторінках газети як схвальні відгуки з боку читачів, так і образливі звинувачення в пропаганді. Напередодні референдуму В. Некрасов у статті «Жага за Союзом» зробив аналіз усієї пошти, що надходила до редакції від читачів та була опублікована на сторінках газети [13, с. 2]. Він критикував позиції тих авторів, які виступали за збереження

СРСР, наголошував на спробі радянського керівництва використати волевиявлення громадян як доказ підтримки населенням країни урядового курсу.

У Всесоюзному референдумі взяли участь 68,8 % мешканців Ізмаїла, що мали право голосувати (або 46 872 чол.). За необхідність збереження СРСР висловилися 38 686 чол., або 82,8 % (15,5 % – проти, 1,7 % – недійсні). В той же час 40 209 чол. або 86,7 % проголосували в республіканському опитуванні за входження України до Союзу Радянських Суверенних держав [6, с. 1.]. За підсумками міського референдуму 86 % висловились за створення в Ізмаїлі вільної економічної зони, а 83,7 % – за використання російської мови в установах та підприємствах міста [19, с. 1]. У порівнянні з результатами по Україні та загальними результатами по СРСР, явка виборців була значно меншою (83,5 % – по Україні, 80 % – загалом), однак відсоток підтримки всесоюзного бюлетеня переважає (відповідно 70,5 % та 76,4 %). В республіканському опитуванні відсоток позитивних відповідей є також більшим, ніж в середньому по Україні, де він складав 80,2 % [15, с. 845].

Отже, народне волевиявлення 17 березня 1991 р. продемонструвало, з одного боку, схвалення з боку населення провладного курсу центрального керівництва, спрямованого на збереження СРСР та оновлення його національно-державного устрою, а з іншого – підтримку задекларованого в липні 1990 р. суверенітету України. Не останню роль в цьому зіграли засоби масової інформації, в тому числі місцеві, які активно пропагували ідею єдності Радянського Союзу. Більшість публікацій в ізмаїльських газетах були спрямовані на агітацію правильності політики, обраної радянським керівництвом. Однак, у місцевій пресі з'являються й статті, автори яких виступали проти нового Союзного договору та висловлювалися за розширення самостійності республіки, що свідчить про поступове формування в громадській думці ідеї національної незалежності Української держави.

Література

1. Беляев Н. «Да» – союзному бюллетеню, «Да» – бюллетеню украинскому / Н. Беляев // Советский Измаил. – 1991. – №32. – 14 березня. – С. 1; Байрамов В. Вчитываясь в проект Договора / В. Байрамов // Советский Измаил. – 1991. – №33. – 16 березня. – С. 1.
2. Великов Л. Сохранить власть, а с ней и привилегии / Л. Великов // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 3.
3. Давыдов В. Об отношении к проекту Союзного договора. Постановление бюро Измаильского комитета Компартии Украины / В. Давыдов // Ленинский путь. –

1990. – №147. – 8 грудня. – С. 1; Об экономической целесообразности заключения Союзного договора // Ленинский путь. – 1991. – №27. – 2 березня. – С. 2; Обращение ко всем жителям города и района // Ленинский путь. – 1991. – №30. – 12 березня. – С. 1.

4. Жарук В. С позиций суверенитета / В. Жарук // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 2.

5. Задорожнюк А. Стране – гражданское согласие / А. Задорожнюк // Советский Измаил. – 1991. – №32. – 14 березня. – С. 2; Наши аргументы серьезнее // Советский Измаил. – 1991. – №30. – 9 березня. – С. 2.

6. Итоги Всесоюзного референдума и республиканского опроса, а также городского референдума, состоявшихся в Измаиле 17 марта с. г. // Советский Измаил. – 1991. – №34. – 19 березня. – С. 1.

7. Либизова М. Наш комментарий / М. Либизова // Советский Измаил. – 1991. – №20. – 14 лютого. – С. 2.

8. Лукашин А.В. Разработка руководством СССР союзного договора (март – декабрь 1991 года) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / А.В. Лукашин. – Москва, 2012. – 34 с.

9. Оленкевич Р.К. единому Союзу. О результатах анкетирования / Р. Оленкевич // Советский Измаил. – 1990. – №153. – 20 грудня. – С. 2.

10. Оленкевич Р. Это уже было / Р. Оленкевич // Советский Измаил. – 1991. – №25. – 26 лютого. – С. 1.

11. Охримчук Д. В поисках жизненного пространства... / Д. Охримчук // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 2; Бизин В. Учитывать экономику / В. Бизин // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 2; Кисель В. ...А безопасность общая / В. Кисель // Советский Измаил. – 1991. – №30. – 9 березня. – С. 2; Мельникова М. Сохраним наше Отечество! / М. Мельникова // Советский Измаил. – 1991. – №33. – 16 березня. – С. 1.

12. Некрасов В. Свобода по договорной цене. В преддверии референдума о судьбе Союза / В. Некрасов // Советский Измаил. – 1991. – №15. – 2 лютого. – С. 2.

13. Некрасов В. Страсти по Союзу. Размышления над редакционной почтой / В. Некрасов // Советский Измаил. – 1991. – №33. – 16 березня. – С. 2.

14. Референдум ставит вопросы // Советский Измаил. – 1991. – №29. – 7 березня. – С. 1.

15. Розумний О.М. Референдум 17 березня 1991 року як етап суверенізації України / О.М. Розумний, М.М. Розумний // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 72. – С. 842–846.

16. Ростов Ю. Что думает провинциал / Ю. Ростов // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 3.

17. Слипец П. Родину не выбирают / П. Слипец // Ленинский путь. – 1991. – №30. – 12 березня. – С. 2.

18. Татарова В.О. Висвітлення суспільно-політичних подій 1989–1991 років в Україні на сторінках газет / В.О. Татарова // Інтелігенція і влада. – 2013. – №28. – С. 118–124.

19. Уточненные итоги городского референдума // Советский Измаил. – 1991. – №35. – 21 березня. – С. 1.

20. Хаврук І.А. Референдум 17 березня 1991 року в Україні / І.А. Хаврук // Грані. – 2011 – №3. – С.41–45.

Олексій Запорожченко
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільних ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Покоління, яке виросло в тісному спілкуванні з комп'ютерами, мобільним зв'язком, Інтернетом значно відрізняється в духовно-світоглядному аспекті від попередніх, живе в іншому соціально-культурному вимірі. Глобалізація комунікаційного простору, запровадження новітніх інформаційних технологій та домінування відеообразів, гедонізація інформації впливають на статус знання, ідентифікаційний процес нації. Нові комунікаційні технології спроможні вихопити особу зі спільноти. Через індивідуалізацію і прагматизацію процесу комунікації індивід абстрагується від групової, спільнотної ідентичності і позбавляється можливості брати участь в обговоренні загальнонаціональних проблем. Відбувається процес локалізації ідентичностей [1, с. 183].

При цьому слід пам'ятати, що візуальні форми мовлення мають значно більший асиміляційний потенціал, ніж друковані ЗМІ. Під їхнім впливом витісняються традиційні форми і функції вербальної інформаційності, що

допомагала людям збагнути власну ідентичність в національних характеристиках. Нова медіа-реальність, що з'явилася в результаті глобалізації інформаційних потоків, змінює принципи не тільки матеріального, й, насамперед, духовного життя людей, перетворюючи їхню психологію, менталітет, філософські уявлення про час, простір, світ та місце і статус національного у ньому.

Вже на суто функціональному рівні комунікаційна глобалізація уможливорює медіатизацію національних реальностей, адже ЗМІ стають транснаціональними посередниками. Вони сягають не тільки домашнього затишку людини, але й її свідомості, формують її думки та інколи – поведінку. Вплив медіа-реальності може виявитися суттєвим ще й тому, що людина завжди мала потребу пізнавати саму себе у змісті комунікаційного середовища. Це насправді одна з найглибших чуттєвих потреб: люди хочуть розпізнати себе, свої думки і спосіб життя у пропонованих через медіа образах реальності.

Крім того, відбір змісту масової комунікації впливає з людської потреби підтримки і зміцнення власної колективної ідентичності: за допомогою того, що споживач бачить, слухає і читає у ЗМІ, він, між іншим, хоче зміцнити свої зв'язки з суспільною групою, до якої належить і таким чином підтвердити визнані спільні цінності та ідентичність [2, с. 119-151].

З розвитком телебачення й особливо комп'ютерних технологій медіа-реальність отримала якісно новий вимір і нові експансіоністські можливості як стосовно людини, так і щодо національних інформаційних систем загалом. Одним з наслідків цього є спроба тотальної семантизації національної реальності, під час якої одні народи перетворюються у символи агресивності та дестабілізації «нового світового порядку», а інші стають уособленням жертви.

На сьогодні потужні ЗМІ ефективніше визначають, ініціюють суспільні зміни і громадську думку, ніж прийняті парламентом закони чи рішення суду. Водночас, незважаючи на певну самодостатність характеру медіавпливу на реальність, він перебуває у фарватері ідеологічних стратегій, є засобом успішного їх поширення. Сила медіа-семантизації особливо помітна у тих суспільствах, де недостатньо розвинутий національний інформаційний простір. Для послаблення негативних тенденцій важливо перехопити інформаційну ініціативу в загальнонаціональному масштабі.

Зазначимо, що в епоху інформаційної глобалізації найстабільнішою є мова та її комунікативні можливості підтримувати в людях національну ідентичність навіть в умовах, коли вони не мають чітко означеної території для спільного проживання,

тобто коли не спрацьовують геодетерміністичні принципи ідентифікації. У світі, що піддається культурній гомогенізації за посередництвом ідеології модернізації і силиглобальних медіа, мова як безпосереднє вираження культурного стає засобом захисту культурного виживання, останнім бастионом самоконтролю, прихистком для ідентифікаційного значення.

Електронна глобальна комунікація впливає на мову кількома способами. По-перше, вона змінює принцип використання мови. Інтернет ускладнює не тільки лінгвістичну присутність нації у глобальному комунікаційному процесі, а й прагматизує використання мови, тобто робить акцент на функціональному призначенні мови – засобу комунікації. По-друге, стимулює потребу створення глобальної мови, на яку претендує англійська. Всесвітня комп'ютерна мережа посилює позиції цієї мови і, таким чином, сприяє тенденції до нівелювання національних ідентичностей. По-третє, вона впливає на використання інших національних мов. Бурхливий розвиток транснаціональної монополізації електронних ЗМІ ускладнює захист національно-мовної самобутності інформаційної діяльності. Єдина глобальна мова відкриває могутній інформаційний канал, дуже ефективний засіб впливу на світогляд, свідомість, а отже, й на політичні, економічні, культурні процеси у світі, особливо у пострадянському просторі [3, с. 13]. У контексті зазначених тенденцій глобалізації комунікативного простору особливого значення набуває проблема збереження національної ідентичності та самобутності українського інформаційного простору.

З розпадом СРСР суспільства країн СНД, які протягом тривалого часу були інформаційно закритими, відчули на собі тиск потужного інформаційного потоку із Заходу, оскільки в умовах глобалізаційних процесів жодна держава вже не має можливості ізолюватися від зовнішнього світу, а національні суспільства можуть досить легко втрачати свій специфічний менталітет і потрапляти під вплив інших культур. Оскільки глобалізаційні процеси вже є загально визнаним фактом, збереження культурних традицій, національного менталітету та національно-культурної цілісності стає першочерговим завданням. При цьому саме мас-медіа можуть відіграти вирішальну роль у підсиленні консолідації суспільства й збереженні його національно-культурної самобутності.

Національний інформаційний простір – надзвичайно важливе культурне і політичне поняття, яке у ранговій шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного простору в інтересах суспільства та його членів.

Якщо вона цього не робить, то її інформаційний простір буде використаний проти неї самої.

Сучасні українські мас-медіа активно впроваджують у свідомість українців осередненні стереотипи масової свідомості й поведінки. Усе подається під гаслом «загальнолюдських цінностей». Процес самоідентифікації ЗМІ й суспільства загалом прямо пов'язаний з наявністю національної ідеї, зрозумілої ідеології [4, с. 123-167, 239-265]. Отже, входження України в європейський інтеграційний простір і визнання її європейськими партнерами потребує значної активності не лише в соціально-економічній та політичній перебудові України, а й в забезпеченні інформаційно-іміджевої підтримки інтеграції країни як на національному, так і регіональному рівнях.

Література:

1. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М.А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 209 с.
2. Левченко Л. Л., Яроцький Л.В. Філософські основи інформації. – Житомир: Полісся, 2007. – 287 с.
3. Лильо Т. Я. Глобалізація комунікаційного простору і процеси національної ідентифікації у посткомуністичному світі. Автореф. дис. канд. філол. наук / Т.Я. Лильо. – К., 2001. – 19 с.
4. Карпенко В. О. Інформаційна політика та безпека / О.В. Карпенко – К.: Нора-Друк, 2006. – 303 с.

Анастасія Каплієнко

*магістрантка кафедри української мови і літератури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

НАЦІЄЦЕНТРИЧНІ ІНТЕНЦІЇ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Тема «Довженко і націоналізм» радянською офіційною наукою була закрита. Тому і невідомі біографічні реалії, й сторінки його творчості відповідного тематичного спектру тенденційно замовчувалися, не підлягали оприлюдненню, тим паче – науковому осмисленню й популяризації. Сьогодні значна частина цього матеріалу стала відома з різних джерел. Спробуємо систематизувати окремі аспекти життєтворчості митця в ракурсі його націєцентричних інтенцій.

В умовах Незалежної України все більший інтерес становлять факти з біографії О. Довженка, які засвідчують його громадянську мужність та нескорену національну гідність. Лише зараз ми починаємо відкривати для себе нового О. Довженка – О. Довженка, якого ми не знали. Так, мало кому відомим є те, що письменник був ув'язнений у камері смертників через взаємини з Петлюрою, а точніше за те, що викладав у петлюрівській школі історію України. Цей факт став відомим завдяки публікаціям Сергія Плачинди, написаних зі слів Олександра Савича Грищенка – доброго приятеля О. Довженка, а на березень 1918 року – інспектора робітничо-селянської інспекції. В цьому статусі він інспектував тюрму, в якій було ув'язнено О. Довженка. Начальник тюрми про засудженого категорично заявив: «Здесь дожидает своей пули петлюровский комиссар Довженко. Большая у них шишка. Преподавал в петлюровской школе какой-то главный предмет» [5, с. 9]. (Ішлося про історію України. – *авт.*).

Грищенко запропонував О. Довженкові викладацьку роботу і таким чином врятував його від розстрілу. Коли Петлюра зі своїм військом увійшов знову до Житомира, О. Довженко почав викладати історію України та естетику в петлюрівській школі старшин, а потім навіть вступив до загону отамана Чалого, де воював недовго. Він, за спогадами очевидців, «був повністю розчарований Чалим, про що свідчать його власні зізнання: «Не Україна йому потрібна. І не війна з більшовиками». Більше до цієї теми він не повертався. Повністю присвятив себе вихованню українських національних офіцерів» [5, с. 9].

Сьогодні відомо також, що у 1920 році під прицілами кулеметів та маузерів партія боротьбистів, членом якої був О. Довженко, вливається в комуністичну. Проте, працюючи дипломатом у Берліні, він «загубив» свій партійний квиток і в компартії не поновлювався. Зрозуміло, що йдеться про неприйняття письменником політичних постулатів цієї ідеологічної системи, хоча концептуально її він не відкидав і офіційно проти неї не виступав.

На цьому утиски митця не спинилися. Заборона творів, кінофільмів, звинувачення в неправдивості сюжету – все це спіткало творчу долю О. Довженка. Майже за всі кінофільми («Звенигора», «Земля», «Арсенал» та ін.) кінорежисер був переслідуваний, але такого терору, такої тотальної наруги, як за «Україну в огні», він ще не зазнавав [6, с. 27]. О. Довженко з цього приводу зізнавався: «Написав я «Україну в огні» з огненним болем у серці і палким стражданням за Україну, що перебувала в німецьких лапах, з болючим жалем і страхом за її долю...». Для розгляду цього твору було скликано спеціальне засідання політбюро ВКП (б) 31

січня 1944 р., на якому розпинали автора, звинувачуючи в національній обмеженості [6, с. 27]. «Україну в огні» було визнано однозначно антирадянським, націоналістичним. У спеціальній доповіді сам Сталін назвав О. Довженка «куркульським підголоском і відвертим націоналістом» [6, с. 28].

Як один зі знаків боротьби О. Довженка за свою духовну свободу й національну гідність залишився запис у його щоденнику: «Товаришу мій Сталін, коли б Ви були навіть богом, я й тоді не повірив би Вам, що я націоналіст, якого треба плямувати й тримати в чорному тілі. Коли немає ненависті принципової, і зневаги нема, і недобррозичливості ні до одного народу в світі, ні до його долі, ні до його щастя, ні гідності чи добробуту, – невже любов до свого народу є націоналізм? Чи націоналізм в непотуранні глупоті людей чиновних, холодних діляг, чи в невмінні художника стримати сльози, коли народу боляче?..» [1].

Через 13 місяців після засідання політбюро в «Щоденнику» з'явився такий запис: «Сьогодні роковини моєї смерті. Тридцять першого січня 1944 року мене було привезено в Кремль. Там мене було порубано на шмаття і окривавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу й поталу на всіх зборищах. Все, що було злого, недоброго, мстивого, все топтало й поганило мене. Я тримався рік і впав. Моє серце не витримало тягара неправди й зла. Я народився і жив для добра і любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої малості» [1]. Художня ж глибина «України в огні», твору, що став згустком письменникового болю за сплюндровану рідну землю, виявилась саме в ліризації любові до України. Ю. Барабаш з цього приводу писав: «Якби зібрати під однією обкладинкою все, що у воєнні роки сказано було радянськими письменниками про Батьківщину, про любов до своєї землі, то, безперечно, серед найяскравіших, найбільш хвилюючих глав цієї незвичайної антології виявились би полум'яні довженківські сторінки про Україну» [1, с. 136].

А. Малишко у вірші «Рядок про Довженка», котрий тривалий час перебував під сімома замками КДБ через правдиві свідчення про факти цькування «українського да Вінчі», з особливим щемом згадував драматичні сторінки біографії О. Довженка:

Толочили на шпальтах преси,
Серце кидали на арену,
Доморощені злі дантеси
Лізуть з спогадами на сцену [4, с. 707].

Роздуми про українську націю визначили основні тематичні домінанти «Щоденника» О. Довженка. Його особливо турбувало «наше наплювательство на

свою долю і долю своєї культури», біль від того, що «ми вічні парубки, а Україна наша вічна вдова», «що «ні в одного народу світу такого ставлення до історії не було» [3]. Тобто йдеться про історичні уроки, котрі О. Довженко залишив для української нації.

Небажання загубити в непам'ятстві правдиву історію українського народу, свобода, яку дозволяв собі митець та його внутрішня воля, що була супутня з почуттям національної свідомості та гідності, розцінювалися владою як злочин. Але й у таких умовах український патріотизм О. Довженка поєднувався із загальнолюдським гуманізмом.

Чимало сторінок довженкіани й подосі не освоєно й не прописано в науковому дискурсі. Глибоке фахове дослідження специфіки онтологічних і національних вимірів буття у призмі життєтексту О. Довженка є одним із перспективних шляхів наукового студювання його багатогранної спадщини. Письменник-дисидент Є. Сверстюк, визначаючи громадянські й національні пріоритети свого нонконформістського покоління, назвав О. Довженка першим дисидентом у Радянському Союзі: «Для нас важливими були його тексти, які вчили нас говорити, вчили чесно почувати, вчили інакше дивитися на світ [...] Довженко давав свіже повітря, розширював наше бачення [...] Передусім ми шукали в ньому правду. Для нас це була дуже потрібна опора» [2, с. 12]. Для О. Довженка, як і для дисидентів, надзвичайно багато важив моральний імператив, автономність духу, вірність правді в житті й творчості. Тому вивчення «невідомих» сторінок життєпису письменника – шлях до того, щоби зробити нашу історію Правдою, а Правду – нашою національною історією.

Література:

1. Барабаш Ю.Я. Довженко. Некоторые вопросы эстетики и поэтики / Ю.Я. Барабаш. – М.: Художественная литература, 1968. – 269 с.
2. Бердиховська Б. Розмова з Євгеном Сверстюком / Б. Бердиховська // Українська мова та література. – 2006. – Ч. 14-15 (462-463).
3. Довженко О. П. Щоденник / О. П. Довженко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printout.php?id=21&bookid=4>.
4. Малишко А.С. Рядок про Довженка / А.С. Малишко // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – С. 707-708.

5. Плачинда С.П. Довженко, якого ми не знали / С.П. Плачинда // Дивослово, 1994. – № 8. – С. 8-10.

6. Степанишин Б.І. Дивосвіт Олександра Довженка: До 100-річчя від дня народження: [літературно-критичний нарис] / Б.І. Степанишин. – К.: Всеукраїнське товариство «Просвіта», 1994. – 56 с.

Геннадій Коваль
вчитель історії Новосафронівської ЗОШ
(с. Новосафронівка, Миколаївська обл., Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ БОЛГРАДСЬКОЇ КОМУНАЛЬНОЇ РАДИ В СФЕРІ ТОРГІВЛІ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ (1882-1916 рр.)

З часом люди забувають про роботу, діяльність органів міського самоврядування в різних галузях, їх постанови. Автор наводить постанови Болградської комунальної ради в галузі торгівлі та промисловості міста Болграда на початку ХХ століття, які детально і ретельно регламентують всі питання. Місто Болград було засновано в 1821 році болгарськими переселенцями[1, с. 175] [2] [3, с. 351]. В кінці ХІХ століття в Болграді продовжувала рости промисловість[3, с. 353]. В місті працювало ряд невеликих підприємств – 2 салотопні, 4 свічкові, 3 миловарні, 4 шкіряні, 4 фарбувальні, 5 гончарних і 2 цегельні заводи. Проте значну питому вагу в економіці, як і раніше, посідало сільське господарство [2].

Болградська комунальна рада ретельно займалася справами розвитку, регулювання в галузі промисловості та торгівлі в місті Болграді. Так «Обов'язкові постанови про будівництво і спорудження закладів фабричної, заводської і іншої промисловості в місті Болграді(5 статей)» від 16 лютого(1 березня) 1910 року детально прописували всі питання в цій галузі. На устрій фабрик і заводів запитується дозвіл на підставі правил, викладених в статуті про промисловість. Фабрик і заводів, шкідливих чистоті повітря в місті і вище міста на березі озера Ялпуг будувати не дозволяється. Дозвіл влаштовувати фабрики, заводи і інші промислові заклади із розряду тих, які по своїй нешкідливості можуть бути допущені повсюдно, надається міській управі(70 стаття статуту про промисловість). В населених частинах міста не можуть бути влаштовані: бійні, фабрики як фосфорних, так і шведських сірників, які фабрики можуть бути зведені не інакше, як за межею

міста, далеко від житлових приміщень. Відкриття закладів, хоча б виробляючих сморід і нечистоти, але не настільки шкідливі, може бути дозволено, але не інакше, як з устрій в цих закладах технічних, знешкоджуючих їх дії пристосувань [4].

Відпочинок працівників регулювали «Обов'язкові постанови про забезпечення нормального відпочинку службовців в торгово – промислових і ремісничих закладах міста Болграда(9 статей)» від 21 червня(4 липня) 1908 року. Розглянемо положення постанов про роботу в буденний день. В ресторанах, готелях, ресторанах трактирного промислу 1 розряду, винних льохах, в льохах з продажем вина із власних садів, пивних лавках, харчевнях, постійних дворах і місцях продажу спиртних напоїв тільки на розпивання, торгівля здійснюється на протязі 15 годин. Для всіх решти торгово – промислових, а також, ремісничих закладів встановлюється робочий день 12 – годинний із пільгою – правом продовжити на дві години, з 15 квітня по 15 жовтня – по середах і з 15 квітня по 15 вересня ще по суботах, тобто на протязі 40 днів у році. Часом відкриття торгово – промислових і ремісничих закладів встановлюються години: з 15 квітня по 15 жовтня – з 7 годин ранку, а з 15 жовтня – з 8 годин ранку. На лісних складах і місцях продажу продовольчих предметів і корму для скота початком відкриття торгівлі встановлюється час на годину раніше. У всіх торгово – промислових і ремісничих закладах встановлюється двогодинна перерва, з 10 до 12 і з 12 до 2 годин дня, для обіду службовців по черзі, що встановлюється господарями, а для службовців молодше 17 років і, що вчать в школах час, від 8 до 11 годин ранку, вільний для відвідування шкіл, і від 11 до 1 години по полудні – для обіду.

У недільні і дванадесяті свята, в табельні і неробочі дні в ресторанах, готелях, ресторанах трактирного промислу 1 – го розряду, винних льохах, в льохах з продажем вином із власного саду, пивних лавках, а також приміщеннях з прохолоджувальними напоями торгівля відбувається з 10 годин ранку до 1 години ночі включно. Під прохолодними напоями потрібно розуміти: зельтерську і солодову воду, квас, брагу, лимонад, фруктові і мінеральні води. В кав'ярнях, молочних, харчевнях, кондитерських і ковбасних, фруктових лавках і трактирних закладах предметами, вживаними на місці, торгівля здійснюється з 7 годин ранку до 10 годин вечора. Для всіх – же решти видів торгівлі, в тому числі продовольчих товарів, і тільки лише в недільні базарні дні, час відкриття і закриття торгових закладів той самий, що і в будні дні, як це детально означено в параграфах 2, 3 і 4 цих постанов; в дні ж дванадесятих і інших свят торгівля в цих закладах, крім торгівлі напоями на виніс, яка повинна бути зачинена весь день, повинна здійснюватися 5 годин – с 12 до

5 годин після обіду, а предметами продовольчими і кормом теж 5 годин: від 6 до 11 годин з 15 квітня по 15 жовтня і від 7 до 12 годин дня з 15 жовтня по 15 квітня. Під предметами продовольчими потрібно розуміти: печений хліб, м'ясні, рибні і молочні продукти; сало, ковбаси, свіжу і солону рибу. Обмеження в часі торгівлі, як в будні, так і недільні і дванадесяті свята, не розповсюджується на різні продукти сільських виробів і сільськогосподарських, а також на фрукти і овочі, що привозяться і приносяться для продажу в місто сільськими обивателями і міщанами. В перший день святої Пасхи, в перший день Різдва Христового, в день Нового року і святої Трійці всяка торгівля, роботи і промисли не здійснюються. Ці обов'язкові постанови відміняють постанови, видані і опубліковані 8 грудня 1907 року[5]. Через два роки ці постанови було замінено новими. «Обов'язкові постанови про забезпечення нормального відпочинку службовців в торгово – промислових і ремісничих закладах міста Болграда(7 статей)» від 3(16 липня) 1910 року детально регламентувати відпочинок службовців у цих закладах [6].

Болградська комунальна рада ретельно регламентувала санітарний стан всіх закладів торгівлі та промисловості в місті Болграді. «Обов'язкові постанови про утримання в санітарному відношенні суспільних промислових закладів, трактирів, готелів, постійних дворів, харчевень, питейних і чайних закладів і торгових бань в місті Болграді(15 статей)» було прийнято 24 лютого(9 березня) 1909 року.

Трактири, готелі, постійні двори і всі інші подібні заклади, приймаючі до себе різного роду відвідувачів і проїзних на більш менш довгий час, повинні утримуватися як всередині, так і знадвору зовні, в постійній чистоті. Зали і інші кімнати, призначені для відвідувачів, а рівно перехожі і коридори – повинні прибиратися щоденно. Підлоги, сходи, двері, вікна, підвіконня і різного роду меблі(прилавки, столи і інше), також повинні утримуватися в чистоті. Існуючі в трактирах, готелях і на постійних дворах окремі номери для прийому і ночівлі відвідувачів і проїжджаючих точно так само повинні утримуватися в повній чистоті і охайності. Всі зали, кімнати і номери повинні мати кватирки для можливо кращого освіження повітря, яке потрібно здійснювати щоденно по декілька разів.

Вимоги, накладені в цьому параграфі, відносяться до приміщень всіх міських закладів і особливо до навчальних закладів. Комори, рундуки, буфети, шафи і інші місця зберігання харчових припасів, напоїв і різного посуду потрібно можливо частіше обмітати, чи обмивати, щоб не збирався у них пил. В кухнях, де готуються страви, чи напої, у всьому потрібно дотримуватися строгої охайності, при чому ніяк не дозволяється службовцям спати в них чи тримати білизні приналежності, одяг,

взуття і інше. Всякого роду посуд, що вживався для зберігання харчових припасів і напоїв, для приготування їх і напоїв відвідувачам повинен ретельно промиватися, При цьому мідні речі повинні бути добре вилущені, а інші металічні приналежності(ножі, виделки і інше) не повинні мати іржі. Скатертини на столах, салфетки, рушники, фартухи у службовців і різні покриття завжди повинні бути чистими і сухими.

В кожному готелі, в кожному трактирі і інших, повинно бути не менше одного охайно утриманого умивальника для відвідувачів, а також і службовців. В номерах для проїзних ліжка, матраци, подушки, підстилки і інші приналежності білизни повинні бути чистими і охайними, а ніяк не старі, брудні і засалені. Ліжка, матраци, підстилки і інші постільні приналежності, що були у використанні хворого заразною чи заразливою хворобою, не допускаються до вживання, без попередньої їх дезинфекції потрібним чином.

Страви і напої в трактирах, готелях і інших повинні бути подані відвідувачам тільки в доброякісному вигляді і без всяких домішок. У всіх суспільних закладах входи і двори повинні щоденно підмітатися і взагалі утримуватися в повній охайності. При входах строго забороняється вилити помії, викидати сміття і зупинятися для природних потреб, а в дворах обов'язково вимагається потрібним чином влаштовані відхожі місця і помийні ями. Торгові бані повинні утримуватися в належному порядку із суворим дотриманням у всьому охайності і чистоти і не повинні служити місцем прання білизни. Підлоги в них повинні бути щільно збиті з устроєм зручних стоків для брудної води. Полиці, для кращого зберігання під ними чистоти, не повинні наглухо забивати з боків. Весь використаний відвідувачами посуд потрібно ретельно вимивати і очищати. Утримувачі трактирів, готелів, торгових бань і інших суспільних закладів повинні уважно слідкувати за охайністю працюючих в них робітників і приказчиків і чистотою їхнього одягу, а також за тим, щоб між ними не було людей, страждаючих якими – небудь заразливими хворобами [7].

«Обов'язкові постанови про внутрішній устрій пивних оптових складів в місті Болграді(5 статей)» від 19 січня(1 лютого) 1908 року постановляли, що приміщення для оптових складів пива повинні утримуватися в чистоті і охайності, для чого їх щоденно потрібно провітрювати. Крім пива, всі інші напої зберігати заборонено. Оптові склади пива і меду, що відкриваються у місті Болграді повинні мати для свого приміщення кам'яні льохи на кам'яних зводах, настільки глибокі, що взимку давали необхідну теплоту, а літом прохолоду. Льохи повинні бути поштукатурені і

побілені. При них для купівельних угод повинно бути не менше однієї світлої і добре мебльованої кімнати. В приміщеннях оптових складів і в кімнатах для ділових угод не повинно бути ніяких розваг, а також не дозволяється розпивати пиво. В Конторах не повинно бути ніяких меблів, крім столу для занять завідуючого складом і не більше трьох стільців для відвідувачів [8].

«Обов'язкові постанови для пивних лавок з продажем напоїв розпивочно і на виніс, але без продажу гарячої їжі і для тимчасових буфетів з продажем пива, в місті Болграді(15 статей)» від 19 січня(1 лютого) детально регламентувала це питання. За ними пивні лавки повинні влаштовуватися на першому поверсі і в світлих напівпідвальних приміщеннях, вхід повинен бути із вулиці, площа пивної має бути не менше 8 квадратних сажнів, висота кімнат в місті 4 аршини, а в передмістях 3 $\frac{3}{4}$ аршини, кімнати повинні знаходитися між собою у безпосередньому зв'язку, крім столів і стільців повинні знаходитися стойка, буфет, шафа і годинник, преїскуранти, документи вивішені на видному місці [8].

Прийнято «Обов'язкові постанови про пекарні і кондитерські в місті Болграді(11 статей)» 24 лютого(9 березня) 1909 року. За ними в межах міста пшеничний і житній хліб(крім здобних булок, кренделів і бубликів) продається по встановленій міською управою таксі. Забороняється приготування в пекарнях і кондитерських яку – небудь їжу, крім хліба, булок і кондитерських виробів, чи зберігати в них предмети і прилади, що не відносяться до цього виробництва. Ящики для закваски хліба повинні бути дерев'яні, з кришками, утримуватися охайно і після закінчення випікання повинні бути ретельно очищені і вимиті. Боршно повинно бути збережене в дерев'яних щільно закритих діжках чи ящиках. Вода для приготування тіста повинно бути джерельна чи кринична і утримуватися в закритих діжках. Хліб і булки, що віддані на продаж, повинні бути добре випечені, не повинні бути сильно запечені і не повинні виготовлятися із перекислою тіста.

У всіх закладах, що продають хліб, на вхідних зовнішніх дверях чи у вікнах, що виходять на вулицю, повинна бути вивішена встановлена міською управою таксі на хліб і один екземпляр такси повинен бути вивішений всередині закладу на видному місці. Продавці хліба в розніс, а також на площах і вулицях(на стовпах і рундуках) повинні мати при собі терези, таблицю з надписом прізвища особи, ким випущений в продаж хліб і один екземпляр такси. Булки повинні бути наготовлені пекарями фунтові і півфунтові і четверть фунтові, причому недостача до двох лотів на фунт не вважається обвісом. На відкритті нових хлібопекарень вимагається

письмовий дозвіл міської управи, які приміщення, призначені для цих закладів, піддає попередньому огляду через санітарного чи міського лікаря і архітектора[7].

Якість харчів регулювали «Обов'язкові постанови про доброякісність продажних харчових припасів і напоїв, утримання місць їх виготовлення і торгівлі ними в місті Болграді (16 статей)» прийняті 24 лютого(9 березня) 1909 року. Всякого роду харчові припаси і напої можуть бути виставлені на продаж тільки у свіжому, чистому і доброякісному, а фрукти і в зрілому вигляді. Забороняється продавати м'ясо полеглих і хворих тварин та прибавляти до харчових припасів і напоїв всякі підмішування, шкідливі для здоров'я. Наявні в лавках і торгових приміщеннях негідні для вживання чи шкідливі для вживання харчові припаси і напої підлягають знищенню тим порядком, який вказано в законі.

М'ясні і рибні лавки, булочні, хлібопекарні і всі інші місця торгівлі харчовими припасами, прянощами, напоями повинні бути утримані в повній чистоті і охайності. Підлога їхня повинна підмітатися щоденно. Столи, полиці, стойки, лавки, терези і інше повинні бути по закінченню торгівлі щоденно очищені.

Всякого роду посуд, що вживається для зберігання харчових припасів і напоїв і для подавання останніх відвідувачам, повинна ретельно промиватися: при чому мідні речі повинні бути добре вилужені. Мішки, діжки, ящики і інші предмети, в яких зберігаються різного роду продукти, повинні утримуватися в чистоті, при чому ті із них, які вживаються для зберігання легко псуємих продуктів, повинні бути прикриті. Фартухи у службовців і покривки повинні бути чисті і сухі.

М'ясо в м'ясних лавках не повинно скидатися на підлогу. Воно повинно бути підвішене на гачках. В лавках на базарних площах, а рівно на перевезенню із одного місця в інше, м'ясо повинно бути закрите чистим полотном. М'ясні лавки повинні бути влаштовані в чистих приміщеннях, не маючих сполучення з житловими кімнатами. Від дрібних торговців на ринках і від рознощиків вимагається охайне поводження з харчовими припасами і напоями.

В тих же приміщеннях, булочних, бубликових, хлібопекарень, пряничних, квасних, ковбасних і інших закладах, де виготовляються і зберігаються харчові припаси для продажу(наприклад, міситься тісто, печеться хліб, тримається борошно, розводиться квас і інше) повинні дотримуватися у всьому і сама ретельна охайність і чистота; при чому строго забороняється людям спати в означених приміщеннях, а також тримати в них білизну, взуття та інше. Господарі булочних, хлібопекарень, м'ясних лавок, пряничних, квасних і інших закладів для виготовлення і продажу різного роду харчових припасів і напоїв, повинні уважно спостерігати за охайністю

працюючих у них робітників і приказчиків і чистотою їх одягу, а також і за тим, щоб між ними не було людей страждаючих якими – небудь заразними хворобами. При виникненні підозри, відносно страждання заразною хворобою, працюючих в них, господарі повинні послати їх для перевірки до найближчого лікаря [7].

Відбувалася і зміна статей постанов: зміна параграфу 3 обов'язкових постанов про встановлення часу оптового продажу зернового хліба і продуктів крайньої необхідності по місту Болграду, виданих 10 листопада 1907 року. Продаж зернового хліба і різного роду продуктів, перерахованих в попередньому параграфі 2, дозволяється здійснювати виключно на базарних площах. Цим відмінюється параграф 3 постанов, виданих і опублікованих 10 листопада 1907 року [9].

Звичайно, для забезпечення жителів Болграду м'ясом, велика увага приділялася бійням. Ретельно регламентували їх роботу «Обов'язкові постанови про устрій і утримання боєнь в місті Болграді (10 статей)» від 23 грудня 1908(5 січня 1909) року. Забій скота промисловцями дозволяється лише в особливо влаштованій для цього бійні.

Скот, призначений для забою, попередньо піддається ветеринарному огляду. В бійні забій скота і оббілювання туш повинні здійснюватися ніяк не на землі, а на навмисно влаштованому для цього підлозі із дерева, з асфальту, бетону чи цементу з нахилу для вільного стоку крові і інших рідин в особливі приймачі. Підлоги в бойні, якщо вони із дерева, повинні бути щільно збиті, гладко і добре просякнуті соломомою чи оливою, чи покриті цинковими листами. Кожен раз після забою скота підлога і стіни в бійнях повинні очищатися і обмиватися від приставної до них засохлої крові і частин м'яса. Приймальники для крові і інших рідин повинні бути влаштовані в формі міцно збитих чанів чи діжок. Вони повинні бути щільно прикриті і ніколи не переповнені. Стічні жолоби і труби повинні бути добре пристосовані до помостів і після кожного забою ретельно промиватися.

Приміщення бійні повинно бути постійно провітрюватися. Всі залишки вбитого скота повинні бути невідкладно направляються о призначенню; при чому частини, не використані в діло, потрібно негайно заривати в окремому місці, як це робиться з палими тваринами. Роги, кістки, шкіру і сало слідує зберігати до збуту в таких місцях, щоб вони не псували повітря в найближчій населеній місцевості. Спуск нечистот із бойні не допускається. Якщо при бойні салотопня, то повинні бути витяжні труби, що виходять вище даху. Скотний двір при бійні повинен утримуватися охайно і накопичений на ньому гній повинен бути вивезений можливо частіше [10].

«Обов'язкові постанови про здійснення забою свиней, призначених для продовольства населення міста Болграда, виключно на міській скотобійні(2 статті)» від 13(26) березня 1913 року. Зобов'язати торгово – промисловців вбивати свиней, призначених для продовольства населення міста Болграда, виключно на міській скотобійні і здійснювати очищення свинячих туш на місці, після попереднього ветеринарного огляду тварин. Міська управа вправі стягувати з промисловців в прибуток міста по п'ятдесят копійок з штуки на предмет утримання скотобійні [11].

Всі торги в місті відбувалися публічно. 28 березня 1906 року призначено публічні, с переторжкою через три дні, торги на віддачу в орендне утримання терміном, з дня складення контракту, по 1 січня 1909 року болградської міської скотобійні, міських очеретяних плавень і міських терезів. Торги почнуться в 10 годин ранку на підвищення: для скотобійні з суми 1800 рублів, для терезів с суми 1200 рублів і для очеретяних плавень з суми 1500 рублів. Бажаючи приймати участь в торгах повинні надати тимчасову заставу готівковими грошима в розмірі 30 % з суми, призначеної для торгів. Кондиції можуть бути розглянуті в приміщенні управи щоденно, з 9 годин ранку до 1 години дня [12].

Така інтенсивність забою скота, свиней в місті Болграді потребувала подальший обробіток та утилізацію кісток. Це детально регламентували «Обов'язкові постанови про умови відкриття в місті Болграді складів для короткочасного зберігання кісток до відправки їх на кісткообпалювальні заводи(8 статей)» від 6(19) березня 1913 року.

Склади для короткочасного зберігання кісток, до відправлення їх на кісткообпалювальні заводи, влаштовуються в окремих не житлових кам'яних спорудах на окраїнах міста. Приміщення для цих складів повинні мати відповідні вентиляцію і освітлення, непроникні підлогу і завжди в достатній кількості воду. У випадку якщо в місті Болграді буде влаштовано водопровід, то в складах кісток неодмінно повинен бути влаштований водопровідний кран і проведена вода. На складах повинні бути прийняті тільки кістки, при чому ні в складі, ні біля нього не дозволяється здійснювати сортування кісток від ганчір'я чи інших речей.

Промивання чи інше очищення кісток в складах не допускається, а повинне здійснюватися поза складу і вдалині від населених місць. На складах кістки повинні зберігатися не більше двох діб і в кількості не більше ста пудів одночасно. В склади приймаються кістки зовсім очищені від м'яса, приймати ж неочищені від м'яса забороняється. По відправці кісток, приміщення складу кожен раз повинно бути очищено і вимито. Забороняється перевозити кістки із складів на заводи у відкритих

звичайних візках, а такі повинні перевозитися в особливих критих возах, обшитих всередині оцинкованим залізом, без дірок і щілин. Вози ці забороняється використовувати для перевезення інших предметів, фруктів, овочів чи будь – яких інших продуктів [13].

Таким чином, ми бачимо постійне детальне регламентування Болградською комунальною радою своїми постановами в галузі торгівлі та промисловості міста Болграда на початку ХХ ст. всіх питань – будівництво фабрик, заводів, про забезпечення нормального відпочинку службовців в торгово – промислових і ремісничих закладах, про доброякісність продажних харчових припасів і напоїв, будівництво та роботу боєнь, кісткообпалювальних заводів, санітарний стан закладів, пивні лавки та склади.

Література:

1. Радянська енциклопедія історії України. – Том 1. Абазин // Державець. – К.: Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1969. – 175 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. – 911 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imsu-odesa.com/mista-i-sela-odeskoi-oblasti/reniiskyj-rajon/reni.html?start=5>.
3. История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. – К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1978. – 866 с.
4. Бессарабские Губернские Ведомости (далі – БГВ). – 1910. – 16 февраля (1 марта).
5. БГВ. – 1908. – 21 июня(4 июля).
6. БГВ. – 1910. – 3(16) июля.
7. БГВ. – 1909. – 24 февраля(9 марта).
8. БГВ. – 1908. – 19 января(1 февраля).
9. БГВ. – 1909. – 12(25) мая.
10. БГВ. – 1908. – 23 декабря(5 января 1909 г.).
11. БГВ. – 1913. – 13(26) марта.
12. БГВ. – 1906. – 21 марта(3 апреля).
13. БГВ. – 1913. – 6(19) марта.

Людмила Кожухаренко
аспірантка
кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

В наш час почав активно відроджуватися такий рух, як волонтерство. Ця тема набирає актуальність, так як згідно сьогоденних подій з'явилась велика кількість людей потребує допомоги та підтримки.

Об'єктом дослідження є волонтерська діяльність в Україні. Предметом дослідження є історія відродження, розвитку та становлення волонтерського руху в сучасній Україні. Мета – дослідити основні аспекти, обставини та сутність волонтерства.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати важливість ролі волонтерів у сучасному державному будівництві.
2. Визначити чинники, які перешкоджають здійсненню волонтерської діяльності.

У сучасній науці про культуру, історію та соціум сформувалося розуміння необхідності вивчати культурні цінності народу, його моральний досвід та етичний потенціал. Це у повній мірі стосується дослідження волонтерського руху, навіть передусім як національного та соціального явища, оскільки свобода вибору та гуманістичні ідеали входять до кола загальнонаціональних цінностей, якими має володіти кожна людина.

В Україні дехто ще ставиться до волонтерського руху з недовірою. Уповільнює його розвиток в нашій державі відсутність звички до громадянської ініціативи. Але, незважаючи на стримуючі чинники, розвиток волонтерства в країні протікає досить інтенсивно. Створюються нові організації, збираються кошти, реалізуються нові проекти.

Динамічні та подекуди радикальні зміни вітчизняного історичного процесу, що розпочалися наприкінці 2013 року, в період осінньо-зимових протистоянь, які вже отримали назву – Революція Гідності, позначаються на багатьох аспектах суспільного буття громадян, зокрема й на ментальності сутності українського народу.

Перш за все це проявляється в руйнації стереотипів, переоглядці цінностей та зламі шаблонів на деякі суспільні явища та процеси. Характерною особливістю цього періоду є формування нового консолідованого ставлення громадськості до волонтерської діяльності на тлі її блискавично зростаючої ролі в суспільстві через надзвичайно важливу та подекуди життєрадісну місію.

Сучасна ситуація в Україні змінила щоденний стан речей – добродійці стали новим обличчям суспільства. Наразі українське волонтерство, особливості якого викликані суспільною та військово–політичною обстановкою в державі, а також результати й наслідки його впровадження спричиняють суцільне схвальне ставлення суспільства та довіру до нього як до сфери в цілому та окремих представників. Це може бути аргументовано шляхетністю мети цього руху, його соціальною важливістю, актуальністю. Психологи пояснюють стрімкий злет благодійності в нашій країні тим, що українці за своєю суттю – дуже чутливі люди. У критичних умовах ці якості проявились якнайкраще. Значущі досягнення та перемоги волонтерів супроводжуються складними та надзвичайними викликами, які вимагають нових, як правило, креативних і сміливих ідей, активної співпраці з міжнародною гуманітарною спільнотою, державою та суспільством. Тому саме завдяки їм безвихідні, на перший погляд, ситуації знаходять своє вирішення.

Причини появи волонтерства полягають у слабкості формальних державних структур швидко та якісно реагувати на всі запити суспільства. Тому особливої ваги набуває громадський рух. Чинники, які обумовлюють активізацію добровільництва – загострення соціальних проблем та брак досконалої системи надання послуг новим вразливим верствам населення, які з'явилися в сучасних реаліях. В Україні волонтерський рух детермінований гуманізацією суспільного життя та є відповіддю на суспільні потреби.

Ще зовсім недавно кожен із волонтерів був звичайним викладачем, студентом, приватним підприємцем, менеджером, домогосподаркою чи водієм. Проте сьогодні всіх їх поєднало одне – любов до своєї Батьківщини, своїх співвітчизників, своєї землі, пам'ять про тих, хто віддав і продовжує віддавати своє життя за краще майбутнє. Серед жахів і страждань, відчуття важливості підтримки один одного в складний для країни час, милосердя, співчуття, прагнення щось змінити на краще і небайдужість, стали наріжним каменем у формуванні цього руху. Тому що демократичне суспільство, яке зароджується в Україні має базуватися на принципах гуманізму, свободи та творчості.

Події на Кримському півострові, його окупація та антитерористичні операції на Сході України стали новим поштовхом і черговим етапом розвитку спільноти. Приблизним періодом створення розгалуженої системи допомоги армії можна вважати період травня – червня 2014 року. Рух виникав стихійно з окремих волонтерів, що об'єднувалися у групи. З часом з'явилися лідери, що привели роз'єднані самоорганізовані групи до централізованого керування, а відтак – і до посилення ефективності допомоги.

Необхідність у волонтерському русі була зумовлена такими чинниками: відсутність в армії достатніх ресурсів (одягу, засобів особистого захисту, медикаментів, їжі); відсутність організації своєчасного забезпечення цими ресурсами, налаштування логістики; відсутність потрібного забезпечення технікою; слабка виробнича база; відсутність достатньої підтримки переселенців з боку держави [3, с. 72]. Серед волонтерських організацій, які допомагають підрозділам українських силових структур найбільш відомі: «Волонтерська сотня Доброволя», «Повернись живим», а внутрішньо переміщеним особам, які стали біженцями з Криму та гарячих точок Донбасу найбільш відомою організацією є «Станція Харків». Поки солдати воюють з ворогом, волонтери борються з байдужістю і «хатою с краю». Волонтерський рух, розширив поле своєї діяльності та має на меті:

- допомогу бійцям українських силових структур та добровольчих батальйонів в отриманні сучасного обмундирування, амуніції, технічних засобів, транспорту для успішного проведення антитерористичної операції на окупованому Сході України;
- допомогу внутрішньо переміщеним особам, які вимушено залишили свої домівки у Криму та на Донбасі, у пошуку житла, допомогу речами першої необхідності, їжею та одягом.

Невід'ємною ознакою сучасного українського суспільства є волонтерство, як основа побудови та розвитку спроможних громад. Події 2014р. в Україні стали для її громадян важким психологічним випробуванням, яке під час небезпеки, що загрожує суспільству і нації, швидко відреагувало створенням організацій з чітко розподіленими ролями, дисципліною та відповідальним ставленням. Громадянська позиція, небайдужість стали рушійною силою у вирішенні багатьох нагальних питань та проблем, які виникли внаслідок подій Революції Гідності та порушення територіальної цілісності нашої країни.

Аналіз благодійності дає підстави стверджувати, що співчуття, допомога, піклування сприяють формуванню важливої для людського суспільства

взаємопідтримки, такої необхідної саме зараз. Також добродійство забезпечує надійну платформу для відновлення зв'язків між людьми, бо відомо, що людей завжди розділяють багатство, культура, релігія, етнічне походження, вік, стать, а волонтерство ж може бути одним з найголовніших засобів примирення та відновлення розділеного суспільства, оскільки ця діяльність здійснюється без дискримінації за певними ознаками.

Взагалі ж, волонтери є запорукою успішного процвітання нашої країни, які вказують шлях до просування. В складний для України час, волонтерська діяльність є поштовхом до надії про те, що наша держава зможе витримати цю боротьбу. Існуванню волонтерів в Україні сприяє активне громадянське суспільство, котре пропагує систему цінностей, ґрунтованих на національно – патріотичних засадах та історичній необхідності. Ефективна діяльність волонтерських організацій, можна сміливо стверджувати, рятувала та рятує сучасну Україну, а високий рівень демократичності та здатність до оперативної самоорганізації є запорукою життєвості сучасного українського суспільства. Український волонтерський рух доволі унікальний, адже в жодній іншій країні він не виникав так стихійно та в порівняно короткий проміжок часу. Тому і законодавство, що писалось у мирний час, не враховує й половини потреб волонтерської діяльності.

Через зайву скромність та небажання привертати до себе увагу, більшість волонтерів, рідко підіймають проблемні питання, що стосуються їхньої роботи, тому основною проблемою діяльності волонтерів на теренах нашої держави є практично повна відсутність законодавчого поля для волонтерської діяльності. Однак більш масове залучення третього сектору до вирішення сьогоденних труднощів вимагає відповідного законодавчого регулювання цього питання в Україні метою якого має бути легалізація явища «волонтерства» в нашому суспільстві. Цей процес завершився ухваленням низки Законів України: ВР України прийняла за основу в першому читанні законопроект про внесення змін щодо волонтерської діяльності № 1408 і підтримали його 294 депутати.

Під час обговорення депутати наголошували на тому, що волонтерська діяльність набула особливого значення саме під час проведення АТО, тому треба створити передумови для розвитку волонтерства, не створювати перешкод для нього. Водночас лунали думки, що не треба прописувати у законі, що волонтерами можуть бути не тільки доросле населення України, а навіть діти, школярі [5].

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 222 затверджено «Порядок фінансового забезпечення потреб національної оборони держави (Збройних Сил) за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності і функціонування Збройних Сил». Цей Порядок визначає механізм фінансового забезпечення потреб національної оборони держави (Збройних Сил) за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності і функціонування Збройних Сил.

Згідно законодавства, волонтерські організації самостійно визначають напрями використання залучених на забезпечення волонтерської діяльності коштів та іншого майна, крім випадків цільового надання коштів та іншого майна фізичними чи юридичними особами для здійснення конкретного виду волонтерської допомоги. Таким чином, законодавство дає можливість здійснення контролю з боку громадян за діяльністю волонтерських організацій, в тому числі і за порядком і напрямками витрачання пожертвуваних коштів і майна. 5 грудня 2014 року відповідно до Закону України від 02.09.2013 № 1668 – VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги» та пункту 2 – 1 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Міністерство фінансів України затвердило «Порядок формування та ведення Реєстру волонтерів АТО» [2].

Ці прийняття свідчать про визнання державою волонтерського руху як підвалини громадянського суспільства, який виводить його на якісно новий рівень, посилює законодавчу базу щодо організації діяльності волонтерів.

Волонтерство – це фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, невістачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, не достатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем [4, с. 122].

XXI ст. показує, що людство у своїй соціальній політиці все більше зважає на міжсекторальну взаємодію держави, бізнесу, громадських організацій. Саме шляхом встановлення балансу між різними силами формуватимуться цінності, встановлюватимуться пріоритети, розподілятимуться ресурси. Один із найпотужніших людських ресурсів у цьому процесі – волонтери.

На сучасному етапі, коли Україна проживає чергову економічну, політичну кризу, ще більш відчутно визначилися прошарки населення, котрі потребують допомоги. Робота допомагає по-новому осмислити значення загальнолюдських цінностей, у тому числі співчуття, милосердя, їхню роль у гуманізації міжлюдських стосунків; ознайомлює із загальною культурою та специфічними субкультурами соціуму. На думку П. Джордан, волонтерство намагається досягти кількох результатів. Воно, з одного боку, допомагає в створенні стабільного та об'єднаного суспільства, а з іншого боку – додає послуги, надавані державою та бізнесом (коли ці послуги нерентабельні, але необхідні суспільству).

Допомога може приймати різноманітні форми: від традиційних видів взаємодопомоги до спільних зусиль тисячі людей, спрямованих на подолання наслідків стихійного лиха, врегулювання конфліктних ситуацій, викоренення бідності. Президент України Петро Олексійович Порошенко відзначив важливість волонтерського руху в Україні і наголосив на тому, що український волонтерський рух немає аналогів у світі. Причому подив викликає те, що три роки тому соціопитування свідчили, що лише 13% українців готові були зі зброєю у руках боронити українську державу. А сьогодні 82% своєю конкретною справою підтримали Збройні сили України, підтримали захист держави: хтось перерахунком грошей СМС, хтось активною участю у волонтерському русі, хтось у складі добровольчих батальйонів, підпорядкованих ЗСУ, брав до рук збрю і захищав Україну. Населення всіх куточків України продемонстрували, що таке насправді любити державу, любити Україну [1].

Сьогодні вже ніхто не має сумніву, якби не волонтери, Україна не змогла б дати відсіч ворогові, бо він напав тоді, коли державні інститути не працювали. За цей час волонтери вже накопичили безпрецедентний досвід, навчились робити неможливе можливим. Стає зрозумілим, що волонтерський рух виправдав всі сподівання і повинен розвиватися далі.

За період діяльності волонтерів здійснено чимало добрих справ, однак, ми й надалі, на жаль, гортаємо трагічні сторінки життя нашої країни, а це означає, що є над чим працювати в майбутньому. Благодійність набирає обертів, і цей процес не зупинити. Рівень розвитку благодійності в Україні за минулий рік суттєво зріс. Дослідження GfK Ukraine на замовлення ООН показало, що більшість наших громадян стала вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. Змінилося ставлення суспільства і до благодійності. Наразі найбільше жертвують на допомогу армії і хворим дітям.

Сучасна ситуація в Україні, коли спостерігаємо надзвичайний злет волонтерського руху, закладалася в українському суспільстві десятиліттями, а добродійність має багатовікову історію, але активізація цього феномену відбулася в час історичного катаклізму. Отже, сьогодні в кожній області, кожному місті та майже кожному селищі нашої держави є хоча б одна група волонтерів, що свідчить про визнання українським суспільством значущості волонтерської діяльності та повернення до християнських цінностей милосердя та благодійності. Це ще раз засвідчує те, що ці якості залишаються незмінними атрибутами життя людини в сучасних соціокультурних умовах.

Література:

1. Волонтерський рух в Україні не має аналогів у світі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.lviv.ua/news/2014/12/30/180953.html>.
2. Звіт дослідження «Волонтерський рух в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/report.aspx>.
3. Каплун А.Г. Допомога українським військовим (2014-2015рр.) / А.Г. Каплун. Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи. – Х., 2015. – 72 с.
4. Лях Т.Л. Сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні / Т.Л. Лях – К.: Вид-во Європ.ун-ту, 2002. – 122 с.
5. Офіційний портал Верховної ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5775.html>

Юрій Курносів
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

МІСЦЕВІ РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА (ДРУГА ПОЛОВИНА 70-х років ХХ ст.)

Соціальна політика української держави, спрямована на підвищення добробуту народу, передбачає значну увагу соціально-культурному розвитку українського села. Місцеві Ради народних депутатів (обласні, районні, селищні, сільські) в своїй діяльності безпосередньо й постійно проводять значну роботу по соціально-культурному будівництву в сільській місцевості.

В 70-ті роки ХХ ст., незважаючи на всі недоліки радянської державної системи управління, місцеві Ради народних депутатів цілеспрямовано проводили соціально-культурну роботу, що передбачає підвищення рівня добробуту і побуту жителів села, житлове та дорожнє будівництво, будову соціально-культурних установ і комунальних підприємств в сільській місцевості, культурно-масову роботу.

В різних областях України виконавчі комітети обласних Рад народних депутатів приймали рішення про спорудження зразкових комплексних культурно-просвітницьких центрів в селах, відповідно за якими будувалися клуби та будинки культури. Так, наприклад, виконавчий комітет Львівської обласної Ради народних депутатів 6 червня 1976 року прийняв постанову «Про спорудження зразкових комплексних культурно-просвітницьких центрів в селах області», в якому забов'язав обласне управління сільського господарства, спеціалізований трест овоче-молочних радгоспів і виконавчі комітети районних Рад народних депутатів включити в план на 1976 – 1980 роки проектування і спорудження комплексних культурно-освітніх центрів. Було вирішено побудувати в кожному районі області по одному або по два будинки культури й скласти план будівництва культурних центрів, вказавши в яких саме селах будуватимуться заплановані будинки культури [5, арк. 18].

Завдяки діяльності місцевих Рад народних депутатів по соціально-культурному будівництву по всій Україні споруджувались сільські клуби та будинки культури. В 1976 році в Україні було побудовано 180 клубів і будинків культури на 53,4 тис. місць, в 1977 році – 184 клуби та будинки культури на 60,7 тис. місць, в 1978 році – 153 клуби та будинки культури на 50,5 тис. місць, в 1979 році – 92 клуби та будинки культури на 34,1 тис. місць, в 1980 році – 90 будинків культури на 28,1 тис. місць. Взагалі за період 1976 – 1980 років в Україні було побудовано 699 клубів і будинків культури на 226,8 тис. місць [5, арк. 18].

Значну увагу місцеві Ради народних депутатів приділяли благоустрою сіл. Наприклад, депутати Лебедівської сільської Ради народних депутатів Сахновщинського району Харківської області проводили в селах, що знаходяться на території цієї Ради, сходи громадян, на яких вирішували питання: «Про організацію змагання за звання села зразкового порядку», «Про поліпшення санітарного стану сіл», «Про організацію змагання за двір зразкового порядку». Робота, яка проводилась відповідно до рішень, прийнятих на зборах, сприяла значному благоустрою сіл, що знаходяться на території цієї сільської Ради, та наведенню в них більшого ладу [4, арк. 8].

Депутати Зеленополянської сільської Ради народних депутатів Червоноармійського району Житомирської області виступили з ініціативою провести змагання в виборчих округах під гаслом: «Там, де працюємо й живемо, – лад наведемо». Ця ініціатива була підтримана виконавчим комітетом народних депутатів Червоноармійського району, депутатами сільських Рад, жителями району, що призвело до розгортання загально-районного змагання, внаслідок чого значно поліпшився рівень благоустрою сіл району [2, арк. 112]. Депутати місцевих Рад подальше розвивали й удосконалювали змагання по соціальній перебудові села. Прикладом цього в досліджуваній період може стати діяльність депутатів Самойлівської сільської Ради Новоазовського району Донецької області, які розгорнули змагання між виборчими округами своєї Ради. Розгорнуте депутатами змагання охопило питання санітарного стану та озеленення дворів, підвищення ефективності використання присадибних ділянок. Підсумки змагання підводились щоквартально рішенням виконавчого комітету Ради за пропозицією спеціально створених комісій. Округ, що зайняв перше місце в межах території Ради народних депутатів, нагороджувався перехідним призом переможця змагання, а депутат від цього виборчого округу – грамотою. Саме завдяки діяльності народних депутатів, за досліджуваній період, села на території Самойлівської сільської Ради народних депутатів стали виглядати значно краще. Було побудовано шляхів з твердим покриттям – 18 км, тротуарів – 10 км, водогону – 8 км, типових парканів – 12 км, електроосвітлювальних ліній – 12 км, було зведено торгівельний центр, будинок механізаторів, вздовж вулиць були оздоблені квітники і газони, 316 сільським будинкам присвоєно звання «Будинок високої культури і зразкового порядку», газифіковано 429 будинків, посаджено більше 6000 дерев [1, арк. 35-36].

В досліджуваній період місцеві Ради народних депутатів України, дбаючи про поліпшення побутових умов життя сільських мешканців, спряли будівництву підприємств побутового обслуговування, а також покращенню газопостачання.

Про поступове зростання кількості підприємств побутового обслуговування свідчать наступні дані: у 1976 році кількість цих підприємств становила 18883, в 1977 р. – 18703, в 1978 р. – 19368, в 1979 р. – 19846, а в 1980 році їх кількість сягнула 20336 [3, с.287, 290].

Газопостачання в сільській місцевості постійно збільшувалося. В 1976 році кількість газифікованих квартир в сільській місцевості дорівнювала 3214 тис., в 1977 р. – 3451 тис., в 1978 р. – 3692 тис. , в 1979 р. – 3835 тис., а в 1980 р. – 3974 тис. [3, с. 256].

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що в другій половині 70-х років ХХ ст. в роботі місцевих Рад народних депутатів України по соціально-культурному розвитку села були певні досягнення, проте були в ній і недоліки, такі як формалізм, недостатньо активна робота по залученню коштів колгоспів і радгоспів на будівництво соціально-культурних об'єктів, недостатній контроль за їх будівництвом. Однак не всі недоліки виявляються наслідками упущень в роботі місцевих Рад, деякі з них були спричинені командно-адміністративною системою державного управління, яка склалася в радянській державі та привела суспільство до стагнації в економіці й соціальній сфері. Незважаючи на недоліки, діяльність місцевих Рад народних депутатів в вирішенні різноманітних соціальних завдань на селі спряла подальшому поліпшенню умов праці та життя сільських жителів.

Література:

1. Донецький обласний державний архів, ф. Р – 2794, оп. 2, спр. 4082.
2. Житомирський обласний державний архів, ф. 1, оп. 1, спр. 1274.
3. Народное хозяйство Украинской ССР в 1980 году: Стат. Ежегодник. – К.: Техніка, 1981. – 384 с.
4. Харківський обласний державний архів, ф. Р – 3858, оп. 14, спр. 861.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4553, оп. 11, спр. 400.

Валерій Левченко
кандидат історичних наук
доцент кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін ОНМУ
(м. Одеса, Україна)

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В РЕЦЕПЦІЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОРПОРАЦІЇ ОДЕСЬКИХ ІСТОРИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Інтелектуальна спадщина одеських вчених-істориків входить до комплексу текстів (наукові і публіцистичні праці, спогади, щоденники тощо), які через наукову творчість ретранслюють складові загальноукраїнського культурно-історичного дискурсу щодо подій національно-визвольних змагань 1917–1920-х рр. У цих матеріалах, в яких однією з тем є суспільно-політичні протистояння та історичний процес розвитку культури, зафіксовано погляд на переломний період у світовій

історії, що призвів до зміни епох, краху чотирьох імперій, геополітичного перерозподілу Європи та формування модерних держав. До того ж рецепції одеських вчених-істориків щодо питання української державності є однією з ознак, на рівні з інституціональною належністю, фаховим розподілом, особистими колегіальними зв'язками тощо, їх градації та диференціації у науковому просторі.

В українській історичній науці протягом останніх понад двох десятиліть вчені цілеспрямовано займаються вивченням надбань інтелектуальної спадщини науковців, яка є своєрідним художнім літописом історичних подій початку ХХ ст. Відображення рефлексій щодо ідеї української державності в наративі представників одеської інтелектуальної еліти вже ставали предметом окремих наукових досліджень [3-4; 7-8; 10; 13; 15-18], але вони не були систематизовані в комплексне наукове дослідження, яке б приблизно демонструвало загальну картину щодо зазначеної проблеми серед одеських вчених-істориків. Мета нашого дослідження – проаналізувати один з аспектів втілення ідеї української державності й національної ідентифікації у різних за форматом текстах одеських вчених-істориків, зокрема головним завданням є простежити шляхи та концептуальні засоби їх відображення.

У даній студії через об'єктивні причини (обмеженість обсягу публікації та відсутність праць у багатьох одеських істориків на дану тему) ми не маємо можливості представити аналіз праць всіх вчених-істориків Одеси першої половини ХХ ст. щодо зазначеної тематики. Тому акцентуємо увагу на наукових дослідженнях семи істориків – Н. Кондакова, І. Линниченка, М. Слабченка, І. Гордієвського, А. Музички, П. Біціллі, В. Селінова, які працювали в Одесі в різні періоди першої половини ХХ ст., мали відмінні етнічні коріння, належали до різних соціальних верств, були випускниками різних провідних європейських вишів (класичних університетів), належали до розбіжних наукових течій в історичній науці, віддавали перевагу різним фаховим напрямам, мали різні особисті зв'язки у науковому співтоваристві тощо. У цілому згадані науковці належали до двох (з восьми¹) генерацій одеських вчених-істориків, що сформувалися внаслідок суспільно-політичних змін у першій половині ХХ ст. – «середньоімперської» (Н. Кондаков, І. Линниченко) і «пізньоімперської» (решта п'ять істориків). Представлення чисельної більшості істориків другої генерації пов'язане з тим, що саме представники цього покоління стали свідками національно-визвольних змагань

¹ Всього за весь час розвитку історичної науки в Одесі корпорацію істориків представляли вісім генерацій вчених: 1) «європейська» – кінець XVIII – перша третина XIX ст.; 2) «раньоімперська» – друга третина XIX ст.; 3) «середньоімперська» – третя третина XIX ст.; 4) «пізньоімперська» – кінець XIX ст. – 1920 р., 1941–1944 рр.; 5) «міжвоєнна радянська» – 1920–1941 рр.; 6) «повоєнна радянська» – 1944–1968 рр.; 7) «пізньорадянська» – 1968–1991; 8) «самостійницька» – 1991 – до сьогодні.

українського народу за незалежність української держави, наслідком чого було розповсюджене появлення їх рецепцій відносно цих подій.

Одним з яскравих представників одеських істориків «середньоімперської» генерації є Н. Кондаков (1844–1925), якого доля двічі приводила в Одесу (1870–1888, 1918–1920) [3; 16]. В генетичному кодї Н. Кондакова була складова українського етносу, яка й стала підґрунтям його в цілому позитивного сприйняття культури українського народу. Про своє українське коріння він писав так: «Отец мой был черноволос и имел нос с горбинкой, мать же была из Москвы и имела каштановые волосы. ...родители взяли мне няньку, чистую хохлушку... Я и доселе не утратил в своем произношении малорусских черт придыхания на звуке «г», по поводу которого меня дразнили учителя гимназии. В вопросах вековечного разлада хохлов и москалей стоял всегда на стороне первых, но всякое украинофильство, переходящее в политику, считал всегда диким безумием лишеного смысла и стыда дикого варвара. ...знал почти наизусть Гоголя, и если мечтал, то во вкусе автора «Повестей Диканьки»» [5, с. 35]. Таким чином, враховуючи вище згадані уривки зі спогадів Н. Кондакова та епіграфу взятого науковцем до них – «Угораздило меня родиться в России (А. Пушкин)» [5, с. 31] дають підстави стверджувати про негативне ставлення до російської дійсності того часу, що підштовхувало його на довгий час оселятися на окраїнах Російської імперії, у містах на кшталт європейських науково-освітніх центрів – Одесі й Санкт-Петербурзі, але у питанні політичного відокремлення українських земель та їх незалежності був налаштований крайнє негативно.

Будучи за етнічним походженням «малоросом» та родом з професорської родини, один з провідних професорів історико-філологічного факультету Новоросійського університету І. Линниченко (1857-1926 рр.) не приховував того, що займаючись різними проблемами історії України він розглядав її як складову частину російської історії, відбиваючи це в назвах своїх робіт. Проте він уникав активного втручання в полеміку «свідомих українців» та «великоросів» до початку 1917 р., коли опублікував полемічну працю під назвою «Малорусский вопрос и автономия Малороссии. Открытое письмо профессору М. С. Грушевскому» [12], в якій піддав критиці теорію М. Грушевського про початки різних історичних шляхів України і Великоросії, так само як і саме вивчення історії України, окремо від історії держав, до складу яких вона входила, насамперед, Російської імперії. Стосовно гасла автономії України І. Линниченко обмовлявся, що хоча не проти автономії як такої, але вважав поспішне проголошення її в складний історичний момент, який

переживала російська держава, недоцільним і шкідливим для всіх її частин, включаючи Україну. Квінтесенцією його поглядів щодо цього питання стала діяльність за часів, коли Одеса знаходилася під владою збройних сил півдня Росії (серпень 1919 – січень 1920). Тоді він здійснив видання «Трудов подготовительной по национальным делам комиссии» [21]. Ця збірка була спеціалізованим виданням [9], праці якого дозволяли діючій владі більш чітко викласти свою позицію в «українському питанні», тобто вона відіграла роль одного з ідеологічних програмних документів Добровольчої армії під командуванням генерала А. Денікіна за часів громадянської війни на території України. Збірка була видана під редакцією професора І. Линниченка, в якій разом з ним свої праці опублікували професори О. Билимович, П. Богаєвський, Б. Ляпунов та публіцисти С. Грушевський, Н. Могилянський, А. Савенко, А. Стороженко. Метою, викладених авторами ідей, було переконати громадську думку у відсутності підстав для політичної самостійності українського народу завуальованих під тезою, що «всі матеріали, необхідні для захисту російських інтересів» на момент відновлення самодержавної влади в Російській імперії. Погоджуємося з висловленою думкою В. Мирошніченка, що це відповідало суспільно-політичним поглядам І. Линниченка [13, с. 224], тому, що саме при його активній участі до друку готується збірка статей, які присвячені вже не стільки боротьбі проти більшовиків, скільки ідеологічному протистоянню національним рухам на території колишньої Російської імперії. І в першу чергу – проти національного українського руху і молоді незалежної української держави. В першому випуску «Трудов подготовительной по национальным делам комиссии» І. Линниченко публікує три свої невеличкі роботи: «Малорусская культура», «Русские начала в Русской Галиции», «Малая Россия или Украина» [21]. У праці «Малорусская культура» (опублікована також окремим виданням) [11] він звинувачував ідеологів українського націоналізму в культурі провінціалізму і разом з тим, за нехтування всіма культурними цінностями, створеним «малоросами». Саму можливість існування незалежної української держави в майбутньому І. Линниченко не заперечував, підкреслюючи, що для цього необхідні певні історичні умови [13, с. 223]. Отже, незважаючи на етнічне походження свідомість представника російської інтелектуальної еліти та суспільно-політичні уподобання підводили І. Линниченка до поміркованого висловлювання думки щодо існування української державності.

Таким чином, ознайомлення з інтелектуальною спадщиною двох одеських істориків «середньоімперської» генерації дає нам підстави для попередніх висновків, що до ідеї української незалежності вони ставилися негативно. Підґрунтям для

цього, не зважаючи на їх «малоросійське» коріння, була приналежність до привілейованих верств населення, свідомість прихильників шовіністичної політики Російської імперії та наукові погляди через призму єдності «великої держави».

Серед поміркованих опонентів, що визнавали часткову правоту М. Грушевського, можна назвати П. Біціллі, який 1930 р. у Празі опублікував нарис «Проблема русско-украинских отношений в свете истории» [1]. Вся праця історика, який народився в Одесі у дворянській родині, а 1920 р. емігрував до країн Європи під страхом більшовицької ідеології, пронизана позитивними пасажами щодо історичного значення культури українського народу – «Украинский народ может гордиться всеми теми ценностями, которыми блещет общерусская культура. В конце концов, еще не известно, что получит Украина в случае ее полного обособления, но во всяком случае уже известно, что она потеряет» та ставить в залежність від неї російську культуру – «Русская культура, русская государственность – в значительной степени дело украинцев». Але відносно ідеї розбудови української державності він займав протилежну позицію, в якій теоретично він бачив незалежність України – «И экономически, и политически, и культурно Украина может развиваться и вне рамок Российской Империи и общерусской культуры. Эта перспектива настолько прекрасна, эта идея настолько заманчива, что не попытаться осуществить ее было бы преступлением». Хоча в реальності він ставить під сумнів можливість цієї ідеї: «Украинцы потому ведь и настаивают на принудительном насаждении украинской культуры – псевдо-культуры, – что они не верят в возможность развития этой культуры в условиях свободного соревнования с русской», наголошуючи тільки на єдності українців і росіян: «Единство в многообразии, дифференциации без дезинтеграции – такова формула той цели, к которой следует стремиться сообща и русским, и украинцам». Обґрунтовуючи цю тезу тим, що «Проникнутая насквозь академизмом, деятельность политика-строителя нации неминуемо приводит к обезличению того национального индивидуума, о самобытности которого он заботится, а, следовательно, к смерти нации». Отже, у випадку отримання Україною незалежності, П. Біціллі пророкував занепад української нації.

Іншої думки щодо питання української державності був один із найуспішніших учнів І. Линниченка – М. Слабченко. Народившись у родині каменяра, він пройшов тяжкий і тернистий шлях до визнання його академіком ВУАН 1929 р. Не оминули його й буремні роки національно-демократичної революції, під час якої він послідовно від федералістичних позицій [4, с. 69] через бачення соціа-

лістичної форми самостійної української державності [17] перейшов до відстоювання ідеї державного, самостійного і демократичного розвитку України [4, с. 79].

У своїх поглядах щодо ідеї української державності, через сприйняття федеративного устрою українських земель, пройшов і М. Гордієвський, який народився в родині священика [10]. Восени 1917 р. він наголошував на необхідності проведення Українських установчих зборів як першої стадії загальноросійських. На його думку загальнофедеративна конституція мала спиратися на місцеві органи влади. Подібно до більшості тогочасної української інтелігенції він запевняв, що український народ не прагне до сепаратизму, має дружні наміри щодо росіян [15, с. 320–321]. Для характеристики еволюції поглядів М. Гордієвського важливими є його статті у одеській російськомовній щоденній політичній та економічній газеті «Молодая Украина», в якій у чотирьох номерах було надруковано велику за обсягом статтю «Самостійність и федерація» [14]. Як відмічав О. Музичко, М. Гордієвський прогнозував, що Україні доведеться витримати гостру боротьби з сусідами (Польщею, Румунією, Великоросією), яку вона самостійно не витримає. Ця боротьба призведе до зростання мілітаризму, що викличе загрозу демократії. До того ж у самій Україні існує потужний рух проти незалежності. На його думку, Німеччина та Австро-Угорщина не зацікавлені у незалежності України. Тому вихід він бачив у створенні східноєвропейської федерації в складі України та низки новоутворених держав: Білорусі, Литви, Криму, Дону, Кубані, Кавказу. Однак, він вважав, що це об'єднання має відбутись лише після війни. Принагідно він наполягав на необхідності для України надіслати власного представника на міжнародний мирний конгрес. Вочевидь позиція М. Гордієвського була занадто ідеалістичною [15, с. 324].

Роль іншого одеського історика першої половини ХХ ст. А. Музички в подіях української національно-демократичної революції полягала передусім у практичній діяльності, з безпосередньою участю на передовій лінії боротьби. Народившись на Галичині в селянській родині, він особисто брав участь у підготовці та практичному здійсненні Листопадового чину та підтримав проголошення на уламках Австро-Угорської імперії Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР) [2]. Разом з М. Слабченком і М. Гордієвським він суттєво доповнював та зміцнював впровадження української мови у мережі вищої школи Одеси, презентуючи та зрощуючи її на важкому ґрунті діяльності одеських вишів. У науково-педагогічному плані А. Музичка був для Одеси прикладом одного з перших дослідників історії української літератури. В історії українського національно-державного відродження йому належить, безперечно, помітне місце. Доля виявилася надто нещадною до цієї

талановитої та обдарованої людини, відпустивши йому роки життя, які припали на часи воєнного лихоліття, революції, репресій та на довгі роки забуття. Вважаємо, що перспективною є подальша робота з пошуку та аналізу джерел, які надали б можливість краще зрозуміти та оцінити роль вченого в українській національно-демократичній революції першої чверті ХХ ст., а результати цього дослідження допомогли б поповнити скарбницю матеріалів історії науково-педагогічної інтелігенції, особливо тих сторінок, що розповідають про сприйняття та оцінку нею переломних моментів в історії України [7].

Стосовно сприйняття історії української культури та ідеї української державності В. Селінова говорить зміст його, в переважній більшості, російськомовних доповідей та студій, в основі яких переважав науковий підхід. Так, у праці «Культуроведение в краеведческой работе», характеризуючи розвиток бароко в Україні, він писав: «Стоит только вспомнить после этого страницы эпохи, когда развернулся на Украине этот стиль, эпохи, полной драматической борьбы народа за свою независимость, и станет понятным, как черты европейского барокко в национальном претворении оказались столь подходящей формой для воплощения исполненной трагизма религиозно-национальной идеи посредством напряженного движения ввысь при цельном и суровом облике всего архитектурного создания» [20, с. 46]. Отже, будучи російськомовним вченим, В. Селінов, який народився в Таврійській губернії в незаможній родині [8], бачив майбутнє України у федеративному союзі, розділяючи погляди на осібний хід розвитку історії українців окремо від росіян та існування власної історії культури українського народу. Він заявляв, що у своїх судженнях відносно самостійності України не був «прихильником Грушевського» (як і більшість одеських істориків – Є. Загорівський, М. Слабченко та ін.), а його погляд на геополітичне майбутнє України більше співпадав з концепцією Д. Багалія [18, с. 102], основу позицій якого в цьому питанні складали федералістські погляди [6, с. 31, 36.], чим й відрізнявся від більшості національно налаштованих колег. З останнім В. Селінов був знайомий особисто. Підтвердження цього факту є його участь в ювілейній збірці на пошану академіка [19]. Отже, В. Селінов не належав до кола одеських національно налаштованих вчених, а в контексті вирішення «українського» питання в політичній площині стояв на федералістських позиціях.

Таким чином, генерація «пізньоімперських» одеських істориків мала полярні думки щодо ідеї української державності. Причинами цього були різні фактори – їх етнічне походження, соціальний стан, політичні уподобання, наукові інтереси, вплив

оточення тощо. При цьому політичні розбіжності привели, в певній мірі, і до особистої неприязні між деякими колегами, які на цьому підґрунті розривали колегіальні зв'язки. Серед виголошених тез представляє інтерес питання стосовно того, яким чином наукові інтереси істориків впливали на їх політичні погляди чи навпаки. У цілому зазначимо, що вивчення та комплексний історико-типологічний чи функціонально-контекстуальний аналіз становлять перспективу подальших досліджень рецепції одеських вчених-істориків теми національно-визвольних змагань українців на тлі геополітичних змін на зламі другого і третього десятиліть ХХ ст. Їх вивчення важливе не тільки з історичного, але й з історіософського погляду, оскільки деякі з них є культурно-духовними стовпами, які підтримували ідею української державності.

Література:

1. Бицилли П.М. Проблема русско-украинских отношений в свете истории / П.М. Бицилли. – Прага: Единство, 1930. – 38 с.
2. Гамуляк В. Тернопіль у боротьбі за державність / В. Гамуляк // Український архів. – Т. 35. – Шляхами Золотого Поділля. Т. 3. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1983. – С. 80-97.
3. Желясков С. Роль Никодима Кондакова у формуванні фондів Музею витончених мистецтв Імператорського Новоросійського університету / С. Желясков, В. Левченко, Г. Левченко // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – Вип. IV: збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844–1925) / Від. ред. д. іст. наук, проф. Ю.А. Мицик; упорядники Д.С. Гордієнко, В.В. Корнієнко. – К., 2014. – 760 с. – С. 26-50.
4. Заруба В.М. Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882–1952) / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ, 2004. – 456 с.
5. Кондаков Н.П. Воспоминания и думы / Сост. И. Л. Кызласовой. – М., 2002. – 416 с.
6. Кравченко В.В. Д.И. Багалея: научная и общественно-политическая деятельность. – Харьков, 1990. – С. 31-36.
7. Левченко В.В. Андрій Васильович Музичка на передовій Української національної революції 1917–1920 рр.: від учасника Листопадового чину до професора історії української літератури // Регіональні проблеми української історії. – Вип. 3. – Умань, 2010. – С. 50-53.

8. Левченко В.В. Валентин Іванович Селінов (1876–1946): теоретик, практик та організатор краєзнавства / В.В. Левченко // Краєзнавство. – № 3/4. – 2014. – С. 35-45.

9. Левченко В.В. Ландшафт історичної науки крізь призму історії науково-серіальних видань Одеси (XIX – початок XXI ст.) / В.В. Левченко, Г.С. Левченко, Е.П. Петровський // Краєзнавство. – № 1/2. – 2015. – С. 144-155.

10. Левченко В. «Арештувати як українського есера...» (до біографії професора філософії та педагогіки Одеського державного університету Михайла Гордієвського) / В. Левченко, Е. Петровський // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2008. – № 1/2. – С. 415-432.

11. Линниченко И.А. Малорусская культура / И.А. Линниченко. – Одеса, 1919. – 17 с.

12. Линниченко И.А. Малорусский вопрос и автономия Малороссии / И.А. Линниченко. – Одесса: Типография Акционерного Южно-русского о-ва печатного дела, 1917. – 40 с.

13. Мирошніченко В.О. І. А. Линниченко і питання незалежності України // Інтелігенція і влада. – 2007. – Вип. 9. – С. 220-226.

14. Молодая Украина. – 1918. – 30 мая, 2, 5, 7 июня.

15. Музичко О. Михайло Гордієвський: одеський теоретик української державності / О. Музичко // Чорноморська хвиля української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.: Монографія / Вінцовський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. М. та ін.; відп. ред.: В. М. Хмарський. – Одеса: ТЕС, 2011. – С. 187-205.

16. Музичко О. Одеські роки життя Никодима Кондакова: занурення в науку та «окаянні дні» / О. Музичко // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – Вип. IV: збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844–1925) / Від. ред. д. іст. наук, проф. Ю.А. Мицик; упорядники Д.С. Гордієнко, В.В. Корнієнко. – К., 2014. – С. 5-25.

17. Музичко О. Український імперіаліст із Одеси: До 130-річчя від дня народження Михайла Слабченка / О. Музичко // День: щоденна українська газета. – Київ, 2012. – 13–14 липня (№ 120/121). – С. 21.

18. Родная Одесса (По материалам дел № 13964-П и № 28242-П Селинова Валентина Ивановича) // Смирнов В. А. Реквием XX века. – Ч. IV. – Одесса, 2007. – С. 89–131.

19. Селінов В. До питання про джерела повісти Пушкіна «Кірджалі» (За архівними матеріалами) // Записки історично-філологічного відділу УАН. – Т. II (Кн.

XIII–XIV). Юбілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія. – 1927. – С. 97–110.

20. Селинов В.И. Культуроведение в краеведческой работе (история, археология, музейное дело) / В.И. Селинов. – Л.: Брокгауз-Ефрон, 1928. – 136 с.

21. Труды подготовительной по национальным делам комиссии. Малорусский отдел. – Вып. 1: Сборник статей по малорусскому вопросу. – Одесса: Тип. «Русская культура», 1919. – 119 с.

Сніжана Майданевич
*кандидат історичних наук,
викладач кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ ст.)

За умовами Бухарестського мирного договору 1812 р. територія Друто-Дністровського межиріччя (пізніше – Бессарабія) увійшла до складу Російської імперії. Необхідність швидкого заселення та господарського освоєння новопридбаного регіону передбачала впровадження царською адміністрацією гнучкого політичного курсу. Надання урядових пільг, відсутність кріпацтва, можливість покращення соціального статусу зумовили масові міграції в край.

Переважна більшість переселенців селилася на півдні. Їхній основний контингент складала вихідці з Балканських країн, т.з. «задунайські переселенці» (молдавани, болгари, гагаузи, серби), «німецькі вихідці» (поляки, пруси, угорці, французи, австрійці та ін.), українські та російські державні селяни, втікачі-кріпаки, колишні запорозькі та некрасівські козаки (за етнічною ознакою українці та росіяни). Російськомовне населення поповнювалося також за рахунок старовірів із Австрії, Пруссії, Польщі, Херсонської, Таврійської, Катеринославської, Подільської, Київської, Калузької, Саратовської, Казанської та інших губерній Росії. Місцями їхнього зосередження стали переважно Ізмаїл, Вилкове, Кілія. В Аккермані та Бендерах поселилися російські сектанти – молокани [5, с. 243; 33, с. 104-105, 110; 30, арк. 1-1зв.].

До осілости активно залучалися роми. На початку 30-х рр. ХІХ ст. у Аккерманському повіті було засновано дві циганські колонії Фараонівка та Каїри.

Без перешкод до нової окраїни починають пропускати євреїв, яким відводилася роль головних генераторів розвитку регіональної торгівлі та промисловості.

Відповідно до «Статуту утворення Бессарабської області» 1818 р. представників цієї етнічної групи офіційно поділили на купців, міщан і землеробів. Через пільгові заохочення та релігійні маніпуляції упродовж 1836 – 1853 рр. у Бессарабії з'явилося 17 єврейських сільськогосподарських колоній (у тому числі одна в Бендерському повіті) [32, с. 138; 35, с. 21].

Все поліетнічне населення регіону, незважаючи на стану приналежність, включилося в процес його економічної розбудови. Так, у 1819 р. серед дворян Ізмаїла молдавани займалися виключно хліборобством. Греки та поляки – комерцією. Наприклад, грек Занхір Земанов володів 4 льохами, 4 лавками та 2 магазинами. Церковному старості болгарину Цветко Мільчеву належав вітряний млин. Священнослужителі розводили овець, кіз, свиней, займалися бджільництвом, а також мали торгівельні заклади [27, арк. 3-3зв., 6зв., 8-9].

Міське населення крім землеробства (в містах довгий час залишався сільський побут) займалося різними промислами, ремеслом і торгівлею. В 1817 р. православні міщани Ізмаїла були зайняті переважно хліборобством: 83% українців, 44% росіян (з них старовіри – 39,2%). Наймалися на роботу: росіян – 32,5%, молдаван – 13,1%, українців – 6,7%. Близько 62,1% євреїв і 46,2% вірмен торгували. Молдавська спільнота крім того розвивала садівництво і виноградарство. Некрасівці відрізнялися професіоналізмом у рибальстві [30, арк. 159; 28, арк. 54-54зв., 88, 96зв., 142зв., 148зв., 244зв., 398зв.] .

У Кілії на відміну від українців, які вирощували переважно рогату худобу, молдавани надавали перевагу розведенню овець. У 1828 р. Малоросійська громада володіла в місті більшістю млинів і фруктових садів. Молдавська – льохів і лавок. Більшість росіян була рибалками. Українці брали участь у сухопутних перевезеннях, практично всі працювали на соляних озерах, деякі вантажниками [17, арк. 1-1зв.; 18, арк. 65зв.-66, 68зв.].

Ремісники об'єднувалися в цехи не лише за професійними інтересами, а й етнічним принципом. Джерела свідчать, що в 1817 р. у Бендерах росіяни були задіяні переважно в деревообробці (пильщики, столяри) та складали близько 90% від усіх каменярів міста. До цеху цирульників входили молдавани. Українська спільнота представляла всіх слюсарів, а також 12 з 18 мірошників і 14 з 23 ковалів. Шевцями працювала 31 особа (з них молдавани – 38,7%, українці – 32,2%, росіяни – 19,4%, євреї – 9,7%) [15; с. 134].

Вагомий внесок в економічний розвиток регіону зробило купецтво. За розрахунками дослідника П. Кеппена, на початку 50-х рр. XIX ст. у регіоні мешкало 2,8 тис. купців (частка євреїв дорівнювала 55,6%, росіян і молдаван – 26,4%, греків – 9%, вірмен – майже 9%). Основним видом діяльності представників цього стану залишалася торгівля. Так, у 1831 р. аккерманський купець III гільдії Дмитро Панайотов тримав льох, де продавав виноградне вино. Купець III гільдії Кіркор Задінов – лавку, в якій реалізовував різні шовкові, паперові та полотняні товари [13, с. 24, 215; 17, арк. 115зв.-116]. Купецьке населення займалося найбільш прибутковими галузями сільського господарства. Наприклад, купець Миризанцев розводив тутові дерева, а їхні саджанці розповсюджував серед мешканців усієї Бессарабської області [25, арк. 2-2зв., 4 зв.].

На півдні зосереджувалося 93,7% від усіх державних селян Бессарабії. З них 47% склали молдавани, 36,8% – українці, 15% – росіяни, 0,1% – роми, 1,1% – представники інших етнічних груп. Займалося ця категорія населення переважно землеробством. Поширення набуло бджільництво, виготовлення полотна та сукна. Дехто був задіяний в ломці плитного каміння та вапняку, видобутку піску та глини, вирубці очерету та на соляному промислі. Рибальство здобуло торгівельний напрям лише у російських старовірів. Молдавани спеціалізувалися в ткацтві килимів [27, арк. 52-52зв.; 11, с. 199-203; 2, с. 121-122, 127].

Заможні селяни (переважно молдавани та росіяни) після закінчення польових робіт переходили до візництва. Торгували пшеницею, вугіллям, сіллю, волячими шкурами, вовною, салом і рибою [8, с. 103-106]. Контингент промисловців і ремісників склали здебільшого переселенці з російських і українських губерній. Серед них за професійною спеціалізацією переважали каменярі, штукатурки, пічники, теслярі, кравці, шевці, башмачники, кожухарі, ковалі, млинали. Українські селяни поповнили групу чорноробів [29, арк. 10, 12, 17 зв.-18, 26 зв.-28].

Початок вівчарству на півдні Бессарабії поклали болгарські колоністи, які розводили здебільшого цигайську (напівтонкорунну) породу. У 1843 р. її частка складала 76,8% від загального поголів'я отари. Поступово починають вирощувати тонкорунних овець, як, наприклад, мешканці Болграду – Кирило Мінко, Дмитро Казанирський, Дойчо Дедев. Вівчарство мало товарний напрям і сприяло розвитку інших галузей, наприклад, сироваріння. Так, з продажу вовни та сиру в 1836 р. болгарські колоністи отримали 366 011 крб. 92 коп. «Задунайські переселенці»

збільшували поголів'я коней та великої рогатої худоби. В 1829 р. у їхніх поселеннях було зафіксовано 15 716 коней і 31 023 корови, в 1851 р. – 28 378 і 100 124, відповідно.

Німецькі колоністи залучалися до вівчарства поступово. Якщо в 1818 р. чотири сім'ї володіли в середньому однією вівцею, то в 1855 р. кожна з них мала в господарстві вже близько п'яти голів. Розводили звичайні грубововняні породи (у 1841 р. 89,8% від усієї отари). Значного розвитку в німецьких поселенців здобуло конярство. В 1814 р. вони мали у власності 642 коня, в 1855 р. вже більше 10 тис. одиниць [23, с. 58, 73; 12, с. 184; 15, с. 324, 326; 7, с. 126].

Після переселення «задунайські переселенці» починають розводити балканський сорт пшениці – чалабасан. Одним із джерел доходу колоністів виступало виноградарство. Болгари виготовляли зазвичай столове біле вино. Високим професіоналізмом у виноробстві відрізнялися швейцарці. Так, шабський колоніст Тардан за високу якість винної продукції був нагороджений золотою медаллю. Аккерманські вина знали далеко поза межами Бессарабії. Значними партіями вони поступали в Одесу й прирівнювалися до французьких.

Розвиток садівництва на півдні Бессарабії вчені пов'язують з появою тут іноземних колоністів. У своїх садибах вони вирощували яблука, груші, черешні, абрикоси, персики, айву, горобину, а також волоські горіхи, лісний фундук, мигдаль, ягоди: малину, агрус і смородину [16, с. 174; 10, с. 274; 24, арк. 72зв.-73].

Перша тутова плантація з'явилася в Болграді в 1821 р. Пізніше – в Комраті й Іванівці. У 1837 р. в суспільних плантаціях нараховувалося 389 тутових дерев, особисто у колоністів – 127 194. У цей час тут працювала лише одна шовкомотальня, яка належала колоністу Малині. У 1846 р. кількість тутових дерев збільшилася до 216,4 тис. (для прикладу, в болгарських колоніях Херсонської й Таврійської губерній – лише 37 тис.). У 1827 р. у німецьких колоністських округах було зафіксовано 46 дерев, в 1841 р. – 590 (з них 150 – у Клястицькому окрузі, 144 – у Малоярославецькому, 96 – у Саратському та 200 – у швейцарській колонії Шабо) [1, с. 84; 12, с. 93-94, 187; 6, с. 126].

З 40 – 50-х рр. XIX ст. огородництво набуло у іноземних колоністів промислового характеру. Частина овочів йшла на внутрішній ринок. Відомо, що мешканці Комрата, Болграда та Бабеля продавали власну продукцію в Кілії, Ізмаїлі, Кагулі та частково в Одесі. Розведення картоплі набуло широко поширення серед «німецьких вихідців». У середині XIX ст. прибуток, який надходив від урожаїв цієї

культури, посідав у їхніх поселеннях третю сходику після хліборобства та виноградарства (у 1855 р. – 22 512 крб. 46 коп.).

Кількість зайнятих у ремеслі «задунайських переселенців» упродовж 20 – 50-х рр. XIX ст. зростає з 50 осіб до майже 9,3 тис. Більшість склали кравці, бондарі, шевці, теслярі та шкіряники. В колоніях функціонували фабрики. Виготовлену продукцію збували на місцевих базарах у Ізмаїлі, Рені, Кагулі, а також у Болграді та Комраті. Основний контингент німецьких ремісників представляли мірошники та шевці [2, с. 200; 12, с. 91, 187-188, 395, відомість № 185; 15, с. 333].

Зі свідчень О.А. Клауса, майже кожен болгарський колоніст був торговцем, який «не задовольняється зміцненням лише свого продовольства, а старається виробляти іноді вдсятеро більше хліба, сіна, овочів, вина, ніж йому потрібно, і розводити та годувати худобу для продажу на базарах і ярмарках та великих торговельних містах, якими є: Одеса, Ізмаїл, Бельци». У 1837 р. серед «задунайських переселенців» до гільдії був записаний лише колоніст Мінко (412 осіб займалися торгівлею на місцях), в 1847 р. до купецького стану входила вже 31 особа (435 осіб займалися комерцією без запису в гільдії) [14, с. 335; 34, с. 156].

У державних циган, які населяли колонії Фараонівку та Каїри, забезпеченість худобою залишалася недостатньою для нормального функціонування господарств. У середині XIX ст. 1 віл знаходився в розпорядженні 11 осіб, корова – у 9 мешканців, кінь – у 23. В середньому одна родина мала у власності вівцю. Зернові вирощували в незначних масштабах. Так, у 1839 р. у Фараонівці було посіяно всього 2,3 чв. жита, Каїрах – 1,5 чв. [20, арк. 18, 48; 9, с. 117-120; 22, арк. 13, 75]. У 1843 р. роми посіяли 125 чв. ярової та 189 чв. озимої пшениці. Зібрали – 487 $\frac{3}{4}$ чв. і 1059 $\frac{3}{4}$ чв., відповідно. У наступні роки кількість посівів зменшилася. У 1850 р. у першому поселенні посіяли 102 чв. пшениці, а зібрали лише 141 чв. У другому – посіяли 290 чв., зібрали – 470 чв. Отже, урожайність тут не перевищувала сам-2. Це зумовлено тим, що після закінчення пільгових років державні цигани надали перевагу жебракуванню, а землі віддавали іншим селянам в оренду. Про певні позитивні зрушення в матеріальній спроможності ромів свідчить їхня відмова від державної допомоги після неврожаю 1850 р. [21, арк. 24-24 зв., 34 зв.].

Кріпосні цигани виконували господарські функції при маєтках господарів. Наприклад, у Бендерському повіті близько 32,5% з них склали дворові слуги, 27,8% – землероби, 19% – ремісники (переважно ковалі). Практично в кожному селищі функціонували «циганські оркестри», які наймали на різні свята й весілля [26, арк. 1-69; 4, с. 3].

Отже, професійна диференціація населення Південної Бессарабії відрізнялася етнічною специфікою. Переселяючись у регіон мігранти розповсюджували тут свої господарські навички та вміння, що позитивним чином позначилося на його економічному розвитку.

Література:

1. Анцупов И.А. Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812 – 1870 гг.) / И.А. Анцупов – Кишинев: Штиинца, 1978. – 305 с.
2. Анцупов И.А. Государственная деревня Бессарабии в XIX в. / И.А. Анцупов – Кишинев: Карта молдавенескэ, 1966. – 262 с.
3. Анцупов И.А. Государственная деревня Бессарабии в XIX в. / И.А. Анцупов – Кишинев: Карта молдавенескэ, 1966. – 262 с.
4. Афанасьев (Чужбинский) А.С. Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра. Т. XVIII / А.С. Афанасьев (Чужбинский). – СПб: Книгоиздательство Герман Гоппе, 1891. – 419 с.
5. Бачинська О.А. Українське населення Придунайських земель XVIII –початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння) / О.А. Бачинська – Одеса: Астропринт, 2002. – 328 с.
6. Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812 –1861 гг.) / И.Г. Будак, Я.С. Гросул. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1967. – 399 с.
7. Велицин А.А. Немцы в России. Очерк исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и на востоке России / А.А. Велицин. – СПб : Общественная польза, 1893. – 280 с.
8. Драган И. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. XI. Бессарабская область / И. Драган. – СПб: Типография Департамента Генерального Штаба, 1849. – 313 с.
9. Егунов А.Н. О цыганах в Бессарабии / А.Н. Егунов // Записки Бессарабского статистического комитета. – Кишинев: типография Областного правления, 1864. – Т. 1. – С. 109-123.
10. Защук А.И. Материалы для географии и статистики России, составленные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область / А.И. Защук. – СПб: типография Товарищества «Общественная польза», 1862.–552 с.
11. История Молдавии (документы и материалы) / [гл. ред. Я. С. Гросул]. – Кишинев: Штиинца, 1962. – Т. III (часть I): Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 гг.). – 1962. – 555 с.

12. История Молдавии (документы и материалы) / [гл. ред. Я. С. Гросул]. – Кишинев: ЦК Молдавии, 1969. – Т. III (часть II): Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812 –1861 гг.). – 1969. – 690 с.

13. Кеппен П. Девятая ревизия: исследование о числе жителей в Российской империи в 1851 г. / П. Кеппен. – СПб: типография Имперской Академии наук, 1857. – 298 с.

14. Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранных колонистов в России / Клаус А. – СПб: Типография В. В. Нусвальта, 1869. – 516 с.

15. Кузьміна С.Б. Трансформації етносоціальної структури населення Бессарабії (перша половина XIX ст.) : дис... кандидата іст. наук / Сніжана Борисівна Кузьміна. – Чернівці, 2015. – 348 с.

16. Кузьміна С.Б. Місце та роль іноземних колоністів у розвитку сільського господарства Бессарабії в першій половині XIX ст. / С.Б. Кузьміна // Грані історії. – 2012. – Вип. 5. – С. 168-178.

17. КУІА, ф. 1, оп. 1, спр. 967. Указы Бессарабского областного правления о даровании льгот иностранным купцам, поселившимся в Бессарабской области и именные гильдейские посемейные списки купцов по уездному городу Аккерману, 19 грудня 1830 р. – 21 грудня 1831 р., 264 арк.

18. КУІА, ф. 513, оп. 1, спр. 121. Статистические сведения о состоянии народонаселения, сельского хозяйства, промышленности за 1828 г., Арк. 1-1зв.

19. КУІА, ф. 513, оп. 1, спр. 233. Статистические сведения о состоянии народонаселения, сельского хозяйства и промышленности, 24 листопада – 24 грудня 1843 р., 84 арк.

20. КУІА, ф. 755, оп. 1, спр. 27. О причислении к войску коронных цыган и о наделении их землёй, квітень 1836 р. – лютий 1840 р., 330 арк.

21. КУІА, ф. 755, оп. 1, спр.118. Годовые отчеты о состоянии войска и отдельных его станиц за 1850 г., 11 грудня 1850 р. – 30 січня 1851 р., 62 арк.

22. КУІА, ф. 755, оп. 1, спр.122. Статистические сведения о составе войска и отдельных его станиц за 1851 г., 20 січня – 10 грудня 1851 р., 179 арк.

23. Мещерюк И. И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел Южной Бессарабии (1808 – 1856 гг.) / И.И. Мещерюк– Кишинев: Редакционно-издательский отдел академии наук молдавской ССР, 1970. – 301 с.

24. Національний архів Республіки Молдова (далі – НАРМ), ф. 2, оп. 1, спр. 3265. О собрании статистических сведений о Бессарабии за 1840 р., 225 арк.

25. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 3503. Переписка с купцом Миризанцевым о разведении им тутовых деревьев, 16 червня 1841 р., 7 арк.

26. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 3865. Ведомости, рапорты городской полиции о числе крепостных цыган, проживающих в Бессарабии, вересень 1842 р., 40 арк.

27. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 5446. Годовой отчет о состоянии Бессарабской области за 1850 г., 14 січня 1850 р. – 21 жовтня 1852 р., 355 арк.

28. НАРМ, ф. 5, оп. 2, спр. 495. Перепись сословий находящихся в Бессарабской области за 1817 г., 3 березня – 9 липня 1819 р., Арк. 54-54 зв., 88, 96 зв., 142 зв., 148 зв., 244 зв., 398 зв.

29. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 1970. Списки жителей Бессарабии, переселившихся из других губерний России за 1834 г., 160 арк.

30. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 4341. Переписка с Новороссийским генерал-губернатором и бессарабским областным управлением о скопцах прибывших в Бессарабию из-за границы в 1814-1815 гг., 9 арк.

31. НАРМ, ф. 2, оп. 1, спр. 464. О выявлении местожительства и рода занятий евреев, проживающих в Бессарабской области, 20 листопада 1819 р. – 18 січня 1823 р., 220 арк.

32. Повне зібрання законів Російської імперії, № 8883: Об оставлении водворения коронных цыган в Бессарабии на существующем ныне основании // ПСЗ. – Т. XI (собрание II). – 18 февраля 1836. – С. 137-141.

33. Пригарин А.А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. Пригарин А. А. – Одеса-Измаил-Москва : СМІЛ, Археодоксія, 2010. – 528 с.

34. Скальковский А.А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк / А.А. Скальковский. – Одесса: типография Т. Неймана и Ко., 1848. – 156 с.

35. Устав образования Бессарабской области. – СПб, 1818. – 218 с.

Олександр Михайлов

аспірант

кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

ЗЕМЕЛЬНІ БАНКИ ТА ПОТЕЧНИЙ КРЕДИТ

У БЕССАРАБСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

(друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)

Сьогодні, в умовах оновлення української державності, її соціально-економічної розбудови, питання розгалуженої банківської системи є дуже актуальним. І для вирішення цього питання доцільним може бути звернення до досвіду історичного минулого.

У другій половині ХІХ ст. в Бессарабії склалося сприятливе становище для будівництва ринкових кредитно-банківських відносин. Одним з найбільш пріоритетних напрямків, яким опікувалися банківські установи в цей час, було вирішення земельного питання. Реформи 1860-х років дали можливість дворянам отримувати прибутки під заставу та продаж своєї землі, а селянам брати позики для придбання земельних ділянок. Такою формою фінансово-кредитних операцій займалися спеціальні державні та приватні іпотечні банки.

Мета даної статті – дослідити значення земельних банків для економічного розвитку Бессарабії, розглянути соціальну складову та основні аспекти діяльності цих установ у сфері іпотечного кредитування.

Питання про землеволодіння було актуальним для Бессарабії, адже серед європейських губерній Російської імперії вона займала перше місце за кількістю безземельних селян. Економічне становище основної маси селян Бессарабії, як і всієї Російської імперії, у пореформений період було надзвичайно важким. Про це свідчать офіційні дані про землеволодіння та землекористування. За даними центрального статистичного комітету, наприкінці ХІХ ст. загальна площа надільної землі Бессарабії складала 3.8 млн. десятини. З цього числа 43,2% знаходились у приватному володінні; 48,6%, складала селянські наділи; 8,2%, належали казні та іншим власникам. В окремих повітах частка приватновласницьких земель була ще більшою. Так, в Орґеєвському повіті вони становили 70,8%, у Кишинівському – 66,8%. [4, с. 479]. Вирішення проблеми недостатнього забезпечення селян землею здійснювалося в умовах цілковитого дотримання інтересів дворянської верстви Бессарабії.

На початку 1880-х років, під керівництвом міністрів внутрішніх справ (Н.П. Ігнат'єва), державного майна (М.Н. Островського) і фінансів (Н.Х. Бунге), було розроблено положення про Селянському банку. Цей документ 18 травня 1882 року було затверджено царем. У Бессарабській губернії в 1886 р. було засноване відділення Селянського банку, у складі якого працювали представники, переважно, дворянської верстви населення. Селянський Банк видавав довгострокові позики селянам на купівлю приватновласницьких, перш за все дворянських земель. При цьому ціни на землю у банку були вдвічі вищими, ніж середня вартість однієї десятини на ринку (в 1886 р одна десятина коштувала на ринку 27 руб. 52 коп., 52 руб. 38 коп. – в Селянському банку) [1, с. 75].

За позики в розмірі 80-90% вартості купованої землі, банк стягував від 7,5% до 8,5% річних. Найбільшу кількість землі за сприяння Селянського банку придбали селяни Ізмаїльського, Кишинівського, Бельцького, Бендерського, Сороцького та Орґеєвського повітів. Через вищу вартість землі, ніж в інших повітах губернії, більша заборгованість була у Кишинівському та Ізмаїльському повітах [6, с. 206]. Монополізація великих земельних масивів у складі Селянського банку, за рахунок скуповування земельних наділів на вигідних для аристократів умовах, дозволяли зберегти в Бессарабії високі ціни на землю та безперервно підвищувати їх. Тому частка селянства як покупця поступово скорочувалась, а ті, хто купив землю з маєтків Селянського банку чи у поміщиків за його сприяння, на довгі роки потрапляли в боргову кабалу. Вартість однієї десятини землі, купленої селянином у аристократа в Бессарабській губернії за сприяння банку становила: у 1910 р.– 255 руб., у 1912 р.– 299 руб., у 1913 р. – 378 руб., у 1914 р. – 403 руб. і в 1915 р. – 445 руб. Селянський банк у Бессарабії за 1886 – 1915 рр. продав селянам 240 тис. дес. землі [4, 302].

Проте, перше місце в Бессарабії за іпотечним кредитом займав Дворянський земельний банк. Представники нобілітету закладали в цій установі свої землі та отримували великі кредити під доволі низькі відсотки. Всього поміщики губернії в Дворянському банку отримали 721 позику на суму 58,7 млн. руб. в середньому по 80,9 тис. руб. на господарство [6, с. 205]. Відсотки, які стягував банк з аристократів становили спочатку 6%, а згодом 3,5% річних, тобто в два рази нижче, ніж відсотки, які стягувалися з селянської верстви населення. Під заставу Дворянський банк приймав будь-яке майно, навіть якщо воно було в занедбаному стані; обтяжене боргами і не приносило

прибутку. Проте, значна кількість місцевої аристократії, незважаючи на те, що знаходилась у привілейованому положенні, прагнула до покращення кредитної системи регіону та створення елементарних умов життя для широких мас населення.

У колі розгляду соціально орієнтованої діяльності бессарабського нобілітету, необхідно згадати відомого дворянина, політика та громадського діяча Костянтина Олександровича Мімі. Саме, К.О. Мімі, перебуваючи на посадах члена, а згодом і голови Бендерської повітової управи, клопотав про проведення телефонної мережі, а також, сприяв утворенню і державному субсидуванню земської каси дрібного кредиту, яка мала надважливе значення для усього населення Бендер [2, с. 233]. Варто зауважити, що кредитні установи, які надавали невеликі позики населенню, часто заповнювали прогалини, які не були враховані великими іпотечними банками. Відомо, що К.О. Мімі піклувався навіть про те, щоб у Різдвяні дні кожна родина повіту мала святковий стіл, на що жертвував свої особисті кошти. У 1913 р. дворянин став головою Бессарабської губернської управи, а з 1917 р. вісім місяців виконував обов'язки губернатора Бессарабії, займаючи посаду комісара Тимчасового уряду. Його політична, громадська діяльність, проекти по розвитку інфраструктури регіону та небайдужість до широких мас населення, завжди оцінювалися позитивно.

Сприятливою була діяльність приватного іпотечного Бессарабсько-Таврійського банку. Структура управління банку складалася з двох головних органів – правління банку, а також оціночної комісії. Що стосується останньої, то починаючи з 1905 р, її очолював дійсний статський радник Михайло Костянтинович Баллас. До речі, М.К. Баллас займав посаду голови Акерманських земських зборів, тобто був предводителем повітового дворянства і в 1911 р. дослужився до чину тайного радника [2, с. 140]. Одним з найвпливовіших представників бессарабського дворянства були розроблені чіткі норми, які мали бути дотримані при заключні кредитного договору.

В «Інструкції для оцінки міського нерухомого майна під заставу Бессарабсько – Таврійським земельним банком» наголошувалось на тому, що при складанні оцінки майна мали прийматись до уваги: матеріальна цінність будівлі; отримуваний від нього щорічний прибуток; місцевість, на якій розташоване майно; сума, в якій воно застраховане.

Оцінка починалась перевіркою місця і зовнішнім оглядом майна, при цьому треба було упевнитися з якого матеріалу складена будівля [3, с. 350]. Тобто, Бессарабсько-Таврійській банк був більш упередженим в своїх, адже розпоряджався, на відміну від державних банків, ресурсами своїх власників та акціонерів. Банк став однією з провідних установ губернії в сфері земельного кредиту.

Таким чином, іпотечний кредит у Бессарабії, в першу чергу допомагав представникам дворянської верстви зберегти свої земельні наділи, вони отримували позики за мінімальними відсотками. Цього не можна сказати про селян, які могли придбати землі у Селянському банку за вкрай завищеними цінами та обтяжливими відсотками.

Проте, значна кількість бессарабських дворян була небайдужою до потреб широких мас населення, здійснюючи субсидування та фінансування таких проектів, які вирішували їх повсякденні проблеми та залучалися до створення нових земельних банків, які будували ринкову кредитну систему.

Література:

1. Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1887г. / [под. ред. Б.А. Топиро]. – Кишинёв: Губернская типография, [1887]. – 269 с.
2. Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1911 г. / [под. ред. Б.А. Топиро]. – Кишинёв: Губернская типография, [1897]. – 269 с.
3. Алфавитный список заёмщиков Бессарабско-Таврического земельного банка.– Одесса: Типография Труд, 1878. – 392 с.
4. История Молдавии (от древнейших времён до Великой Октябрьской социалистической революции) / под ред. А.Л. Удальцова. – [Т. 1.]. – Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951. – 654 с.
5. Циганенко Л.Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XVIII – 1917 рр.) / Лілія Федорівна Циганенко. – Ізмаїл: СМІЛ, 2009. – 384 с.
6. Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма / Д.Є. Шемяков. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 252 с.

Алла Погорєлова
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

ДЕРЖАВНИЦЬКІ ІДЕЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЯХ Ю. ЛИПИ

Місце і роль Юрія Липи (1900-1944) в історії національної культури вельми значущі і нині загально визнані. Його спадщина стоїть високо в ієрархії художньо-мистецьких та наукових цінностей українського народу. Вона «складає один з найоригінальніших і найзначиміших пластів української літератури» [1, с. 23]. Багатогранний талант філософа історії, політолога, письменника й лікаря, як і вся творча спадщина Ю. Липи, і по сьогодні вражають своєю актуальністю і потребують глибокого осмислення. У цілому доробок митця становить собою сутнісне явище в історії філософії та естетичної думки і відкриває перед сучасними дослідниками широкі інтерпретаційні можливості. Творча ж спадщина, порівняно з іншими сферами його різногранної діяльності (історіософські праці, публіцистика, літературно-критичні статті) вивчена недостатньо і потребує всебічного фахового осмислення.

У подальших публікаціях про Ю. Липу акценти переважно зосереджувались на державницьких мотивах його віршів та «гостроемоційній заявленій національній ідеї» [11, с. 28]. О. Янчук у післямові до львівського видання поезії «Вірую» (2000) підкреслює, що дослідники в один голос заявляють про перейнятність лірики Ю. Липи «духом боротьби за українську ідею» [18, с. 97]. У таких акцентах, поза сумнівом, велика доля істини. Як справедливо підкреслює М. Ільницький, письменник свідомо «намагався реалізувати всі свої творчі задатки, спрямовуючи їх в одне русло-служіння національній ідеї. Протягом усього життя він був вірний цій настанові, і коли в той чи інший період переважав той чи інший характер його діяльності, то це диктувалося найбільшою доцільністю цієї діяльності» [4, с. 304].

Ю. Липа, як переконливо свідчать достовірні факти його біографії, впродовж життя «до останнього віддиху, всю свою творчу потугу присвятив боротьбі за відновлення української державності» [14, с. 3]. Неодноразово йшлося про його «надлюдську віру у свій народ» [3, с. 96], у потенційні сили своєї нації. Тут слід застерегтись від одноплосинного підходу до розуміння поетом поняття «державне» («національне»), що мислилось ним не у вузько етнографічних вимірах, а в розумінні

«суверенної європейської нації, яка тому претендує на місце в Європі, що має що свого Європі сказати» [8, с. 197]. Ю. Косач переконливо доводить, що «Юрій Липа був європеєць не декларативно, а органічно, так як це лежить у традиції українства...» [7, с. 345].

Безсумнівно, поезія Ю. Липи ангажована державотворчими ідеями. Неприпустимою помилкою в осягненні естетичної вартості поетичної творчості митця є зосередженість дослідницької уваги виключно на державницьких ідеях. Неправомірним є, на нашу думку, й твердження про трибунність як найсутніснішу ознаку його поезики, а політичні, переважно національні теми – як факт самих художніх текстів. Такі підходи явно перешкоджають ґрунтовному студіюванню творчого доробку Ю. Липи без дотеперішніх ідеологічних купюр. Націоналізм поета слід розглядати в широкому, не завжди політизованому сенсі, як «світоглядно-ідеологічну матрицю, що лежить в основі різних сфер духовної та практичної діяльності – від мистецтва до політики» [10, с. 3]. Отже, його творчість варто сприймати й трактувати завперш як феномен, що сягає глибин емоційної, естетичної та духовної напруги.

Під впливом названих біографічних чинників сформувалась державотворча концепція Ю. Липи, наріжною гранню якої стала віра в національне самоствердження українства. Згодом він сформулює її у праці «Призначення України», в якій категорично заперечуватиме панівні на той час «пораженські» ідеї, стверджуватиме, що жодна ідея не викликає «понуріших» наслідків, як «ідея обниження» українства». Віра у власні сили народу в боротьбі за національне самоствердження посяде вагоме місце в тематичному спектрі художньої творчості поета. Одним із її іманентних смислових центрів стане ідея відродження і становлення духовної України-держави:

Вперед, Україно! В тебе тяжкі стопи,
Пожари хат димлять з-під них:
Ні Росії, ні Європі
Не зрозуміти синів Твоїх! [9, с. 45].

Упродовж своєї діяльності Ю. Липа – письменник, публіцист, політик – прагнув осягнути основні закономірності буття української нації, її проблеми. «Національна ідентичність, честь нації, єдність народу, віра і мова – це той діапазон проблем, навколо яких пульсувала мисленнєва енергія Юрія Липи» [3, с. 92]. В. Качкан говорить про його «значний внесок у теорію державного будівництва» [6, с. 99]. Як учений і письменник він не тільки розбудовував теорію державності, але й

творив прагматичну систему конкретних завдань та дій. Тож закономірно, що принцип служіння мистецтва національній ідеї усвідомлювався ним як важливий критерій художності. Проблеми ж історіософського змісту пов'язувались письменником із усім комплексом націєтворчих питань. Це великою мірою визначило художню структуру його творів – змістових чинників і формальних проявників тексту.

Стильове ядро поезії Ю. Липи формували його життєва позиція й політичні переконання, котрі, безсумнівно, ініціювали україноцентричність художніх і науково-публіцистичних творів, наснажених соборницьким пафосом. Він утверджував стоїчний трагізм, джерелом якого була релігійність, глибока віра в добро, злагоду, любов, тобто у християнські добродієвості. Тривку основу його світобачення (а відтак і сутнісне джерело формування художніх текстів) визначила глибока релігійність. Поет усвідомлював свою місію як «наказ Божого провидіння» (Л. Череватенко) реалізовувати його в житті й творчості. Він був переконаний, що «віра звияжить ненависть, любов переможе страх, а надія подолає безнадію. Так Липа жив і так він писав» [15, с. 149]:

І я почув, мов армія в поході,
І в небі блиснув знак, був напис в небозводі:
Каже кров: – З'єднаю!
Каже любов: – Пробачу!
Каже віра: – Веду! [9, 56]

Світоглядно-естетичні пріоритети Ю. Липи формувались і «під безпосереднім впливом сучасної йому епохи, її культурними та літературними смаками й уподобаннями» [16, с. 125]. Поет, як відомо, розпочав активну літературно-публіцистичну творчість як представник «покоління приречених». Його репрезентували молоді національно свідомі діячі, котрим довелося залишити рідну землю і започаткувати в екзильних умовах новий етап боротьби за національну ідею, витягувати «національний дух із т.зв. баговиння квієтизму й непротивлення лихові» [12, с. 502]. Наприкінці 20-х – на початку 30-х років активно спрямовував громадську думку та літературний процес Д. Донцов, насамперед як редактор «Літературно-наукового вісника» (з 1933 року – «Вісника»). Він абсолютизував героїчний дух і віру народу, виправдовуючи при цьому фанатизм і «творче насилля». Д. Донцов, прийнявши ідею В. Липинського про потребу державності, проголосив ідею волюнтаризму. Її суть полягала в тому, що українству для віднайдення свого втілення в конкретних обставинах часу «потрібен активний змаг за реалізацію

найвищої форми існування нації, якою є самостійна соборна держава» [13, с. 366]. Звідси – вимога Д. Донцова внести в художні твори «твердість, упертість, завзяття». У праці «Трагічні оптимісти» він гостро ставить питання про потребу «сильного і відважного авангарду нового мистецтва» [2, с. 284].

Безсумнівно, поезія Ю.Липи ангажована державотворчими ідеями. Їх апологетизацію розпочали еміграційні вчені, які переважно писали про науково-публіцистичні студії письменника. Показовою у цьому відношенні може бути, на нашу думку, характеристика праці «Призначення України» Ю.Липи, здійснена Л. Биковським. Він, зокрема, підкреслював, що «автор у цьому своєму творі подає всебічний перегляд розвою проблематики «українства», викриває його істоту й зміст та пробує окреслити історичне призначення України в загальному розвою людства. Автор передбачає активний виступ «українства» на кон історії, як спадкоємця колишньої античної геленістичної культури» [15, с. 149]. Розмірковуючи про особливості світогляду Ю. Липи, що визначили основні змістові концепти його художньої творчості, Р. Хорковський акцентує увагу на зв'язку основних ідей митця з державницькою доктриною М. Драгоманова, Д. Донцова та В. Липинського, чії ідеї, на його думку, стали «граничними стовпами в розвитку національно-політичної думки українців, вони визначають напрям розвитку певних суспільно-політичних рухів цілих поколінь» [13, с. 359].

У більшості подальших публікацій (як в еміграції, так і в материковій Україні) знову ж таки домінує гіпертрофована увага авторів до державотворчих ідей художніх творів Ю. Липи. У передмові до роману «Козаки в Московії» Л. Череватенко підкреслює, що Ю. Липа завжди наполягав на «самозреченості, на вмінні приборкувати особисті пристрасті в ім'я Великої Національної ідеї як на передумові державного існування українського народу» [8, с. 5].

М. Зубрицька у статті «Текстуальність та контекстуальність мисленнєвого світу Юрія Липи» резюмує: «Визначальною характеристикою простору інтелектуальних ідей Ю. Липи: літературних, історіософських, культурно-антропологічних та громадсько-політичних є намагання, з одного боку, осмислити причини історичної трагедії України, а, з другого боку, прагнення сформувати цілісний образ України як модерної нації, а не як етнографічного матеріалу. Саме ці два вектори історіософського та поетичного мислення Юрія Липи дозволяють нам сприймати його творчий і життєвий світ як єдине ціле, як органічну єдність, тобто як текстуальність» [3, с. 90]. Отже, має рацію М. Ільницький, говорячи про очевидну «спокусу» й нині розглядати художні тексти Ю.Липи як своєрідний «еквівалент»

його публіцистичних праць чи конкретних політичних ідей [4, с. 306]. Зміщення акцентів у бік «публіцистично-ідеологічної чинності» (Є. Маланюк) в оцінці художньої творчості Ю. Липи і сьогодні є вельми стійким стереотипом в її науковій інтерпретації.

Неприпустимою помилкою в осягненні естетичної вартості поезії митця є зосередженість дослідницької уваги виключно на державницьких ідеях. Неправомірним є, на нашу думку, й твердження про трибунність як найсутніснішу ознаку його поезики, а політичні, переважно національні теми – як факт самих художніх текстів. Такі підходи явно перешкоджають ґрунтовному студюванню творчого доробку Ю.Липи без дотеперішніх ідеологічних купюр. Націоналізм поета слід розглядати в широкому, не завжди політизованому сенсі, як «світоглядно-ідеологічну матрицю, що лежить в основі різних сфер духовної та практичної діяльності – від мистецтва до політики» [10, с. 3]. Його творчість варто сприймати й трактувати як феномен, що сягає глибин емоційної, естетичної та духовної напруги.

Ю. Липі найбільш прийнятною стала ідея духовної України-держави, яку він обґрунтував у публіцистичних працях («Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії») та художніх текстах (роман «Козаки в Московії»; поетичні збірки: «Суворість», «Вірую»). У творчості поета, на думку М. Ільницького, «мотив призначення України розгорнувся в історіософську концепцію, хай і виглядає вона радше романтичною візією, аніж науковою теорією» [5, с. 4].

Національно-державницька модель Ю. Липи має чітку щодо імперської національно-державницької доктрини модель. У вірші «Вперед, Україно», звертаючись до нації, він заявляє, що Росії «не зрозуміти синів твоїх...». Поет гостро викриває антидержавницькі ідеї М. Костомарова (нездатність українців до будування власної держави), А. Метлинського (вмирання української нації).

Ю. Липа на відміну від багатьох тогочасних письменників і теоретиків державницької доктрини «намагався не через приниження почуття гідності власного народу впливати на його політичну активність, а через усвідомлення власного внеску у скарбницю світової культури, через усвідомлення свого місця і призначення в історії людства» [17, с. 7]. У відомій праці «Призначення України» він переконував, що з волюнтаризму чи неґації не може народитися конструктивний проект буття нації: «Ніяка ідея не викликала понуріших наслідків, ніякий ворожий похід проти України та її земель не дав таких спустошень, як ідея обниження українства, підложжя пораженства» [8, с. 170]. Ідеї попередників та багатьох сучасників, котрі нерідко розгорталися в річищі «національного пораженства», для Ю. Липи були

неприйнятними. Своїми працями та художніми творами він намагався довести, що вони «підточують кореневу систему нації, ведуть до відходу від історичних традицій» [5, с. 5]. Мотиви величі української держави та героїчної боротьби за її соборність у творчості поета постають на засадах високої духовності.

Отже, здатність героїзувати минуле, прозирати майбутнє, розгортати наскрізні історіософічні образи, визначальні в ідейному контексті творчості, багатогранні та по-містерійному ускладнені, до певної міри втаємничені, засвідчують концептуальні збіжності засадничих спонук формування державницької, історіософської та естетичної концепції Ю. Липи.

Література:

1. Баган О.Р. Неоготика: Стиль і концепт (до естетичних основ поезії Юрія Липи) / О.Р. Баган // Юрій Липа: голос доби і чину: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. – Львів, 2001. – С. 102-110.
2. Донцов Д.І. Трагічні оптимісти // Донцов Д.І. Дві літератури нашої доби. / Д.І. Донцов. – Торонто, 1958. – С. 279-285.
3. Зубрицька М.О. Текстуальність та контекстуальність мисленнєвого світу Юрія Липи // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. / М.О. Зубрицька. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. – С. 90-97.
4. Ільницький М.І. Від «Молодої Музи» до «Празької школи» / М.І. Ільницький / НАН України. Інститут літературознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1995. – 319 с.
5. Ільницький М.І. Не зрікатися своєї душі: Концепція України в творчості Юрія Липи. / М.І. Ільницький // Дивослово. – 1994. – № 4. – С. 3-8.
6. Качкан В.А. Юрій Липа у світлі нових матеріалів і джерел / В.А. Качкан. – Вісник: Літературознавчі студії. – К., 2001. – С. 87-109.
7. Косач Ю.І. Українська література і Юрій Липа / Ю.І. Косач // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. – С. 344-348.
8. Липа Ю. І. Призначення України. / Ю. І. Липа. – К.: Фондація ім. О. Ольжича, 1997. – 268 с.
9. Липа Ю.І. Твори: В 10 т. / Ю.І. Липа. – Львів: Каменяр, 2005. – Т. 1.: Поезія. – 543 с.

10. Наливайко Д.С. Шевченко, романтизм, націоналізм. / Д.С. Наливайко. // Слово і час. – 2006. – № 3. – С. 3-21.

11. Прісовський Є.М. Національне й загальнолюдське начала в поезії Юрія Липи / Є.М. Прісовський // Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції.– Одеса: Астропринт, 2000. – С. 28-33.

12. Рахманний Р. Дмитро Донцов і Юрій Клен: 1933-1939 / Р. Рахманний // Україна атомного віку: Есеї і статті.– Торонто: Гомін України, 1988. – Т.2. – 616 с.

13. Хорковський Р.О. Основні ідеї Драгоманова, Липинського, Донцова і Липи / Р.О. Хорковський // Юрій Липа: голос доби і чину: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. – Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка, 2001. – С. 359-367.

14. Череватенко Л.І. «...І тим мечем нашим гострим утвердимось» / Л.І. Череватенко // Липа Ю. Козаки в Московії. Роман із XVII століття. – 4-те видання.– К.: Видавництво імені Олени Теліги. – К., 2000. – С.3-11.

15. Череватенко Л.І. Два розділи нествореної книги. / Л.І. Череватенко // Дніпро. – 1995. – № 2-3. – С. 148-151.

16. Янчук О.І. Поет нескореного духу: Штрихи до поетичного портрета Юрія Липи: Матеріали громадського лекторію. / О.І. Янчук. – Одеса: Астропринт, 1999. – 24 с.

17. Янчук О.І. Пороги вічності Юрія Липи / О.І. Янчук // Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші.– Львів, 2000. – С. 93-100.

Галина Райбедюк

кандидат філологічних наук

професор кафедри української мови і літератури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

Марина Вельчева

магістрантка кафедри української мови і літератури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

ІСТОРИОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС У СПАДЩИНІ

ІРИНИ КАЛИНЕЦЬ

Історично склалося так, що кожен український митець слова – від співця Митуси й до письменника сучасної постмодерної доби – змушений постійно

перебувати «на барикадах» боротьби – за мову, за культуру, за саму Україну. І це закономірно, бо література поневоленої нації на кожному історичному етапі розвитку була (та й сьогодні є) передусім «цитаделлю духа», духовною зброєю, знаменом, що гуртувало до змагу за право утвердитись на власній землі, стихією, що акумулювала й водночас живила націєкреативні й державотворчі устремління, формувала сакральне поле національної ідентичності» [9, с. 5]. Тож цілком сподіваним є той факт, що етико-емоційний «нерв» художньо-естетичної системи більшості українських письменників визначає духовно-патріотичний історизм; художню ж аксіологію засадничо структурує націоохоронний етос, базований на «народному досвіді, вироблених ним упродовж віків моральних цінностях, переконання, що поза національним ґрунтом не можна говорити не тільки про творчість, а й про культуру, духовність узагалі...» [3, с. 177].

Є ще одна іманентна ознака художньої історіософії українських письменників. Її параметри чітко окреслила І. Руснак: «Так уже склалося історично, що головною рисою української історіософської традиції впродовж тривалого часу було тяжіння до художньої, ірраціонально-інтуїтивної виразності [12, с. 7]. Це й зумовило синтез націєтворчого та релігієсофського начал художньої системи поетеси, міцне світоглядне підґрунтя якої визначив християнський провіденціалізм Шевченка, за словами Пантелеймона Куліша, його «ієреміївське пророкування».

Визначальні пріоритети історіософської концепції того чи того митця – окрема тема, що вимагає спеціального дослідження – і то не одного. При цьому слід враховувати, що кожен із українських митців слова ХХ століття певною мірою успадкував і продовжив попередні традиції, зокрема увібрав ті чи ті аспекти шевченківської історіософської доктрини. Ведучи мову про художню історіософію Т. Шевченка, Ю. Барабаш веде мову не про «конгломерат розрізнених історіософських елементів», а «вповні реальну концепцію», «художньо-історіософську систему». Він виокремлює кілька фокальних з історіософського погляду аспектів та проблем як базових для його історіософії: націософський первень, національна міфологія, національна самокритика, національна історія, національна держава [1]. Узагальнюючи наявні в дотеперішньому шевченкознавстві ідеї дослідників еміграції та материкової України різного періоду, В. Яременко структурує історіософську систему Т. Шевченка такими складовими: 1) знання про минуле; 2) погляди на історію, її дослідження та вивчення; 3) використання історичного матеріалу у творчості: і як засобу досягнення художньої мети, і як специфічної суб'єктивної форми сприйняття, вираження та розуміння історії [14].

Подібне можна сказати й про багатьох інших митців слова. Попри різночитання історіософського дискурсу в художніх творах українських письменників ХХ століття, котрі продовжили традицію Т. Шевченка, неспростовним є факт їх *національної історіософії* як усепроникного та всеосяжного феномену творчості.

Історіософські акценти в літературі набувають найбільшої гостроти в періоди суспільної «смути». В українській новітній історії таким періодом була пора «політичного застою» 70-х років минулого століття, що її І. Дзюба лаконічно сформулював як «українське безчасся». Саме тоді особливо гостро постали проблеми національної онтології у творчості митців-нонконформістів. Її, як відомо, найпродуктивніше репрезентували поети-дисиденти (В. Стус, І. Калинець, І. Світличний, С. Сапеляк, М. Руденко, Т. Мельничук та ін.). У цій когорті на особливий статус претендує постать Ірини Калинець – поетеси, культуролога, науковця, публіциста. В її особі вражає насамперед багатогранність творчих зацікавлень, поєднана з активністю громадської діяльності. Кожна з ділянок, якій вона віддавала свій таланти й енергію, може заповнити ціле життя людини і принести їй заслужене визнання. Але в Ірини Калинець ця багатогранність не є зміною окремих зацікавлень, у ній виявилася цілісність особистості, цілеспрямованість характеру, єдність дії і вчинку, Слова й Долі. Сьогодні ця особистість постає у своїй завершеності, і виникає нагальна потреба осмислити її [4]. Увагу й шану вона заслужила своїм страдницьким, героїчним життям і творчістю, засадничі принципи якого оберталися довкола державотворчих ідей, націєтворчих проблем.

Серед багатьох галузей творчої діяльності Ірини Калинець найперше хотілося б виділити її поезію, хоча кількісно вона займає порівняно незначне місце в її доробку. У восьмитомнику їй виділено перший том, який включає вибір із шести збірок і має символічну назву «Шлюб з полином».

Поезія Ірини Калинець розбудована на колізіях української історії, осягненнях культури, фольклору та етнографії. За словами Т. Салиги, «це світ, у якому, крім її сучасників, живуть українські гетьмани, творці національних надбань, це світ, у якому палає ватра народного духу з часів язичницьких до часу сущого» [13, с. 225]. Тож закономірно, що індивідуальним маркером художнього стилю Ірини Калинець є активне залучення так званого історичного хронотопу. Історичні персонажі, так би мовити, «вклинюються», в художні тексти поетеси. Вони є символами своєї епохи, носіями історичної пам'яті, образами, котрі тісно поєднують минуле й сучасне. Перед читачем постають добре впізнаванні, відомі в історії України постаті. Цікавим

під цим кутом зору є цикл «Дорошенко», структурований сімома частинами, назви яких відсилають реципієнта до виразних історичних алюзій («Січ», «Чигирин»). Тут закладено національні імперативи дисидентки, зокрема, болючу тему – заклик до боротьби за волю України. Поетеса вкладає у вуста Дорошенка власні націєтворчі інтенції. Лейтмотивом крізь цикл проходить патріотичний пафос із властивою риторикою: «Козаки! / Заки не пізно ще, заки / Хоругви в сонці не поблекли, / Заваримо ляхові пекло! / Розкосу, босу і їдку / Попросим силу. Не Москву – / Во ім'я волі і синів / Нехай веде нас чистий гнів!..» [7, с. 48].

Немає потреби наголошувати на актуальності для сьогодення цитованих вище рядків, написаних у смутні роки політичного застою, в «часи українського безчасся» (І. Дзюби). В цьому творі, як і в багатьох інших («Довбуш», «Юр», «Гетьманівна»), увесь склад образної системи є реальним, але в ньому сконцентровані та згущені настільки суттєві й значущі моменти життя, що значення його переростає всі просторові, часові, соціально-історичні обмеження, «не відриваючись від цього конкретного соціально-історичного ґрунту» [2, с. 372].

У поетичному доробку Ірини Калинець є вірші, котрі можна потрактувати як медитативні інтерпретації нею перебутого й художньо осмисленого. Прикметним у цьому плані є вірш «Реквієм (на стрілецьких могилах)», в якому з особливо глибинним трагізмом відтворено одну з найдраматичніших сторінок національної історії: «...і плаче вічна чайка в вічність / що вже давно гнізда нема» [7, с. 160].

Відомий еміграційний етнопсихолог і літературознавець В. Янів у розвідці про Ігоря Калинця акцентував, що «Калинцева зорова інтуїція сприяє його розумінню часових кордонів [...] Тому він натхненно каже, дивлячись на панораму рідного міста: «...Але я ріс вежею Успення, / видирався з сутеринових зажур, / щоб згодом струнким і упевненим / встав всім на голову Юр». Ірина Калинець теж присвятила вірш греко-католицькому храмові («Юр»), за часів його перебування не в лоні властивої йому церкви. Але суть не так у цьому вірші, як у тім, що слова «...хто ми й для чого ми?» – це золоте незмінне правило життєвої поведінки поетеси-дисидентки [13, с. 223].

Особлива роль у творах поетеси, в яких інтерпретовано українську історію, належить прийому ретроспекції, заснованої на властивостях людської пам'яті. Тут діє суб'єктивний відбір, до якого й приєднуються закони пам'яті, що зберігає минуле з різною якістю та інтенсивністю. Тому має значення не тільки те, що згадується, а й те, що пропускається [8, с. 191]. Ірина Калинець володіла дивовижною здатністю зв'язувати в один ідейно-змістовий вузол хронологічно різні часи, актуалізувати

історичну пам'ять, реконструювати ментальність українського народу. Про це свідчить її художньо втілений поетичний світ: «...Лише заснути вічним сном, / Лише цвісти багряним маком, / Лише із свіччиних долонь / Приймати пам'ять і подяку [7, с. 160].

У кожної людини є «святиня власна, персональна, і є святині всієї нації – це державність, заради котрої треба, якщо потрібно, й померти. Але державність України треба ще вибороти» [11, с. 9]. Лірична героїня Ірини Калинець готова на будь-які жертви заради цієї ідеї, ладна офірувати найдорожчим заради того, щоби «прийти і вмерти / на своїй землі» [7, с. 107]. Процес жертвоприношення пов'язаний із безліччю екзистенційних страждань, віддач, безкінечних відречень, які не можуть забезпечити щастя на землі. Тому відчуття приреченості та гнітючий емоційний настрій, який виповнює атмосферу багатьох віршів (наприклад, «Приреченість»), є іманентною ознакою її внутрішнього стану: «І прийшла до них куля: / – Чи не хочете ви стати пам'яттю мертвих? / І згодились вони впасти в трави високі. / І згодились вони на могилу над степом. / І згодились вони на сльозу окривавлену...» [7, с. 72]. У подібних рядках, безумовно, прочитується біографічна проекція на текст. Водночас маємо тут алюзії на євангельські сюжети про фізичні муки Спасителя та страждання його Матері.

Найвищою жертвою, яку може принести людина, «є добровільна жертва з любові, з відчуття виконання своєї місії» [10, с. 116]. Поетеса в новій суспільно-історичній ситуації переосмислює один із найчільніших концептів христології – концепт Жертви (усвідомленої офіри) в ім'я щастя інших: «І зупинилась під хрестом печально / І взяла в руки біле тіло сина. / І дивляться століття запитально, / чому у нього посмішка щаслива [7, с. 25]. Вона апологетизує офіру заради добра для людей, для України. Гуманістичний сенс її слова впливає і з самої художньої свідомості, й водночас із національної духовної традиції, у тім числі й церковного канону. Фінальні рядки тексту вірша «Оранта» увиразнюють ідею служіння поетичного слова народові, котре в індивідуальному вираженні набуває особливої переконливості: «Щоб стало наді мною білими долонями, / щоб стало наді мною наче ікона, / життя моє, / в якому я / сльоза лиш!» [7, с. 27].

Ірина Калинець виховувалась і виростала у християнській атмосфері, тому біблійні мудрощі для неї є не міфологією, не консервативною поведінкою поклонятися Всевишньому, а іманентним станом душі, в яку вселяються любов до ближнього і ненависть до всього злого й темного. Вона несе свій хрест, не нарікаючи на його тягар, ставлячи перед собою питання: «Як нам бути?», благаючи при цьому

відповіді у Стражденної Діви Марії: «Свята, велична, всемогутня, / коли й тебе підняв цей жах, / то як нам бути, як нам бути / на цих наблиснених ножах?» [7, с. 158].

Через цей біблійний образ Ірина Калинець утверджує онтологічний зміст домінуючих у її творчості образів матері й Вітчизни, що передається багатою символікою релігійно-духовного плану. Вони втілюються в концептах «Мати-Богородиця, Мадонна-Україна», відкриваючи духовні та морально-етичні імперативи українства: «Слався, Маріє!..» / Мамо! / Мій притулок у твоїх долонях! / Мамо! / Мій дім у твоєму серці! / Мамо!» [7, с. 25]. Поетеса створила образ Мадонни, що є уособленням долі України: «Мадонно, спокійна, як вічний час, / що струмить доколя блаженним світлом, ллється срібний нектар із зоряних чаш / над твоїм колисковим світом. / Затихає мій жаль. / І моя журба. / І схиляюсь тобі в коліна, / щоб знову збудилась в мені війна, / мадонно моя, / УКРАЇНО!» [7, с. 34].

З опублікованого сьогодні мемуарного матеріалу, зокрема, зі свідчень очевидців, близького оточення письменниці видно, що для неї основними пріоритетами в житті були Божий Закон та національне буття. Зі спогадів Мирослави Стасів: «...спілкуючись з Іриною, я відчувала силу енергії добра і світла, глибоку віру в Бога і в Україну [6, с. 309].

Тематичний спектр поезії Ірини Калинець, репрезентований історіософською проблематикою, міцно пов'язаний з її науковими пошуками, в яких бачимо спроби власного прочитання важливих сторінок історії та культури. Цей аспект її діяльності вимагає уваги науковця-історика, але вже те, що в цих пошуках її постійно підтримував і консультував професор Ярослав Дашкевич, говорить сам за себе.

Історіософська концепція Ірини Калинець, творчо реалізована в поезії, великою мірою репрезентована її історичними працями («Загадки хрещення України-Руси», «Митрополит Андрей – будівничий нації», «За Вефлеємською зорею, або дорога істини», «Релігія. Церква. Інтелігенція. Держава», «Між законом і благодаттю», «Влада своя. А мислення – чуже», «Торгаші, або думки все ще дисидента», «Чорний вірус сатани»). У цих та інших історичних студіях дослідниця акцентує увагу завперш на важливих проблемах національної історії та культури, головним чином тих, що за радянської пори трактувались тенденційно з викривленням фактів. У кожній історичній розвідці перед нами постає не тільки полум'яний патріот, але й прискіпливий і неординарний науковець, який оперує великим історичним фактажем і чітко презентує власну історіософську концепцію.

Сказане яскраво демонструє праця «Епоха гунів та її передісторія: (У світлі біблійних джерел)». Авторку цікавили не тільки і не стільки етногенетичні процеси, пов'язані з виникненням степової імперії європейських гунів, як те, що пов'язувало гунів з українським етносом. М. Ільницький переконливо доводить, що Ірина Калинець «намагається розвіювати міфи: обравши для свого трактування біблійний ключ, вона називає гунів нащадками Ізраїля, а імперію гунів – поліетнічним утворенням. І справа не в тому, чи таке трактування буде сприйняте іншими вченими. Справа в тому, як відзначає у передмові до цього дослідження Ярослав Дашкевич, що «Ірина Калинець допоможе усвідомити потреби українських гуманітарних наук у цій ділянці» [4].

В історичних працях Ірини Калинець, як і в поезії, чітко прочитується синтез націєтворчого та релігієсофського начал. Її доробок владний акцентувати увагу на «сущій нині проблемі українофобії, протиставляючи всілякому політичному та аморальному всездозволенню денационалізації народу» [5, с. 2]. Власне, це і є іманентними ознаками художньої історіософії поетеси, усі складові якої ще належить вивчити й осмислити спеціалістам. За великим рахунком треба визнати, що у випадку історіософської концепції Ірини Калинець, як і всіх поетів-дисидентів, маємо перетин наукового й символічного сприйняття та інтерпретації української історії. Проте її поезія та науково-публіцистичні праці настільки опуклі й точні, настільки об'єктивні й актуальні, що в сучасному контексті мови про загальні тенденції національної історіософії обійти їх фактично неможливо.

Література

1. Барабаш Ю.Я. Історіософія Тараса Шевченка / Ю.Я. Барабаш // Слово і Час. – 2004. – № 3. – С. 15-37.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 501 с.
3. Дончик В.Г. Доля української літератури – доля України: монологі й полілогі / В.Г. Дончик. – К.: Грамота, 2011. – 639 с.
4. Ільницьким М.М. Цілюща сила полинової гіркоти / М.М. Ільницький. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=mUe3pVK8hpU
<https://www.youtube.com/watch?v=mUe3pVK8hpU>
5. Калинець І.О. Зібрання творів : у 8-ми т. / І.О. Калинець. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – 240 с.

6. Калинець І.О. Повне зібрання творів: у 8-ми т. / І.О. Калинець. – Львів: СПОЛОМ, 2015. – Том додатковий: Метелики над могилою: листи, спогади, неопубліковані твори у попередніх томах. – 514 с.

7. Калинець І.О. Шлюб із полином: поезія // Калинець І.О. Повне зібрання творів: у 8-ми т. / І.О. Калинець. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – Т. 1. – 232 с.

8. Копистянська Н.Х. Художній час як категорія порівняльної поетики / Н.Х. Копистянська // Слов'янські літератури: XI Міжнародний з'їзд славистів: [доповіді]. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 184-200.

9. Мафтин Н.В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти: [монографія] / Н.В. Мафтин. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2008. – 356 с.

10. Мейзерська Т.С. Re-presence: відлуння Сходу в українській літературі ХІХ ст.: [збірник статей] / Т.С. Мейзерська. – Одеса: Астропринт, 2009. – 156 с.

11. Осадчий М.Г. Передмова / М.Г. Осадчий // Калинець І.О. Шлюб із полином: поезія. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – Т. 1. – С. 7-11.

12. Руснак І.Є. «Я був повний Україною...»: художня історіософія Уласа Самчука: [монографія] / І.Є. Руснак. – Вінниця: ДП ДКФ, 2005. – 406 с.

13. Салига Т.Ю. Свічник загас ... І зяясніє знову / Т.Ю. Салига // Калинець І.О. Шлюб із полином: поезія. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – Т. 1. – С. 215-226.

14. Яременко В.В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / В.В. Яременко // Слово і Час. – 2007. – № 3. – С. 19-27.

Profesor Auxiliar
Carlos Roque García. Doctorante
Instituto Superior Politécnico “José Antonio Echeverría”
(La Habana, Cuba)

PRIMEROS HABITANTES DE LA PROVINCIA DE MATANZAS, CUBA: SEGÚN LAS INVESTIGACIONES ARQUEOLÓGICAS MÁS RECIENTES.

Hace ya algunos años cuando me desempeñaba como investigador arqueólogo de la Academia de Ciencias de Cuba en la provincia de Matanzas, tuve el privilegio de realizar innumerables expediciones, excavaciones y trabajos de laboratorio con prestigiosos investigadores como el Dr. Ercilio Vento Canosa, Milton Pino, Gabino La Rosa, Aida Martínez Gabino, Jorge Rodríguez, Tatiana Cervera Albuquerque, Silvia T. Hernández

Godoy y la destacada colaboración de los grupos de espeleología de la provincia, entre otros, que por muchos años han investigado con valiosos aportes cada rincón de ese hermoso territorio.

Esos resultados fueron premiados diversos eventos, por la entonces Academia de Ciencias como resultado científico relevante, con el premio de la crítica literaria de la provincia y como libro de texto a utilizarse en la impartición de la historia local.

Por aquel entonces se publicaron importantes obras en las que participé junto a los investigadores antes mencionados tales como: Historia Aborigen de Matanzas, Cronología para las comunidades aborígenes de Matanzas, El silencio de los pantanos, Síntesis histórica de Matanzas, así como artículos en la prensa radial y escrita del territorio.

La historia de las investigaciones arqueológicas en la provincia Matanzas se remonta al año 1913 cuando el Ingeniero Juan Antonio Cosculluela Barrera, en los trabajos de deslinde en la Ciénaga de Zapata, descubre el montículo denominado Guayabo Blanco que más tarde daría nombre a una de las culturas aborígenes de Cuba. Poco tiempo después de descubierto el sitio y dada la importancia del mismo por decreto del gobierno No 1067, es designado el Dr. Luis Montané para realizar las excavaciones en el área arqueológica, a las que se destina un pequeño presupuesto.

**Sitio Arqueológico Guayabo Blanco
excavado en el año 1913.**

A mediados de la década del 40 el Dr. José Álvarez Conde realiza otros descubrimientos que fueron reflejados en sus trabajos «La Laguna del Tesoro»,

En la década de los 60 y hasta hoy día, se suceden toda una serie de hallazgos por parte de los grupos espeleológicos, y personal de la Academia de Ciencias en el norte de la provincia definiéndose áreas de concentración, como lo es el Río Canímar y sus riveras donde se localizan más de una veintena de sitios arqueológicos que abarcan las culturas paleolíticas, mesolíticas y neolíticas, o sea, desde grupos cazadores- pescadores-recolectores hasta los agricultores-ceramistas.

Desde la desembocadura del río donde se halla el fuerte El Morrillo enclavado en la misma área de un asentamiento agroalfarero con una antigüedad que lo remonta al siglo XIV d.n.e. donde se han exhumado evidencias que se exhiben en el Museo Provincial y en el propio Museo Memorial El Morrillo, seguido por el sitio denominado Canímar Abajo

donde hasta la fecha se han exhumado 99 individuos en tres metros cúbicos de un área de 120 metros cuadrados que abarca el montículo funerario el cual, según las expectativas pudiera situarse como el mayor de su tipo (cultura mesolítica) en el área de Las Antillas.

Fuerte construido en 1720 sobre el área arqueológica aborigen; adopta su forma actual en el año 1830.

Fuerte construido en 1720 sobre el área arqueológica aborigen; adopta su forma actual en el año 1830.

La ubicación en los sitios de asentamiento cercanos a las costas y los ríos, así como, las vías de arribo de los aborígenes a nuestro territorio es una muestra palpable de que el mar no constituyó un obstáculo para estos hombres, sí no, una vía de comunicación: tal es así que entre las evidencias de su cultura material se halló en la zona de Playa Jorajuría una canoa monoxila (hecha de un solo tronco) en bastante buen estado de conservación y que se exhibe hoy en el Museo Municipal de Martí.

El nomadismo cíclico de estos hombres se llevó a cabo durante todo el año, en dependencia de la época y con ella de la actividad económica fundamental en la alimentación de la comuna para de esta forma evitar un abastecimiento endeble.

La pesca se desarrolló a lo largo de costa, todo esto, favorecido por la extensa franja litoral propia del área y por la abundante y rica fauna marina que incluye moluscos, peces y quelóneos. Entre las especies que podían obtener se destacan fundamentalmente: la picuda, el pargo, la cherna, el carey, el cobo y el quinconte.

Una de las especies de jutías que cazaban nuestros aborígenes.

La caza estuvo dirigida fundamentalmente hacia las diferentes especies de jutías se incluyen además, aves y reptiles, de lo que puede inferirse el empleo de dardos o azagayas de madera para cazar algunos animales y que dadas las condiciones adversas de nuestro

clima para la conservación de la madera no ha sido posible que estas evidencias lleguen hasta nuestros días. Es muy significativo el hecho de encontrar en la Cueva Musulmanes restos quemados en fogones indígenas del gran perezoso cubano de la familia Megalonychidae.

El perezoso Megalocnus rodens es una especie extinta de perezoso gigante americano. Medía hasta 1,3-1,7 m de largo y 0,8-1,2 m de alto. Habitaba en casi toda la isla.

La recolección de alimentos vegetales incluía productos como la uva caleta, aguacate cimarrón o tuna, el guayaconcillo, el anón, la chirimoya y la guanábana con algunas raíces y tubérculos silvestres, pues la actividad recolectora de estos grupos mesolíticos no se limitó a la búsqueda indiscriminada y fortuita de alimentos. Otros aspectos importantes a destacar es la recolección de moluscos en toda la zona de manglar que, sin lugar a dudas, constituyó una gran fuente de alimentación.

En cuanto a la agricultura existen detalladas informaciones acerca de los diferentes métodos de siembra utilizados por los indocubanos, así como gran conocimiento acerca de los cultígenos alimentarios (yuca, boniato, maíz, frijoles, ají, calabaza, pina, maní, etc.) y no alimentarios (algodón, henequén, cabuya, maguey, güira, bija, tabaco y otras) de los aborígenes de Cuba y Las Antillas.

Costumbres funerarias

A 1,5 km. al sudoeste del poblado de Cantel en la provincia Matanzas fueron descubiertos restos óseos humanos de forma casual en una cueva conocida como Cueva Calero; nadie pensó en aquel instante la trascendencia que podría tener aquel hallazgo.

Hoy califica como el sitio funerario en cueva más grande de Cuba aunque su divulgación ha sido poca se tienen resultados de laboratorios aún inéditos, así como el estudio de la dieta utilizada por los habitantes del área que revela sus principales actividades económicas; períodos de habitación; hambrunas por las que atravesaron; períodos de abundancia en determinada actividad, así como densidad de población en el área sujeta a estudio.

Enterramiento aborigen. (estos pueden encontrarse en diferentes posiciones, y pueden ser primarios o secundarios; coloreados en rojo o amarillo)

Sitio arqueológico Canimar Abajo; importante asentamiento del norte de la provincia de Matanzas.

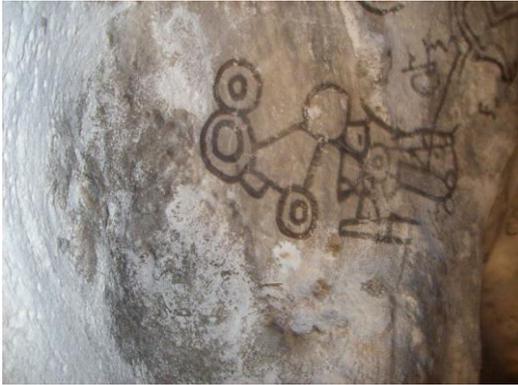
Unido a los enterramientos se detectó gran variedad de restos de fauna extinguida: aves, reptiles y mamíferos fundamentalmente con una antigüedad que rebasan los 10 000 años.

Hasta el presente la mayor antigüedad del hombre de Cueva Calero (y de Cuba) lo constituye un individuo masculino con una edad que oscila entre 25 y 29 años y que data de 8 885, mas-menos 200 años antes del presente, y el más reciente se enmarca en el sexo femenino con una edad entre los 20 y 25 años y data aproximadamente del siglo X a.n.e.

Según Colón, los indios araucos de Cuba y Las Antillas eran "muy bien hechos, de muy hermosos cuerpos y muy buenas caras: los cabellos gruesos como sedas de color de caballos y cortos... y todos de la frente y cabeza muy ancha... y los ojos muy hermosos y no pequeños, y de ellos, ninguno prieto, salvo del color de los canarios".

Arte rupestre

Uno de los aspectos de las manifestaciones de la superestructura de las comunidades aborígenes son las pictografías que se han localizado en las paredes de las espeluncas, abrigos rocosos y hasta en piedras sueltas; tanto en color rojo como en negro por todo el territorio de la provincia, reportándose más de 30 cuevas con pictografías.

Pictografías en color negro. Cueva Ambrosio, Península de Varadero.

Las pictografías de la Cueva de Ambrosio fueron descubiertas el 27 de agosto de 1961 por los doctores Manuel Rivero de la Calle y Mario Orlando Pariente Pérez.

Los dibujos asociados a esta cultura se observan en figuras de círculos concéntricos, triángulos, cuadrado, zoo y antropomorfas, de líneas, combinadas con puntos, en zig-zags y otras distribuidas por toda el área. El círculo para las comunidades primitivas era considerado como un elemento sagrado y tenía carácter universal. Con él se representaban al sol y la luna -la vida y la muerte.

Las figuras triangulares presentes en Ambrosio y La Pluma, han tenido diversas interpretaciones y significado para las culturas antiguas, pero la más significativa es la de representar al sexo femenino. Otra interpretación es la referida al astro rey de la Caverna denominada La Pluma.

Los dibujos en colores negros y rojos presentan círculos concéntricos que se pueden ver también en la Isla de la Juventud, tal vez una especie de calendario dentro del entorno casi mágico de raras formaciones; o más bien algo incomprensible hoy para nosotros a partir de que no contamos con la clave para desentrañar tales enigmas.

Алла Соколова
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Унаслідок занепаду «великої імперії» і появи іншої переломової події – виникнення незалежної України, постала проблема, пов'язана з необхідністю відродження автентичної, самобутньої та самодостатньої національної ідентичності, яка здатна подолати комплекс меншовартості щодо колишньої радянської імперії.

В українському постколоніальному дискурсі нова національна ідентичність була покликана реконструювати українську культурну та національну тожсамість, а саме замінити чи витіснити панівну радянську ідентичність.

Українська культура в постмодерних умовах перестала бути опозицією, тобто самостійно відмовилася від найглибшої своєї підставової сутності: бути критичною свідомістю людського буття. О. Пахльовська зауважує, що українська культура «постала як свідома опозиція до влади, до імперії, до режимів, тобто до насилля «великих систем», у цьому й полягала її європейськість. І завдяки своїй європейськості українська культура вижила в найбезнадійніші часи» [8, с. 84].

Метафоричним гаслом щодо стану культури на початку 90-х став вислів «духовний Чорнобиль», який був символом не лише екологічної катастрофи, а й знаком загрози національному існуванню.

Для багатьох українців очевидною виявилася радикальна зміна підходу до проблем, пов'язаних із охороною природного середовища людини, – до постулатів збереження національної пам'яті та духовної єдності з пращурами, виховання молоді в пошані до власної мови і традицій [2, с. 114-115]. Нове осмислення цих аксіом породило «постколоніальні», «посттоталітарні», «постімперські» студії, які на сьогодні ввійшли до базового методологічного арсеналу вітчизняного літературознавства.

Критично оцінюючи сьогоденне українське письменство, на думку відомого сучасного літературознавця В. Моренця, необхідно дати відповідь на питання: «що призвело до Чорнобильської катастрофи і звідки походить у нас зсудомлена свідомість, яка зрештою набуває ознак постмодерної?» [7, с. 81]. У пошуках відповіді вчений звертається до однієї з найрепрезентативніших праць нашого часу, – до монографії Т. Гундорової «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн» [3].

У своєму дослідженні, яке на сьогодні лишається найгрунтовнішим і найсистематичнішим, Т. Гундорова подає індивідуальний, авторський, концептуальний погляд на історію української літератури нової переломової епохи і наголошує на тому, що своєрідною «неперехідною прірвою» став у культурній пам'яті Чорнобиль – подія глобального техногенного катастрофізму кінця ХХ ст. [3, с. 12].

Будучи реальним атомним вибухом, Чорнобиль, на думку Т. Гундорової, «вводить українську реальність у контекст глобального постмодерного кінця світу ХХ століття» й «визначає характер українського постмодернізму, його можливості й обмеження. Загалом український постмодернізм – постчорнобильський текст» [3, с. 17; 22]. Сказане не означає, що вся постмодерністська література пов'язана з темою Чорнобиля, але збігаючись з процесом розпаду тоталітарної радянської свідомості, саме він стає «реальним референтом усього українського постмодерністського дискурсу» [3, с. 17].

Отже, як культурний текст, постчорнобильський текст визначається не так єдиним об'єктом опису – темою Чорнобиля, як монолітністю максимальної смислової установки (ідеї).

Опонуючи Т. Гундоровій, В. Моренець заперечує відлік нової української літератури від Чорнобиля. Учений визначає катастрофу українського геноциду основоположною причиною втрати українським народом самототожності й інстинкту самозбереження, а, отже, й фундаментальним чинником формування етики, естетики, й загалом світоглядного горизонту [7, с. 82]. Учений наполягає на визначальності такого чинника саморозвитку української літератури у другій пол. ХХ ст., як «постгеноцидний стан», що має свою вагу на кожному рівні художньої структури: від мовностильового і проблемно-тематичного через горизонт читацьких сподівань до критичної рецепції художнього слова та його семіотичної природи [7, с. 83].

Отже, спробуємо проаналізувати соціально-історичну й політичну детермінованість сучасних художніх творів, а саме розпізнати й осмислити соціокультурні явища сучасності в їх природній залежності від першопричин. Розв'язати ці завдання дасть змогу інтерпретація прозових творів представників різних мистецьких течій або напрямків.

Наприкінці 80-х рр. у публіцистиці про Чорнобиль колишні письменники-шістдесятники (І. Драч, Б. Олійник, В. Яворівський, Ю. Щербак та інші непересічні особистості) апелювали поняттям геноциду, яке трактувалося як знищення національні по духу. У міжнародному праві геноцид визначається як кампанія повного чи часткового знищення національної, расової, етнічної, релігійної групи як такої. Чи не таким злочином був акт геноциду проти українського народу в 30-х рр. ХХ ст.?

Голод, як найбільючішу проблему української національної пам'яті, котрий забрав життя щонайменше п'яти мільйонів ошасливлених колгоспами

українських селян, було визнано геноцидом лише у 1989 році, тоді як ще у 1946 році Генеральною Асамблеєю ООН геноцид був визначений злочином, який засуджує цивілізований світ і за здійснення якого основні винуватці й учасники піддаються покаранню.

Сьогодні з упевненістю можна стверджувати, що голод 1932-1933 рр. був однією з руйнівних сил українського етносу і пройшов ряд етапів: впровадження продовольчої розкладки, примусову суцільну колективізацію, штучне створення умов для голодомору як засобу упокорення селянства.

На початку 90-х рр. тема голоду в художніх і публіцистичних творах письменників-просвітителів, які обстоювали українську національну ідентичність й антиімперські цінності, визначалася не лише як смерть, а й як духовна руїна, знищення здорової народної моралі, втрата ідеалів, занепад культури, рідної мови, традицій. Разом з цим письменники декларували власну залежність від суспільних чинників, продовжуючи цим традицію, яку в сучасній українській критиці прийнято називати народництвом.

Скорботною оповіддю про трагічні події голодомору 30-х років стали романи У. Самчука «Марія», В. Барки «Рай», «Жовтий князь»; повісті О. Мак «Каміння під косою», А. Дімарова «Тридцяті», «Самосуд», Є. Гуцала «Голодомор»; оповідання О. Кобця «Великий злочин маленького Михася», В. Чапленка «Зой», у яких з документальною точністю змальовано жахи голодної смерті, викликані етноцидом.

Занурюючись у страшні реалії штучного голодомору 1932-33 рр., письменники не могли оминати проблеми антигуманної сутності всієї тоталітарної системи, що породжує подібні явища, фальшивості проголошуваних нею гасел «соціальної рівності, вселюдського братерства, щастя для всіх».

З настанням ери відкритості правда про часи сталінського свавілля, голодомор 30-х років, «табірний комунізм» почала повертатися до читача українською прозою, яка самозреченно виконувала духовну місію.

Відновлення й охорону національних святощів, без яких духовний поступ людства був об'єктивно неможливим, виконував сучасний історичний роман П. Загребельного, Р. Іваничука та Вал. Шевчука. Так, письменник-неопозитивіст Р. Іваничук, автор гучного в 60-хрр. історичного роману «Мальви» (1968), у 1994 р. видав історичний роман «Орда», у якому з позицій майбутнього осмислюється драматична історія української нації епохи Івана

Мазепи. На думку О. Слоньовської, химерність цього твору не в містиці, не в мандрюванні в часі та просторі, а в розкритті химерності самої української душі [10, с. 45].

На тлі мазепинських часів Р. Іваничук веде дискусію, характерну для перших років української незалежності, а саме: про формування модерної української нації. У тексті роману письменник постійно вживає поняття «нація»: «гине нація», «наша нація», «можливість нації», яке у XVIII ст. не вживалося, як і поняття «самостійна Україна»: *«Вбиймо у собі малість: щодня втовкмачуймо у свою свідомість ідею першості людської свободи, бо без визнання особистої незалежності гине нація»* [5, с. 39]; *«Йому самостійної України захотілося. А дідька лисого»* [5, с. 59].

Сфокусувавши в одному полотні усі больові точки історії України, Р. Іваничук намагається показати людину в епіцентрі національно-універсального буття, людину, яка змаліла тілом і душею. Усі ці риси уособлює головний герой твору – Єпіфаній, душа якого проходить ключові етапи духовної подорожі: очищення, осяяння та єднання з вищим розумом – Богом.

Кульмінацією глибокої духовної кризи, у якій опинилася українська нація після Полтавської битви, стає зображення процесу деградації запорізького козацтва – цвіту й надії всього українства.

До процесу художнього осмислення проблеми спустошення української душі автор залучає не лише факти далекої історії, а й події кінця XX століття – голодування студентів Києва в жовтні 1990 року, що стало вибухом непокори.

Покутна «дорога» Єпіфанія виповнюється філософським сенсом: лише на Голгофі історії української нації може бути збудований Храм, який захистить усіх від «духовної орди».

Найсвітлішою постаттю в середовищі шістдесятників, її моральним авторитетом був і залишається Вал. Шевчук, який, до речі, не був членом КПРС і фактично мовчав упродовж «застійних» 70-х рр. Саме цей письменник виявляє найбільшу творчу активність і в 90-х роках, і в новому тисячолітті.

Вписуючи Вал. Шевчука до європейського контексту як письменника модерного, критики водночас називають його письменником національним, який «подає реципієнтові панораму життя українського народу впродовж століть» [11, с. 90].

Історичний триптих «Три листки за вікном» (1986), удостоєний Шевченківської премії, є панорамним романом, у якому показано українську

людину трьох епох української історії – XVII, XVIII і XIX ст. (Ілля Турчиновський – його внук Петро Турчиновський – Кириак Сатановський).

Досліджуючи історію зростання в боротьбі й перемогах національної духовності – від періоду чистого бароко через середньовіччя і до періоду пізнього романтизму, Вал. Шевчук вказує на суттєву різницю між внутрішнім світом особистості пізнього середньовіччя, її настроїв, світосприйняття, уявлень про людину й світ і сучасною людиною.

Сконцентруючи енергію духу для вічності в книжній творчості, яка є прикметою інтелігентності, приналежністю до знакової культури, герої твору Вал. Шевчука осмислюють світ у категоріях культури й уособлюють у ній життя.

Переплетіння реального й фантастичного світів, трагічне зіткнення істинного, творчого та схоластичного, філософічність ідей тих далеких часів, притчовий характер твору та глибинна символіка є визначальними концептами, які дали можливість авторові побудувати монументальну споруду – Дім Духовності.

Неомодерністів В. Медвідя та Є. Пашковського не влаштовує історизм, який ґрунтується на тезі І. Тена про детермінованість творчості за походженням, моментом, оточенням. Значно більше довіри неомодерністи виявляють до тези Дільтея про Geist (дух) [14], який і є провідним компонентом творчості.

Письменники-неомодерністи відкидають іронію та гру, «веселий апокаліпсис», апелюючи до серйозності, усталеної ієрархії цінностей, у якій Нація, Література, Традиція пишуться з великої літери.

Ідеологом традиціоналізму в українському вісімдесятиництві й водночас основоположником стилю «потоків свідомості» є В. Медвідь, прозу якого українська критика схильна окреслювати як «надреалізм» (Вал. Шевчук), «психоделічний реалізм» (І. Бондар-Терещенко) або як прозу, що «констатує національну ідентичність адресата, текстуального героя і реципієнта» (П. Іванишин).

В. Медвідь – це художник із глибоким національним корінням, з укоріненістю в національний «спосіб думання» [1, с. 195]. Переформатовуючи в неомодерністській лабораторії історичну епісистему українства, В. Медвідь особливу вагу приділяє історичному питанню української нації та її перспективі в новому часі.

У книзі щоденників та есеїстики «Pro domo sua» письменник вдається до постановки екзистенційних питань і з сумом констатує: *«Українці були переважно завойованою і гнобленою нацією...»* [6, с. 8]; *«Ми, українці, зістарена нація, історичні нестатки зробили нас похмурими, пригніченими; ми й не сміємось по-справжньому; так щось»* [6, с. 18].

Вагомими й найсуттєвішими виявами національної духовності є химерність самоусвідомлення і найважливіше – вихід у площину проясненого історичного мислення. В. Медвідь свідомий ролі міфотворення в національному проекті і прагне витворити свій міф, розставивши, за термінологією Л. Костенко, національну оптику [4, с. 343]. Письменник вирішує одну з головних українських суперечностей: між національним і загальнолюдським, ще раз підтверджуючи, що правдиво загальнолюдським стає все національне [13, с. 8].

Є. Пашковський належить до тих митців, котрі активно презентують проблематику духовного плану, що традиційно визначає змістові акценти метафізичних текстів. В умові «патогенезу самотності» (А. Бондаренко) він переконує читача в тому, що *«зло не може сподіватися на остаточну перемогу в людській душі»* [12, с. 146]. Письменник гостро реагує на проблеми духовної ентропії, безбожності, людської самотності, тобто ставить у центр своїх художніх осяянь «вічні» питання буття, які афористично можна сформулювати *«з Христом чи проти Христа?»* [12, с. 144].

Домінантним метафізичним концептом прозових творів Є. Пашковського є апокаліптичні візії. Апокаліптична тема найвиразніше актуалізована в романі-есеї *«Щоденний жезл»*. Автор твору застерігає українську націю від втрати споконвічних моральних цінностей, деградації у вирі екологічних, демографічних катастроф, що загрожує апокаліптичним шляхом, яким світ прямує до Судного дня: *«Доба, пойменована абсурдною, знадлива для любителів повистьобуватись, покрасуватись добігає скону, заповівши наступному століттю випробувати, чого ж варті стьоби і красування... скорботнійте, плачте!»* [9, с. 81].

Песимістичні погляди Є. Пашковського продукують символи фатуму, що в метафізичних творах корелюють з есхатологічними мотивами тотальної руйнації буття – фізичного й духовного. Апокаліптична тематика увиразнюється усвідомленням одвічних комплексів українства, яке звикло *«мовчати і ховатись»*, бути *«смердом, нікчемством, холопом»*. Герой-наратор

звертається до сучасника: «...а тепер черга ваша, – і гноїться, і вити, і ставати підніжжям для великої зверхності, і коли наступлять на шию, ще й пробувати лизнути чобота... -да-а, все-таки незлопам'ятні слов'янські душі» [9, с. 111]. Тому герой-оповідач відчувається «самотнішим ста вовків» не тільки через те, що «у чорнобильському безчассі опинився між покинутих і забутих» [9, с. 28], а й тому, що безсилий відвернути зло, яке заповонило мало не всі клітини суспільного організму.

Є. Пашковський гостро переживає післячорнобильський (атомний) час, вибудовуючи, на думку Т. Гундорової, особливий ядерний дискурс, прообразом якого є Чорнобиль [3, с. 151]. «Святої» ненависті Є. Пашковського вистачає на всіх, хто, на думку автора, винен в українській безвиході. Є. Пашковський бере на себе відповідальність гнівно показати збайдужілому українському суспільству його ворогів і проблеми.

У романі-есеї «Щоденний жезл» чорнобильське буття стає центральною метафорою «скону нашого віку». Весь художній світ твору пронизаний трагічним пафосом апокаліптичного завершення постчорнобильської епохи. Проблема часу тут набуває несподіваного розвитку. Письменник подає його ініціацію як стихію певної смертоносною категорії, ворога всього живого. Чорнобильський «античас» стає для нього приводом для того, щоб говорити про «покинута без відповідей час, що залишається, мов нерозкритий злочин, і тяжіє над майбутнім» [9, с. 27].

Є. Пашковський виконує місію Мойсея, який невтомно тримає «духовний жезл», залишаючи по собі грікі слова розплати за недолю «неньки-України», за одвічне ярмо національних комплексів. Явивши очевидні картини дегенерації людини, світ, на думку письменника, показав наочно, як особистість утрачає ментальні риси характеру. Політична «демократія», яку автор вважає найбільшим фашизмом, постчорнобильський синдром, економічна злиденність – апокаліптична доля України. Він дошукується причин духовного й фізичного «змертвіння» нації: «три речі здійснилися нерозривно: видебілення голодом, радіація і непокараність совдепу» [9, с. 53].

Отже, сучасні митці витворюють ментальний код художніх текстів, намагаються розшифрувати його, наповнюють новим значенням. При цьому автори виділяють текстуальні метафоричні доміанти: «духовний Чорнобиль», «національна пам'ять», «єдність з пращурами». Вони подаються як категоріальні поняття часу, котрий ініціюється як стихія певної смертельної

категорії. Метафоризовані концепти трансформуються із символу і наповнюються значеннями «позачасся» й «новий час».

Лише шляхом ретельного вивчення специфіки новітніх художніх текстів можливо вповні розкрити потенціал мистецьких надбань сучасної епохи у ствердженні національної ідентичності й окреслити перспективи подальшого розвитку.

Література:

1. Голобородько Я.Ю. В'ячеслав Медвідь. Обсервація слова. Рефлексії над збіркою «Лови: Вибрані твори» / Я.Ю. Голобородько // Кур'єр Кривбасу. – 2006. – № 200. – С. 190-196.
2. Гнатюк О.Є. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / О.Є. Гнатюк. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
3. Гундорова Т.І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т.І. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 263 с.
4. Дроздовський Д.І. Плетіння словес у потоці свідомості: дешифрування есеїстики В'ячеслава Медвідя / Д.І. Дроздовський // Кур'єр Кривбасу. – 2007. – № 206-207. – С. 338-346.
5. Іваничук Р.І. Орда / Р.І. Іваничук. – К.: Український центр духовної культури, 1994. – 190 с.
6. Медвідь В.Г. Pro domo sua. Щоденники, есе / В.Г. Медвідь. – К.: Український письменник, 1999. – 223 с.
7. Моренець В.П. Голос у пустелі / В.П. Моренець / Слово і час. – 2006. – № 4. – С. 80-83.
8. Пахльовська О.Є.-Я. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поставангардизм / О.Є.-Я. Пахльовська // Сучасність. – 2003. – № 10. – С. 70-85.
9. Пашковський Є.В. Щоденний жезл: Роман-есеї / Є.В. Пашковський. – К.: Генеза, 1999. – 471 с.
10. Слоньовська О.В. Чи виросла у нас Голгофа? (Погляд на роман «Орда» Романа Іваничука) / О.В. Слоньовська // Дивослово. – 1994. – № 5-6. – С. 45-46.
11. Тарнашинська Л.Б. Художня галактика Валерія Шевчука: постать сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури. Л. Б. Тарнашинська. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 223 с.

12. Квіт С.М. Основи герменевтики: Навч. посібник / С.М. Квіт. – К: Вид. дім «К-М. Академія», 2003. – 192 с.

13. Квіт С.М. Шлях до кодні / С.М. Квіт // В. Медвідь. Збирачі каміння: [Романи]. – К.: Україна, 2006. – С. 5-18.

14. Харчук Р.Б. Неомодернізм у сучасній українській прозі / Р.Б. Харчук // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 39-56.

Олег Томчук

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української мови і літератури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

Світлана Буркан

магістрантка кафедри української мови і літератури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

НАЦІОНАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ В МЕМУАРИСТИЦІ

МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У сучасному літературознавстві спостерігаємо методологічну доцільність пошуків «суто національного версифікаційного центру будь-яких філософсько-наукових інтерпретаційних стратегій» [6, с. 9]. І в цьому є очевидна потреба, оскільки націєкреативні інтенції визначали (та й визначають) смислове поле художніх творів багатьох митців слова, котрі в умовах радянського офіційного наукового дискурсу з ідеологічних причин опинялися на маргінесі й досі не здобулися на об'єктивне осмислення на належну оцінку. Сьогодні ми «наближаємося до відновлення єдності та цілісності національного організму нашої культури, шматованого й смугованого «класовими», політично кон'юнктурними жупелами з імперським прицілом» [1, с. 9]. Тому-то виявлення й аналіз сучасною постколоніальною критикою національного коду української літератури є проблемою вельми актуальною. В духовному просторі української культури загалом «тяглість традиції від гранично, максимально наповненого націєзберезувальним кодом Шевченкового слова – «я на сторожі коло їх поставлю слово» – завжди спонукала українського митця до чіткого усвідомлення свого високого обов'язку. Кулішів заклик будувати власну державу бодай у слово (себто спочатку у сфері ідеї, астралу) – «Отечество собі ґрунтуймо в ріднім слові» – відгукнувся «державою слова» в парадигмі справжньої духовної реконквісти 20–30-х років – літератури» [8, с. 5].

Означені параметри творчої настанови є фактом літератури буття навіть тих митців, котрі сутнісно намагались творити, так би мовити, «чисту» поезію й репрезентували окцидентальне мистецтво. Саме до такого плану поетів належать київські неокласики (М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт-Юрій Клен), котрі, попри виразну аполітичність, були явними виразниками національного духу. Неокласики твердо усвідомлювали свій національний ґрунт, прагнули «рельєф культурний рідної землі спізнати» (М. Зеров). Ігноруючи комплекси «меншовартості», працювали на теренах самоутвердження національної культури, вводячи її у світовий культурний простір. Концепція культури, покладена в основу діяльності неокласиків, стала «темою цілого поетичного покоління, націоцентричною та культурософською перспективою» [7].

Головним чином національні імперативи виявились у художній системі М. Драй-Хмари, про якого Ю. Лавріненко писав, що це поет «виразно національного профілю» [9, с. 18]. Це потверджує і той факт, що навчаючись під час Першої світової війни в Петрограді «він відчув себе українцем і сказав своїй дружині, що, ставши на цей шлях, скорше помре, ніж зійде з нього» [2, с. 25]. Національні інтенції неокласика виявились в усіх сферах діяльності: художній творчості, мовознавчих і літературознавчих працях, у викладацькій праці. Студіюючи на Балканах місцевий фольклор, міфологію та слов'янські мови, М. Драй-Хмара в славістиці «шукав і знаходив там опору для українського національного розуму (власне, філології, культурології)» [10]. Про національне обличчя М. Драй-Хмари свідчить і його самоозначення, зафіксоване в одній із щоденникових нотаток. Після того, як його арештували 1933 року, він упевнився у своїх світоглядних пріоритетах. На запитання дружини на побаченні під час слідства, за що його ув'язнили, він відповів: «За те, що я український інтелігент» [2].

Своєю багатогранною діяльністю М. Драй-Хмара відповів на вимогу І. Франка вростати «якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт». Отже, його доробок слід розглядати в органічному зв'язку з «тим ґрунтом, із якого він виріс». Ідеться про національну самототожність письменника, яка становить собою «поліструктурний комплекс» етнокультурних, історико-літературних, психолінгвістичних та багатьох інших координат, котрі утворюють складну систему взаємопереплетінь і виконують важливу функцію «генерування естетичної енергії» (І. Фізер). Національна іманентність його тексту означається наявністю таких стійких складових, як органічний зв'язок з історичною долею народу, із сучасною

йому національною культурою, з народною творчістю, що визначають не лише творчий, але й моральний образ його постаті.

В неокласичному угрупованні М. Драй-Хмара був єдиним лінгвістом. У фокусі нашої теми цікавим є підручник «Слов'янознавство», котрий донедавна вважався втраченим («Слов'янознавство» – цикл лекцій, що їх читав професор М. Драй-Хмара на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського університету в 1918-1920 рр.). Тут уміщено окремий розділ, що має симптоматичну назву «Українці». Як засвідчують подані тексти, автор особливо гостро переймався проблемами історичного розвитку українського народу, його культури, мови. В середовищі української творчої інтелігенції він вирізнявся особливою активністю у сфері утвердження та практичної реалізації ідеї національно-культурного відродження.

Національними імперативами перейнята мемуаристика М. Драй-Хмари (листи, щоденник, автобіографічні нотатки), котра, порівняно з іншими сферами діяльності, донедавна вельми рідко попадала в поле зору професійної критики.

Чимало інформації про національний світогляд неокласика, його погляди на українське драматичне пореволюційне життя дають листи. В умовах зневіри у наслідках «революційної весни» й тотальної руйнації духовної культури національне самоусвідомлення поета особливо загострило трагізм його світовідчуження. Трагічний «колерит» його творів зумовлювався насамперед причинами суспільного порядку, котрі породжували відповідні емоційні переживання щодо національної руйнації, про що неодноразово свідчив сам поет. Так, із листа до І. Дніпровського від 19. 09. 1926 р. дізнаємось про те, що причини песимістичних тональностей, мінорних настроїв багатьох творів адресант співвідносить із тодішніми суспільними катаклізмами в національному бутті: «Мабуть, є якісь об'єктивні причини, що викликають у всіх сум. В одному з останніх віршів, який нескоро побачить світ, я просто й одверто говорю про ці причини: ... а ти обідрана лежиш, як квач од самогону п'яна. Це – про Україну. І той вірш, що ним Д[олен]го характеризує мою творчість «Вона жива і нежива» – це теж про Україну. Мені дуже хотілося б позбутися цих емоцій, відродитися, стати радісним:

Дивлюся й слухаю: прозоро
співає струмись битія,
і віриться, що скоро-скоро
так само заспіваю я...

Я вірю, що так буде» [2, с. 409-410].

Віра в Україну, тема якої звучала у творчості поета «трагічно й благословляюче» (В. Іванисенко), свідчить про його високий патріотизм. Будучи естетом, як і всі київські неокласики, М. Драй-Хмара, проте, вирізнявся серед них як людина «відважно чіткого духового національно-політичного профілю» [9, с. 18]. Цитований вище лист свідчить, що національно-патріотична тема була йому особливо близькою. Україна в М. Драй-Хмари – поняття не географічне, навіть не ментальне. Вона межує з вічними істинами («життя» і «смерть», «добро» і «зло») й функціонує на прузі світобудови як сакральна субстанція.

Із листів М. Драй-Хмари дізнаємось, що його національні імперативи співзвучні з народною творчістю, яку він свідомо інтерпретував як поет і досліджував як науковець. Тут варто зауважити, що науковці корелюють національну художню свідомість саме з народною творчістю, яка «обертається навколо основних архетипів, сталих емоційно-динамічних моделей» [12, с. 13]. Розглянемо під цим кутом зору один із багатьох можливих прикладів, навівши прикметний лист до Ієремії Айзенштока від 08. 03. 1929 р.: «Вельмишановний товаришу, у мене є розвідка під заголовком: «Генега поезії Т. Шевченка «У тієї Катерини хата на помості», яку я прочитав на засіданні Київського історично-літературного Товариства. Від Дорошкевича довідався, що в Харкові видають Шевченківського збірника [...] Зміст: порівняння Шевченкової поезії з народною піснею про тройзілля, яку я вважаю за джерело, що з нього користався Шевченко. В статті подано всі варіанти народної пісні» [2, с. 405].

М. Драй-Хмара був до глибини душі стривожений проблемами майбутнього української мови, національної культури. Цими питаннями він переймався навіть у трагічних умовах ув'язнення та заслання. Так, із листа від 24. 05. 1937 р. довідуємося, що поет не перестає турбуватися «о положенні на украинском литературном фронте» [2, с. 442]. (Зазначимо, що засланська кореспонденція дозволялась лише російською мовою).

Проаналізувавши зміст листів і публічних виступів М. Драй-Хмари, бачимо, що він послідовно й пристрасно обстоював ідеї національного буття, особливо гостро ставив питання щодо утвердження, розвитку та збереження української мови й культури. Це стосується навіть тих текстів, що лише опосередковано торкалися літературно-культурних тем. Так, наприклад, у доповіді «Чому донбаському пролетареві треба українізуватися?» (доповідь була оприлюднена на шпальтах макіївської газети «Домна») йдеться про те, що пролетаріат повинен «якнайширше розгорнути культурно-національне будівництво на Україні». Знаменно, що свою

доповідь автор завершує словами, які чітко potwierджують один із стрижневих принципів його естетики – утвердження синтезу національного художнього досвіду з європейським культурним набутком. За його переконаннями, українську культуру слід розбудовувати, «вплітаючи» її в «прекрасний, багатобарвний, запашний вінок світової, міжнародної, вселюдської культури» [3].

Неабиякий інтерес в означеному ракурсі становить щоденник М. Драй-Хмари. Національні проблеми – одна з його тематичних домінант. Неокласика непокоїв суспільний хаос, який спричинив культурний занепад України. Його надзвичайно гостро турбували симптоми, котрі «провіщали майбутні аномалії в практичному розв'язанні національного питання». Так, у щоденниковому записі від 14. 05. 1926 р. читаємо: «Заходив недавно до Володимирського собору. Який жах. Фрески Васнецова, Котабринського, Нестерова потріскалися й облуплюються. В соборі же кілька років не палять. Яке варварство! Зокола теж не краще: дах поіржавів, ринви покрали, навіть бронзу на дверях повигвинчували! Що це – неохайність чи просто свідоме руйнування святинь?» [4, с. 42]. У такому ж інвективному дусі говорить він і про проблему нівелювання української мови. Яскравим potwierдженням сказаного може бути засудження ним заяви М. Горького про те, що українці «стремятся сделать наречие «языком». М. Драй-Хмара категорично й однозначно застерігає українців від зречення «і своєї мови, і своєї культури, що їх створив 40-мільйонний народ протягом тисячоліття» [4, с. 43]. Цікавим є той факт, що лінгвістичні амбіції М. Драй-Хмари оберталися довкола теоретичних проблем української мови. Так, із його автобіографічної довідки дізнаємось про те, що він «працював у Комісії для складання словника живої української мови» [11, с. 186].

Насамкінець зазначимо, що усі київські неокласики свідомо чинили протест проти неуцького й аморального ставлення до національних культурних цінностей минулого, проти вандалізму та руїництва, проти спроб знищити історичну пам'ять українського народу. (Ці питання сьогодні потребують особливої уваги науковців). У багатьох творах неокласиків звучить голос на захист рідного слова, віра в те, що, як писав М. Зеров, «минеться зла руїна, що воскресне Україна» [5, с. 100]. У переддень Незалежності України ці рядки лідера «грона п'ятірного», як і національні імперативи неокласика М. Драй-Хмари, звучать особливо гостро й резонно.

Література:

1. Дончик В.Г. Позбуваючись догм / В.Г. Дончик // Двадцять років: літературні дискусії, полеміки: літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1991. – С. 5-18.

2. Драй-Хмара М.П. Літературно-наукова спадщина / М.П. Драй-Хмара [упор. С.А. Гальченка, А.В. Ріпенко, О.Ф. Томчука]. – К.: Наукова думка, 2002. – 592 с.
3. Драй-Хмара М.П. Чому донбаському пролетареві треба українізуватися? / М.П. Драй-Хмара // Домна (Макіївка). – 1930. – № 165 (327). – 27 липня.
4. Драй-Хмара М.П. Щоденник (1924-1928) / М.П. Драй-Хмара // Слово і час. – 1991. – № 1. – С.41-44.
5. Зеров М.К. Твори: в 2 т / М.К. Зеров. – К.: Дніпро, 1990.– Т. 1: Поезії. – 843 с.
6. Іванишин П.В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: [монографія] / П.В. Іванишин. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
7. Ковалів Ю.І. Українська поезія першої половини ХХ ст. / Ю.І. Ковалів // Українська мова та література. – 2000. – Ч. 12 (172).
8. Мафтин Н.В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти: [монографія] / Н.В. Мафтин. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім.В. Стефаника, 2008.–356 с.
9. Мовчан Р.В. Невідомий Іван Дніпровський: Замість приміток і коментаря / Р.В. Мовчан // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 17-19.
10. Поліщук В.Т. Михайло Старицький і Михайло Драй-Хмара: точки дотикання біографій і творчості / В.Т. Поліщук // Літературна Україна. – 2015. – № 45 (5624). – 26 листопада. – С. 8-9.
11. Самі про себе : автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Раїса Мовчан. – К. : ТОВ «Видавництво КЛІО», 2015. – 640 с.
12. Шумило Н.М. Під знаком національної самобутності / Н.М. Шумило. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.

Лілія Фоміна
кандидат філологічних наук
доцент кафедри української мови і літератури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

НАЦІОНАЛЬНІ МАРКЕРИ ЛІРИКИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Микола Вінграновський – відомий поет-шістдесятник, іманентний українській ментальній і художній традиції. Вся його багатогранна спадщина всуціль перейнята національними проблемами, котрі маркують його авторський мета текст і на змістовому, й на формальному рівнях. В цьому сенсі про нього можна

говорити як про незаперечного творця і виразника національного світогляду. М. Вінграновський – митець слова, про якого можна сказати, що «В нього грудочка української землі в серці товчеться») [9].

На життєву й творчу біографію М. Вінграновського вочевидь «накладаються» міркування відомого філософа М. Шлемкевича щодо загального змісту й спрямування національної духовності: «В осередку українського світовідчуження і далі – світогляду, здавна і нині, стоять історичні і соціологічні проблеми. Це особливо яскраво виявляється у свідомості української нації XIX і XX сторіч. Не навколо гносеологічних і не навколо природознавчих проблем, як це було в мисленні Західної Європи, але навколо питань історичної долі і правди кружляла українська духовність минулого і нашого сторіч» [14, с. 5].

Національну визначеність ліричного героя віршів М. Вінграновського слід розглядати, як, власне, й питання національного в художньому творі загалом, у «широкому неполітизованому сенсі – як світоглядно-ідеологічну матрицю», що лежить в основі формування тексту» [10]. Ще І. Франко говорив про потребу вrostання письменника «якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт», а перед критикою категорично ставив вимогу розглядати літературні твори в органічному зв'язку з тим ґрунтом, із якого вони виростили [4]. Ю. Шерех, формуючи власну концепцію «органічно-національного стилю» української літератури, шукав її на «перетині» національного та загальнолюдського, відзначав потребу «перелому, переходу із стану етнографічної маси в стан нації європейського рівня» [13, с. 162]. Сучасний фахівець із проблем наукового вивчення національної специфіки літератури Н. Шумило говорить про такі засадничі риси її національної своєрідності, як зв'язок з «національним психологічним ґрунтом», «сповідування ідеї іманентного менталітетові національного розвитку» [15, с. 38]. М. Вінграновський якраз належить до письменників, творчість яких накладається на котурни означених вище теоретичних концепцій національного стилю в художній літературі.

Національна тема в її широкому тематичному спектрі становить емотивно-ментальну основу творчості М. Вінграновського, визначає семантику й тональність віршів, формує значущі структурно-функціональні рівні художнього тексту. В цьому переконує всепроникність національного духу в його ліриці, її висока патріотична напруга, артистична трансформація народнопоетичного генетичного коду. Усі ці риси можна безапеляційно трактувати як індивідуальні маркери національного коду поезики митця.

Сутнісною ознакою національної визначеності ліричного героя віршів М. Вінграновського є його здатність органічно зливатися з буттям народу, мислити народними категоріями (морально-етичними, естетичними, соціальними), а не просто орнаментувати свої тексти «під народ». Поет корелює кожен художній образ із засадами народної етики та психології. Поет репрезентує ознаки народної самості (ідентичності): «Бо він народ. Бо він – глагол життя / Він – зміна змін. Йому нема заміни / Бо він один крізь весни і крізь зими / Веде свій слід з не бути у буття» [2, с. 146].

Чуття кровної спільності з народом, його традиціями, багатую духовною культурою, історією стає об'єктом художнього осяяння М. Вінграновського й особливо рельєфно прочитується в багатому синонімічному ряді численних не зужитих тропів, що мають у собі надзвичайно розмаїті виражальні нюанси. Лексема «народ» (земля, Вітчизна, Україна) в його ліриці поєднується з такими частотними епітетами («безсмертний», «гордий», «чесний», «славний», «добрий» і под.), які потверджують нерозривний зв'язок автора з життям народу, формують ідейний пафос багатьох його віршів («Народе мій! Поки ще небо...», «Величальна народові», «І є народ...»). Завдяки цим та багатьом іншим художнім ресурсам громадянський текст митця естетично заряджається високим емоційним пафосом, набуває особливого патетичного звучання, національної визначеності.

Естетизуючи життя на основі національних засад, М. Вінграновський у wypowiedанні найсокровенніших почуттів звертається до дорогих для українства образів. Для нього народний світогляд є визначальним фактором образного мислення, своєрідною призмою естетичного сприймання та освоєння світу. Саме менталітет української нації з її підставовими моральними категоріями (добро, любов, злагода), ціннісними пріоритетами (мати, Вітчизна, Бог) для поета були матрицею світовідчуття й світорозуміння, а відтак матрицею смислового полі лірики. Звідси – генеруючі образи його поезії, асоціації, побудовані на ґрунті глибоко національної символіки. Вельми часто використовує М. Вінграновський ті фольклорні образи, котрі виступають давніми символами українського світу (Дніпро-Славута, степ, козак), мають народнопоетичну етимологію (небо, зоря, серце, доля, весна, вітер, дощ). Вони уособлюють емоційно-експресивні поняття, які структурують атмосферу його індивідуального художнього світу.

Громадянську визначеність ліричного героя в поезії М. Вінграновського передає національна пам'ять, що є джерелом естетичної енергетики його проникливих віршів і найчастіше виступає предметом художнього осмислення у

творах історичної тематики. Їх патріотичний пафос, національні імперативи, шевченківське «Єднаймося!» та «Прозрімо ж!» сформували енергію українського національного духу в загальній атмосфері лірики М. Вінграновського. В багатьох випадках у ліричному героєві впізнаємо самого автора з його глибинними вболіваннями за долю народу, ненастанною й пристрасною любов'ю до нього, повагою до його історичних і культурних традицій. Поет свідомо й повсякчас позиціонує власну причетність до своєї нації.

Авторське Я» М. Вінграновського постає насамперед як «націоцентричне». Його риси втілено значною мірою у реальних історичних героях (подіях) та підкреслено тенденційному їх сприйнятті. Поет не «маскує» своє авторське «Я», радше навпаки – культивує його. Він свідомо не прагне «заховати за гримом Івана Богуна свій крик і відчай» [7, с. 5].

Національні маркери лірики М. Вінграновського найпереконливіше виявляються на рівні домінантних концептів, наділених функціями інтелектуально-сміслових центрів авторського тексту. Крізь усю його ліричну сюжетику наскрізно проведено такий образний концепт, як Україна, репрезентований надзвичайно широким спектром ліричних модифікацій. Він є не тільки «екзистенціалом літературної присутності» (П. Іванишин), але й найбільш значущою величиною художнього світогляду поета, знаковим проявником україноцентричних полюсів його філософсько-естетичної системи, оскільки постійно перебуває в колі переживань і почуттів самого автора, в полі його художньо-мисленнєвого зору. Для potwierдження сказаного наведемо розлогу цитату І. Дзюби, що вичерпно й переконливо демонструє національний сенс лірики М. Вінграновського: «В цій непідлеглій стихії його поезії є тремке ядро, осереддя, навколо якого розгортається увесь зміст душевного життя і до якого все так чи інакше знову й знову повертається, все невтримно тяжіє. Це – народ, нація, Україна. Україна в усій складності її історичної долі – це для нього не тема, не мотив, не образ, до яких звертається рідше або частіше, віддаючи данину злобі дня, традиції чи власному сентименту. Це щось більше, це те, чим живе його душа» [5, с. 16].

Ліричні рефлексії та епічні візії М. Вінграновського засвідчують різноманітні синонімічні й метафоричні модифікації стрижневого образу України, його багатогранний художній простір. Поет свідомо скеровує проблематику своїх творів у націєвірне й націєкреативне русло («Остання сповідь Северина Наливайка», «Ніч Івана Богуна»), відверто декларуючи з допомогою закличних інтонацій та

багатократних повторів ідею нездоланності народу: «Ми тут. Ми є. Ми – всі. Ми – гурт. / Єднаймося! Ми той є ґрунт / Подій майбутніх, вирішальних» [2, с. 191].

Життєва і творча біографія М. Вінграновського переконує, що у мові про себе і свій народ він «завжди мав щось таке, що йшло від Шевченка» [5, с. 19]. Це і національно-патріотичний пафос, і репрезентований ним, як і Т. Шевченком, ліричний герой, котрий явив незламного борця за національні ідеали, а в своєму служінні народові керувався виключно законами етичного максималізму. Тобто йдеться про виразно національні маркери лірики поета як продовжувача шевченківських патріотичних традицій. Найголовніше, що в цього сенсі виходить на передній план, це Шевченкове неприйняття «трагічної розчакнутості української нації, у якій могутнє героїчне начало сусідить із руйніницьким, самознищувальним» [11].

М. Вінграновський перейняв від свого Т. Шевченка глибинне розуміння і відчуття національної ідентичності, формуючи в свідомості нації адекватну оцінку своєї історії. В його ліриці органічно поєднано національну риторичку тексту, виразну імперативність і водночас очевидну інтимізацію національної теми. Навіть в елегантних віршах митця відсутні елементи споглядальності. Його патріотизм дієвий, віра в щасливу долю України стає тим емоційним «нервом» поезії, що надає їй особливої динамічності та імпульсивності звучання. Єдність зі своїм народом, здатність до самопожертви заради нього передається через контрасти й порівняння: «Та як небо в нашому Дніпрі, / Так в тобі не спить хай Україна» [2, с. 166]. Високий рівень почуттєвої експресії й ліризму засвідчують різноманітні фігури поетичного синтаксису та гіперболізація зображуваного: «Хай вона не спить в тобі повік, / Бо вона – для тебе і для світу ...» [2, с. 166]. Це не патетика, а художня правда, що корелює з життєвою правдою самого поета.

Образ України функціонує в художньому просторі авторського тексту М. Вінграновського і в такому базовому тематичному вузлі, як «Україна-Бог»: «Я вірю в Бога – в Україну. / Вона мій Бог і поводитир» [2, с. 191]. Могутня містерія єднання нації з Богом, виведення їх на одну площину етики та естетики становить потужне генеративне начало індивідуального стилю митця, сутнісне ядро коду його лірики, що передається низкою мендальних образів-символів. Об'єднуючою їх ланкою у кожному випадку виступає національна семантика, нерідко – фольклорна персоніфікація чи історіософська алузія: «... В мені ти зачата Дніпром і степами, / Задумою скіфа зігріта у темені, / У житі обкошена тихо серпами» [1, с. 97].

Істотно, що «всеприсутність» образу України, «всепоглиналисть» любові до неї поліфонічно варіюється в усій творчості М. Вінграновського, безвідносно до ідейно-тематичного комплексу, жанрової природи чи архітектонічної партитури тексту. Так, в інтимній ліриці характерний для поета універсальний образ жінки зазвичай становить собою модифікацію образу жінки-Вітчизни: «Вона – / самозбереження народу. / І мову, кров його і вроду / Їй доля зберегти дана ...» [2, с. 143]. Ці смисли набувають виняткової національної виразності й у відверто інтимних рефлексіях поета своєю свідомою настановою на фольклорну стилістику та національну образність. Подібно до О. Блока, поет порівнює рідну землю з дружиною: «Дружиною приснились ви мені ...» [2, с. 175]. Врешті-решт Україна в ліриці митця «перетворюється на суб'єктивну даність» [8, с. 198].

Національна визначеність ліричного суб'єкта поезії М. Вінграновського кодується біномом батьківщина / мова, потрактованим Г.-Г. Гадамером у такий спосіб: «В реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина, бо саме в рідній мові струменить уся близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ» [3, с. 188]. Мовностилістичний потенціал великою мірою маркує національну специфіку поезії М. Вінграновського. Дослідники його творчості в один голос відзначають, що «українське слово постає в ньому шляхетним і вишуканим», а «лексичні, морфологічні, синтаксичні дива української мови» називають просто «вражаючими» [6, с. 18].

Отже, в декодуванні текстів М. Вінграновського легко відстежити домінування ментально маркованих лексем, які концентрують змістове ядро й емоційне навантаження всієї лірики і виступають ключовими словами-образами. Поет вельми часто послуговується топоніми та їх різновидами на означення локусу української землі: «Мій Києве...», «Поїду з Києва...», «Український прелюд», «Скажи мені, Дніпре...», «Повернення до Львова», «Поїхали на Сквиру» та ін. Топоніми та лексичні символи Батьківщини в його ліриці характеризуються варіативністю номінацій, яким відповідають своєрідні комплекси чуттєвих образів і асоціацій, а національна визначеність ліричного суб'єкта авторського тексту М. Вінграновського, потверджує засадничі тези німецького філософа М. Гайдеггера про основоположність елементів національного буття для мистецтва, що є, за його переконанням, «джерелом творців і джерелом охоронців, а значить джерелом завершено історичного тут-буття народу» [12, с. 302].

Відомо, що М. Вінграновського у період політичного застою в Україні неодноразово звинувачували в націоналізмі й у формалізмі. Промовистою

відповіддю поета стали хрестоматійні рядки: «Якщо народ мій є формальним, / то я найбільший в світі формаліст!». Тут явно простежується національне єство митця, котрий не позірно, а по-справжньому «кохався в українському слові – рідна мова була його стихією» [9]. На національні аспекти поетики М. Вінграновського, як і багатьох його сучасників, було накладено табу впродовж багатьох років панування соціалістичної естетики. Тому закономірно, що їх наукове студіювання сьогодні відкриває перед дослідниками широкі інтерпретаційні можливості.

Література:

1. Вінграновський М.С. Вибрані твори / М.С. Вінграновський. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
2. Вінграновський М.С. Вибрані твори: у 3 т. / М.С. Вінграновський. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т. 1: поезії. – 400 с.
3. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Вибрані статті / Г.-Г. Гадамер. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.
4. Гром'як Р.Т. Проблеми естетичного сприйняття в літературній критиці І. Франка / Р.Т. Гром'як // Українське літературознавство. – 1966. – Вип.1. – С.33-38.
5. Дзюба І.М. Духовна міра таланту / І.М. Дзюба // Вінграновський М.С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – С. 5-22.
6. Дзюба І.М. Історичний міф Миколи Вінграновського / І.М. Дзюба // Вінграновський М. С. Вибрані твори: в 3 т. Микола Степанович Вінграновський. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т. 2: Северин Наливайко: роман. – 2004. – С. 5-10.
7. Йовенко С.А. Слово про Миколу Вінграновського до його невідбутого 70-річчя / С.А. Йовенко // Українська культура. – 2006. – № 11. – С. 4-5.
8. Кужільна Л.В. Трагічна модель світу Миколи Вінграновського / Л.В. Кужільна // Українська мова й література в середніх школах, ліцеях, колегіумах, гімназіях. – 2004. – № 4. – С. 193-198.
9. Лук'янчук Г. «В нього грудочка української землі в серці точиться» / Г. Лук'янчук // Літературна Україна. – 2016. – 10 березня.
10. Наливайко Д. С. Шевченко, романтизм, націоналізм / Д. С. Наливайко // Слово і час. – 2006. – № 3.
11. Панченко В. Є. Душа України: «Злії діти» Тараса Шевченка і десять його заповідей 1845 року / В. Є. Панченко // Літературна Україна. – 1999. – 24 червня.

12. Хайдеггер М. Исток художественного творения / М. Хайдеггер // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. – С. 264-312.

13. Шерех Ю.В. Стилї сучасної української літератури на еміграції / Ю.В. Шерех // Шерех Ю.В. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. – Харків: Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 161-195.

14. Шлемкевич М.І. Передмова / М.І. Шлемкевич // Холмський І. Історія України / І. Холмський. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1949. – С. 5-6.

15. Шумило Н.М. Ідея національного літературного розвитку: Фрагмент з перманентного обговорення / Н.М. Шумило // Слово і час. – 2002. – № 3. – С. 33-39.

Віра Церковна

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

Ольга Церковна

*співробітник державного архіву Одеської області
(м. Одеса, Україна)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО КОМІТЕТУ ІНОЗЕМНОЇ ЦЕНЗУРИ

Розвиток сучасної вітчизняної історичної науки характеризується суттєвим зростанням кількості досліджень регіональної та краєзнавчої тематики. Плідна робота істориків-краєзнавців створює передумови для переосмислення концепції вітчизняної регіональної історії, подолання стереотипів і міфологем радянського періоду, усталення поваги до історичного минулого.

Цензурна політика російського самодержавства у XIX – на початку XX ст., яку влада використовувала як засіб впливу на громадську думку, формування єдиної імперської ідеології та для захисту своїх інтересів, активно досліджується сучасними вченими. Праці Н. Щербак присвячені аналізу цензурного законодавства, діяльності загальної та придворної цензури в Російській імперії, особливостям функціонування органів цензури в українських губерніях [21]. Політика царизму в галузі цензури щодо «українського питання» та її практична реалізація стали предметом наукового пошуку В. Савчинського [19]. Функціонування загальної та військової цензури, сутність і механізми діяльності духовної цензури, політика російського самодержавства щодо «українського питання» у роки Першої світової війни – далеко не повний перелік проблем, які досліджує у своїх працях Ю. Кірієнко [12]. Сучасна

російська історіографія вивчення історії цензури та цензурної політики Російської імперії представлена працями Д. Бадаляна, В. Березина, Л. Громова, В. Жиркова, Н. Патрушевої, Т. Полусмак, для яких характерні новітні методологічні підходи та критичний аналіз цензурної практики.

Це свідчить про те, що нині питання розвитку цензури є актуальними для вчених. Проте важливим завданням залишається дослідження діяльності місцевих, а саме одеських установ цензурного відомства Російської імперії. Початок цих студій було покладено сучасним істориком І. Гребцовою, яка, займаючись вивченням преси Південного степового регіону Російської імперії у XIX ст., досліджувала також діяльність Одеського цензурного комітету [1].

Метою цієї статті є аналіз діяльності Одеського комітету цензури іноземної в другій половині XIX ст.

Зарубіжні видання в Російську імперію, згідно зі Статутом 1804 р., дозволялося ввозити, а їх обов'язковий перегляд не передбачався. Підпорядковувалася іноземна цензура до 1819 р. Особливій канцелярії Міністерства поліції, а після її ліквідації – Особливій канцелярії Міністерства внутрішніх справ [20, с. 392 – 393]. Після прийняття нового цензурного статуту в 1828 р. було утворено Головне управління цензури, яке підпорядковувалося Міністерству народної освіти [14, с. 460]. Для розгляду іноземної друкованої продукції засновувався Комітет іноземної цензури.

Одеський цензурний комітет було засновано у 1831 р. указом «Об ограничении свободы книгопечатания и ввоза иностранных книг; об учреждении на сей конец Цензур в городах: Санкт-Петербурге, Москве, Риге, Одессе и при Радзивиловской Таможне, и об упразднении частных типографий» [15, с. 413]. Припинив своє існування цей комітет у зв'язку з прийняттям статуту, відомого як «Тимчасові правила про цензуру та друк від 6 квітня 1865 р.». Новим центральним цензурним органом стало Головне управління у справах друку, якому підпорядковувалися Комітети цензури іноземної та місцеві цензурні установи: комітети, окремі цензори й інспекції. Ризький і Одеський цензурні комітети були розділені на комітети цензури іноземної та окремих цензорів внутрішньої цензури [16, с. 396]. Контроль за діяльністю цих відділень здійснював Комітет цензури іноземної в Санкт-Петербурзі, який укладав щомісячні каталоги, що розсилалися місцевим органам цензури. Цензори повинні були звіряти з цими каталогами книги, що надходили з митниць, а також люструвати видання, не зазначені в каталогах. Нові книги з письмовими

відгуками цензори відправляли в Петербург для прийняття остаточного рішення [13, с. 160].

Цензурі підлягали згідно зі статутом твори літератури, науки, мистецтва, карти, плани й креслення різними мовами. Заборонялися різножанрова література і твори мистецтв, якщо вони своїм змістом суперечили концепції православної церкви, її обрядам і християнським догматам. Особлива увага зверталася на твори, які порушували недоторканість верховної самодержавної влади чи підривали повагу до імператорської родини або заперечували положення урядових постанов. Матеріали, що порушували права гідності та честі особи, таємниці приватного життя, розповсюджували свідомо неправдиву інформацію, також підлягали забороні. Для перевірки іноземної періодики, яку отримували піддані Російської імперії, був створений спеціальний орган при поштової службі. Порушення законів про цензуру й друк передбачало адміністративну й кримінальну відповідальність [17, с. 389 – 390].

По кожному виданню приймалося одне з чотирьох можливих рішень: «разрешить к распространению и переводу», «разрешить с исключениями для публики отдельных мест», «запретить для публики», «запретить безусловно» [18]. У більшості випадків заборонені твори відправлялися за кордон. Офіційні та приватні особи, «заслуживающие особого доверия и обязующиеся не передавать означенных сочинений никому другому», могли отримати заборонену літературу для особистого користування [2, арк. 12]. Частіше такі прохання надходили від місцевої інтелігенції: цивільних і таємних радників, іноземних консулів, представників духовенства, вчених, викладачів. Так, в архівних матеріалах Одеського комітету іноземної цензури збереглися клопотання професора Новоросійського університету, відомого зоолога та ембріолога В. Заленського, професорів-хіміків В. Петрієва і П. Мелікова, професора, філософа і психолога М. Грота, а також опікуна Рішельєвської гімназії, камергера і дійсного цивільного радника М. Толстого про дозвіл отримати заборонені для широкого загалу книги [3, арк. 9].

Діяльність Одеського комітету цензури іноземної у другій половині XIX ст. знайшла відображення у циркулярах і розпорядженнях Головного управління у справах друку щодо порядку перевірки та пересилки заборонених видань іноземними мовами, обмеження користування цими книгами, посилення нагляду під час організації художніх виставок і ввезенню літератури релігійного змісту. Так, спеціальним розпорядженням цього управління в 1869 р. іспанському консулу в Одесі було дозволено отримувати без цензури для власного використання офіційну

урядову газету «Gazette de Madrid» і друкований орган консервативної партії «L'Impartial» [4, арк. 3], а у 1884 р. французькому консулу – газети і журнали, що надходили з-за кордону [3, арк. 5].

Простежити повсякденну діяльність і визначити широке коло питань, які знаходилися у компетенції Одеського комітету, дозволяє аналіз листування з Головним управлінням у справах друку, Петербурзьким і Варшавським цензурними комітетами, митними, прикордонними, фінансовими, судовими, поштовими органами і бібліотеками. Переписка передусім порушувала питання про перевірку, дозвіл або заборону видань арабською, вірменською, єврейською, перською і турецькою мовами, творів історичного, релігійного та медичного змісту, поштових листівок, реклам тощо.

У 70-х роках XIX ст. суттєво збільшилася кількість іноземних друкованих видань, особливо французькою, англійською та німецькою мовами. У зв'язку з цим Головне управління у справах друку в 1870 р. рекомендувало Одеському комітету упорядкувати загальний алфавітний каталог творів французькою, англійською та німецькою мовами, що були дозволені з певними винятками або заборонені впродовж 1856 – 1869 рр. Він мав бути лише «сподручним средством в деле надзора за книжною торгівлею и библиотеками для чтения, а также для книгопродавцев», а не заступати собою повні каталоги [2, арк. 4-5].

Аналіз списків особового складу комітету, листування щодо особового складу, документів про виділення коштів на утримання комітету, клопотань про нагородження за особливі заслуги, надання грошових премій дає можливість відтворити специфіку формування кадрового складу цієї цензурної установи, освітній та кваліфікаційний рівень цензорів, деякі аспекти їхнього матеріального і побутового забезпечення.

Штат цензурних комітетів упродовж другої половини XIX – початку XX ст. декілька разів змінювався та доповнювався новими посадами. Обов'язковими посадами були начальник, цензори, секретар. У 50-ті роки XIX ст. в цензурних комітетах було запроваджено посаду помічника з фактурної частини, в обов'язки якого входила допомога цензору в наданні попередніх довідок про книги та зберігання і видача книг з іноземної бібліотеки комітету [5, арк. 48]. Місця для інспекторів типографій і книжкової торгівлі у Вільно, Києві, Одесі та Ризі введено в 1886 р. Крім штатних цензорів, великий масив цензорської роботи виконували чиновники, які працювали за сумісництвом [6, арк. 3].

Більшість цензорів, як правило, мали вищу освіту, багато з них володіли кількома іноземними та мовами народів Російської імперії. Наприклад, в Одеському комітеті цензури іноземної у другій половині XIX ст. стороннім цензором став інспектор Одеського карантину М. Хрустальов, який знав латину і давньогрецьку мову, володів англійською, болгарською, грецькою, італійською, молдавською, німецькою та французькою сучасними мовами [1, с. 232].

Важливим джерелом дослідження діяльності Одеського комітету цензури іноземної є звітна документація: донесення про перевірені твори іноземними мовами, списки заборонених видань і повернутих за кордон, щорічні звіти про роботу комітету. Звіт складався з трьох частин. У першій з них зазначалася загальна кількість так званих укладок (посилок, бандеролей), які надійшли за рік, кількість розглянутих та тих, що залишилися не розглянутими. Крім цього, вказувалася чисельність посилок казенним місцям, приватним особам, книгопродавцям та скільки з них було з книгами, іншими предметами, залишилося не розкритими. Друга частина звіту надавала інформацію про чисельність творів, дозволених повністю, дозволених з винятками, заборонених для публіки і заборонених безумовно, які надійшли у цих бандеролях. Статистика виданих, затриманих і відправлених за кордон творів фіксувалася у третій частині звіту. Інформація про твори, які не містилися у загальних каталогах, зазначалася у четвертій частині звіту. Слід зауважити, що в усіх частинах зустрічаються графи «залишилися не розкриті», «залишилися не розглянуті». Крім основного звіту, заповнювалася відомість про розглянуті за рік твори іноземними мовами з розподілом за змістом: богословські, філософські, історичні, політичні, юридичні, романів і повістей, віршів, поліграфічні, періодичні видання та за мовами і говірками: новогрецька, німецька, англійська, французька, італійська, польська, чеська, сербська, болгарська, українська, російська. Це свідчить про те, що до Одеси надходила величезна кількість іноземної літератури і навантаження на цензорів зростало. Наприклад, комітетом у 1869 р. було розглянуто 145386 книг, із яких дозволено в цілому 145029, з винятками – 46, заборонено для публіки – 94, а заборонено безумовно – 3, невідомих цензурі виявилось 214 [7, арк. 2]. Як бачимо, більшість творів іноземними мовами були комітетом дозволені для розповсюдження. Для винесення обмежувачих рішень цензори в обов'язковому порядку мали викласти свої аргументи, особливо причини повної заборони твору.

Значна кількість видань була заборонена Одеським цензурним комітетом за релігійними міркуваннями тому, що текст тих чи інших творів суперечив канонам

православ'я, критикував його або звеличував іншу віру. Так, в Одесі у 1887 р. були заборонені праці американського медіума і ясновидця, одного із засновників спиритуалізму, Ендрю Джексона Девіса. Молодший цензор О. Певницький пояснював заборону книг тим, що автор у творах «излагал своё мировоззрение, основанное на признании единства материи и духа», критикував християнську віру та її головні догмати [9, арк. 19].

Серед заборонених творів виявився також «Ежегодный месяцеслов за 1888 г.», надрукований чеською мовою. Автор цієї праці Константин Скокос був названий «приверженцем коммунизма», котрий трактував Ісуса Христа як заступника прав «отверженных и угнетенных», а його діяльність була спрямована на повалення існуючого порядку шляхом соціальної революції [11, арк. 23].

Більш жорсткою була цензурна політика російського уряду на підвладних українських землях щодо українського книговидання та україномовної періодики, що надходила з-за кордону. Цензори особливо уважно повинні були переглядати публікації, в яких порушувалися питання української мови, етнічної окремішності українців (офіційною мовою – малоросів), простежувалася «пристрасть к малорусской народности». Забороні підлягали твори, пронизані ліберальними ідеями, пропагандою свободи, боротьбою за права народів, що могло завдати шкоди самодержавству. Так, 1885 р. у Львові вийшов друком «Ілюстрований календар» товариства «Просвіта», упорядкований В. Лукичем. Цензор зазначав, що в календарі зустрічаються недозволені думки, які відбивають «вольные взгляды на судьбу Малороссии и отношение к остальной империи». Стаття «Запорожская Сечь» викликала незадоволення цензора тим, що була присвячена історії запорізького козацтва та просякнута настроями про відновлення Запорізької Січі, відродження минулої слави гайдамаків і повернення всіх козацьких земель. Також у донесенні люстратора значився вірш Т.Г. Шевченка «Чигирин», поема «Гайдамаки» та життєпис українського письменника, громадського діяча і ліберала О. Кониського. Критик цензурного комітету пропонував заборонити ці твори, оскільки вони могли «содействовать столь нежелательной обособленности малорусского племени и породить несбыточные надежды на возрождение давно отживших порядков» [9, арк. 38]. За критику монархів та їх політику були заборонені дитяча оперетка «Коза-дереза» (муз. М. Лисенко) та «Лис Микита» (пер. з німецької І. Франко), в яких автор в алегоричній формі розкрив сутність царської влади [11, арк. 3]. Антиурядовими були визнані погляди М. Драгоманова, викладені ним у брошурі «Le tyranicide en Russie et l'action de L'Europe occidentale», написаній після замаху на

імператора Олександра II членами організації «Народна воля» у 1881 р. Цензор О. Певницький вважав необхідним цей твір «запретить к распространению в публике» [10, арк. 81].

Суворо контролювалися видання, надруковані польською мовою. У звітах Одеського комітету іноземної цензури містяться свідчення старшого цензора, який наполягав на забороні книги Jozef Popowsky «Pisma wojskowe i polityczne», опублікованої у Кракові. На думку цензора, автор-поляк намагався «выставить все русское в неприглядном свете», книга могла породити смуту та завдати шкоди цілісності імперії, тому мала бути заборонена [11, арк. 13].

Предметом особливої уваги цензорів Одеського комітету цензури іноземної були видання французькою мовою, які могли містити революційні ідеї, заклики до повалення монарха і становити загрозу для самодержавства. Так, підлягала забороні програма польських соціалістів, надрукована французькою мовою у 1881 р. «Proclamation de l'Association socialiste peuple polonaise», «вследствие проповедуемых в этом листе разрушительных идей» [10, арк. 81].

Таким чином, діяльність Одеського комітету цензури іноземної відбувалася в рамках цезурного законодавства XIX – початку XX ст. Цензура використовувалася владою для захисту самодержавних інтересів, формування єдиної імперської ідеології, впливу на громадську думку. Робота Одеського комітету цензури іноземної була спрямована на перевірку, дозвіл або заборону творів літератури, науки, мистецтва, поліграфічних матеріалів іноземними мовами. Більшість іноземних видань, що доставлялася у місто й перевірялася цензорами, дозволялася для розповсюдження. Найпоширенішими аргументами для часткової або повної заборони іноземних творів були антиурядові та революційні погляди, спрямовані на порушення цілісності Російської імперії, особливо українською та польською мовами, релігійні міркування, що суперечили канонам православ'я, порушення честі та гідності особи, таємниці приватного життя.

Література:

1. Гребцова И.С. Главное управление цензуры и одесский цензурный комитет в первой половине XIX в. / И.С. Гребцова // Записки історичного факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2000. – Вип.10. – С.227–237.

2. Державний архів Одеської області (далі ДАОО), ф.11. Одеський комітет іноземної цензури (1868 – 1917), оп. 1, спр. 13 Предписание Главного Управления по делам печати об усилении проверки приведенный на иностранных языках, об

ограничении пользования запрещенными изданиями (12 марта 1870 – 26 февраля 1871), 19 арк.

3. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 48 Циркуляры и распоряжения Главного управления по делам печати о разрешении французскому консулу получать периодические издания без проверки; о запрещении распространения газет на сербском языке и других (1 февраля 1884 – 23 ноября 1884), 9 арк.

4. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 5 Предписание Главного управления по делам печати о выдаче Испанскому консулу в г. Одессе иностранных газет без цензурного просмотра (7 июля 1869 – 13 августа 1869), 5 арк.

5. ДАОО, ф.8 Одеський (міський) цензурний комітет (1835 – 1865), оп 1, спр. 3 Предписания Министерства просвещения о порядке допуска к пользованию запрещенной литературой и проверке иностранных книг (5 января 1850 – 10 сентября 1851), 48 арк.

6. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 28 Переписка с Главным управлением по делам печати об уплате за проверку призывов на еврейском языке (23 января 1871 – 23 апреля 1871), 10 арк.

7. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 10 Переписка с Главным управлением по делам печати по личному составу комитета (10 февраля 1869 – 18 сентября 1869), 15 арк.

8. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 6 Отчет о деятельности комитета за 1869 г. (5 января 1870 – 3 февраля 1870), 9 арк.

9. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 81 Списки и переписка о поступивших на проверку произведениях на русском, украинском, польском, болгарском и чешском языках (15 января 1887 – 16 марта 1887), 38 арк.

10. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 39 Списки запрещенных и разрешенных к изданию призывов на французском языке (10 января 1883 – 31 декабря 1883), 190 арк.

11. ДАОО, ф.11, оп 1, спр. 92 Списки и переписка о поступивших на проверку произведениях на русском, украинском, польском, французском, греческом и армянском языках (2 января 1891 – 4 ноября 1891), 30 арк.

12. Кірієнко О.Ю. Діяльність органів військової цензури 1914–1917 рр.: історико-правові аспекти // Український історичний збірник. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 12. – С. 160–166; Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок XX ст.) // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 83–98; «Українське питання» у діяльності військово-цензурних органів Російської імперії (1914–1917) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. – Вип. XVII. – С.

165–170; Духовна цензура в Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XIX ст.: метод перебору варіантів контролю за інформаційним простором // Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – Вип. 22. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – С. 303–317.

13. Патрушева Н.Г. Цензурное ведомство в государственной системе Российской империи во второй половине XIX – начале XX века // Наталья Генриховна Патрушева : Дис. на соиск. уч. степ. докт. ист. наук. – Т. 1. – СПб. – 2014. – 343 с.

14. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе (далі ПСЗ – II). – СПб.: в типографии 2-го Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии. № 1979: Устав о цензуре // ПСЗ – II. – Т. III. – 22 апреля 1828 г. – С. 459 – 478.

15. № 4603: О преобразовании цензуры в Одессе // ПСЗ – I. – Т. VI. – 28 мая 1831 г. – С. 413.

16. № 41988: О даровании некоторых облегчений и удобств отечественной печати // ПСЗ – I. – Т. XL. – 6 апреля 1865 г. – С. 396 – 397.

17. № 43978: О порядке судопроизводства по делам печати // ПСЗ – II. – Т. XLI. – 12 декабря 1866 г. – С. 389 – 391.

18. Репинецкий С.А. Санкт-Петербургский комитет иностранной цензуры в борьбе с крамолой (1856 – 1860 гг.). – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://nausphera.ucoz.org/Statya/CenzorFV.pdf>

19. Савчинський В.Е. Цензурна політика російського самодержавства: історико-правові аспекти // Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. Випуск 15. – К., 2008. – С. 148–152; Цензурна політика російського самодержавства і українське книговидання // Історія. Філософія. Релігієзнавство: науковий журнал / Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Київ: Видавництво «Антросвіт», 2009. – С. 13–16; «Українське питання» у роботі цензурних органів Наддніпрянської України (друга половина XIX ст.) // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: Збірник наукових праць [гол. ред. С. І. Світленко]. – Випуск VIII. – 2010. – С. 322–329.

20. Середонин С.М. Исторический обзор деятельности Комитета министров: К столетию Комитета министров (1802 – 1902): [В 7 т.] / Сост. С. М. Середонин. Т. 1–5. – СПб.: Канцелярия Ком. Министров, 1902. Т. 1: Комитет министров в царствование императора Александра Первого (1802 г. сентября 8 – 1825 г. ноября 19). – 1902. – 608 с.

21. Щербак Н.О. Діяльність цензури в українських губерніях на початку ХХ ст.) // Історичний журнал. – 2007. – № 6. – С. 58–65; Цензурна реформа в Російській імперії у системі буржуазних перетворень 60–70-х років ХІХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету.– Запоріжжя, 2008.– Вип. 24. – С. 76–79; Цензура і влада в умовах реформування Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Публічне право. – 2013. – № 3(11). – С. 295–301; Реалізація цензурного законодавства Російської імперії ХІХ – початку ХХ століття в українських губерніях // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 147-157.

Лілія Циганенко
доктор історичних наук,
професор кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

**НЕВІДОМІ СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ ВИБОРІВ
ІЗМАЇЛЬСЬКОГО МІСЬКОГО ГОЛОВИ В 1917 р.
(за матеріалами регіонального архіву)**

Бурхливі політичні події, що відбулися в Російській імперії в перші місяці 1917 р. (ліквідація самодержавства, зречення Миколи II, перехід влади до Тимчасового уряду тощо), без сумніву, сприяли перегляду основ дореволюційної адміністративної системи управління. Тимчасовий уряд вважав доцільним скасування постанов і указів попередньої влади, однак усі акти верховного управління, що не суперечили новим постановам, залишалися діючими. Зрозуміло, що такі рішення були вимушеними, однак усе це «двовладдя-безвладдя» посилювало загальний безлад на законодавчо-адміністративному рівні, торкнувшись, в першу чергу, органів місцевого управління. Нові органи влади діяли надзвичайно спішно та хаотично, їх безсилля призводило до постійних реорганізацій.

Протягом першого тижня березня 1917 р. припинили свою діяльність губернатори та віце-губернатори, поліція, земські начальники тощо. Однак лише в середині квітня 1917 р. почалося законодавче оформлення нової владної системи, центральне місце в якій повинен був зайняти інститут губернських та повітових комісарів, які фактично мали стати єдиними представниками державної влади на місцях [2, с. 142]. Разом з положенням про комісарів уряд видав тимчасовий закон

про міські управління та гласних міських дум; пізніше були підготовлені закони про міське самоврядування, земські зібрання тощо.

Управлінська перебудова в Бессарабії в перші місяці 1917 р. відбувалася в руслі загальних змін. Губернатор краю пішов у відставку, передавши свої повноваження Костянтину Мімі – керівнику губернського земства. Згодом саме дворянина К. Мімі було призначено губернським комісаром Тимчасового уряду в Бессарабії. Його заступником став Володимир Крісті.

Костянтин Олександрович Мімі походив з родини бессарабських дворян. Він народився в Кишиневі, вищу освіту здобув на юридичному факультеті Новоросійського університету. Бессарабія завдячує Костянтину Олександровичу розвитком виноградарства та виноробства; покращенням племінного поголів'я місцевої худоби; новими «американськими» технологіями у вирощуванні кукурудзи; популярністю та дієвістю губернських кас дрібного кредиту; появою шосейних доріг та автомобілів тощо [6, с. 197-201]. Оскільки Костянтин Олександрович Мімі з березня 1917 р. став фактичним керівником губернії, саме на його долю випала розбудова нових органів місцевого управління.

У фондах Комунальної установи «Ізмаїльський архів» міститься чимало цікавих документів, що яскраво ілюструють бурхливі події весни-літа 1917 р. і дозволяють відтворити всю складність ситуації, в якій опинилася місцева влада.

Спочатку невеличкий екскурс в історію. В березні 1911 р., після смерті Ізмаїльського міського голови І. Аврамова, на цю посаду було обрано Дмитра Федоровича Тульчіанова. Результати обрання було затверджено Бессарабським губернатором 8 квітня 1911 р. Як зазначав пізніше Дмитро Федорович, «...після раптової трагічної смерті міського голови І. Аврамова я прийняв лише касові документи. Щодо справ та міського майна, то все це знаходилось ... у підпорядкуванні завідуючих міськими відділами» [5, арк. 17-18].

Лютнево-березневі зміни 1917 р. в регіоні були сприйняті більш ніж стримано. Більшість бессарабського населення висловлювала монархічні уподобання, й без особливого піднесення сприйняла звістку про ліквідацію царизму. Протягом березня 1917 р. місто продовжувало жити своїм традиційним життям, хоча напруга постійно зростала. Бездіяльність нової влади викликала зрозуміле занепокоєння в регіонах.

Ситуація загострилася на початку квітня 1917 р. Тимчасовий уряд видав новий наказ щодо реформування місцевих органів влади. Майже одночасно з цим міський голова Д. Тульчіанов подав на ім'я губернського комісара рапорт про звільнення з посади Ізмаїльського міського голови. Не отримавши вчасно відповіді, як людина,

що звикла робити все за законом та правилами, Дмитро Федорович «закидав» губернського комісара телеграмами з метою отримати офіційну відставку: «...прошу звільнити з посади міського голови...» (17.04.1917 р.) [5, арк. 2,3,4].

9 квітня 1917 р., відповідно до розпоряджень Тимчасового уряду, в Ізмаїлі відбулися вибори до громадського комітету, в який, за інформацією повітового комісара, увійшли: по I-й міській дільниці – 11 осіб, по II-й – 10 осіб, по III-й – 11 осіб. Таким чином, кількісний склад Ізмаїльського громадського комітету в квітні 1917 р. становив 32 особи [4]. Окрім представників Ізмаїла, до комітету було обрано також 17 осіб від передмість. За логікою нової влади, саме громадський комітет мав стати вищим органом влади в місті та повіті, але існуючу міську управу ніхто не збирався ліквідувати.

16 квітня 1917 р. відбулося засідання громадського комітету, на якому серед інших питань обговорювалися зміни до складу міської управи, а саме: були обрані голова Педагогічної ради жіночої гімназії міста Феодосій Іванович Гонтаревський та голова правління Кредитного товариства Федір Матвійович Татаров. Окрім того, комітет висловив підтримку Д.Ф. Тульчіанову та запропонував йому залишитися на посаді голови міста. Однак така пропозиція не збігалася з планами Дмитра Федоровича. До губернського комісара знову було направлено телеграму: «...покірніше прошу прискорити розпорядження про призначення заступника, бо залишатися на посаді міського голови в жодному разі не можу» (17.04.1917 р.) [5, арк. 8-8 зв.]. Затримка з відповіддю спонукала Д. Тульчіанова до більш рішучих дій. Він сам призначив виконуючого обов'язки міського голови, про що повідомив комісара черговою телеграмою: «Обов'язки міського голови тимчасово передав моєму помічнику, члену комунальної ради Івану Семеновичу Дромашкову».

Ситуація була вкрай напруженою. В Ізмаїлі безлад і хаос. В міському бюджеті не було грошей, ніхто не сплачував податки, більшість підприємств не працювали. Не працювала й міська влада: «...в управі нікого немає, за винятком Дромашкова, ... заступники міського голови Демидов і Кордалі подали у відставку». І знову чергова серія телеграм: «...не отримав відповіді на телеграми 17 та 18 квітня... прошу прискорити розпорядження щодо призначення заступника... залишатися на посаді міського голови не можу в жодному випадку» (25.04.1917); «...категорично заявляю, що в жодному разі не можу залишатися більше міським головою... прошу прискорити розпорядження щодо звільнення мене з посади... невизначений стан погано відбивається на міських справах» (03.05.1917) [5, арк. 12-14].

5 травня 1917 р. губернський комісар К. Мімі здійснив чергову спробу провести перевибори голови Ізмаїла на законних засадах – з одного боку, він офіційно прийняв відставку Д.Ф. Тульчіанова, а з іншого – запропонував зібрати засідання громадського комітету та управи для обрання нового голови.

Нарешті, 14 травня 1917 р. розпочалося засідання громадського комітету, на якому були присутні 35 з 49 депутатів. Ф.І. Гонтаревський, як голова зібрання, відкрив його роботу та оголосив порядок денний. Головним для міста залишалось питання обрання голови міської управи. Однак, частина депутатів, під впливом загальнодержавних настроїв анархії та свавілля, виступили з пропозицією взагалі відмовитися від такої посади, аргументуючи свою позицію, що: «...народ не бажає ніякої комунальної ради та ніяких голів» [5, арк. 10]. Закінчилися дебати тим, що голова та ще кілька членів комітету залишили засідання, решта присутніх змушені були просто розійтися.

23 травня 1917 р. відбулися чергові збори громадського комітету, які нарешті вирішили питання з новим головою міста. На цю посаду було обрано Івана Федоровича Фітова – колишнього присяжного повіреного, юрисконсульта міської управи. Місто зітхнуло з полегшенням – з'явилася надія, що в Ізмаїлі відновиться спокій і порядок, запрацює міська управа, життя ввійде в свій традиційний ритм. Однак, не так сталося, як гадалося. Вже 25 травня 1917 р. до міської комунальної управи надійшла заява від І.Ф. Фітова з відмовою від посади. Іван Федорович аргументував свою позицію тим, що: «... стан здоров'я, професійні обов'язки не дозволяють зайняти посаду, виконання якої ... вимагає надзвичайної енергії, знання міських справ. За існуючих умов ... не може бути мови про будь-яку продуктивну роботу» [5, арк. 9]. Новообраний міський голова протримався на посаді лише ... два дні...

Закінчувався другий місяць, як в місті фактично панувало безвладдя: комунальна рада не працювала, посада голови залишалася вакантною, громадський комітет і повітові комісари не користувалися підтримкою місцевих мешканців – і це в умовах воєнного часу і наближення лінії фронту. Місто потрібно було негайно рятувати, але фактично ніхто не хотів брати на себе цей тягар відповідальності.

Міське майно знаходилося «...у вкрай занедбаному стані. По міському водопроводу, електростанції, пожежній команді, міському продовольчому складу, лікарні, богадільні, міській аптеці ... немає ніякої документації. Майно кинуте напризволяще або знаходиться в безконтрольному веденні завідувачів установ», – описував пізніше ситуацію в Ізмаїлі І. Дромашков [5, арк. 17-18].

До справи взяли військові. Один з членів комунальної управи – поручик Александров – оголосив себе тимчасовим заступником міського голови та на засідання ради 5 червня 1917 р. фактично змусив присутніх призначити на посаду тимчасово виконуючим обов'язки голови Ізмаїла Івана Семеновича Дромашкова (того самого, єдиного працівника міської управи, який щоденно ходив на роботу весь цей час). Губернський комісар нарешті затвердив це рішення, звільнивши 9 червня 1917 р. (телеграма № 1069) Д. Ф. Тульчіанова офіційно зі служби [5, арк. 13].

Здавалося б, питання вирішено, далі потрібно терміново відновлювати міське господарство, реанімувати промислові підприємства, соціальні заклади. Однак, загальнодержавна ситуація хаосу та нестабільності, відкрите протистояння різних політичних сил не давали навіть маленької перспективи на покращення ситуації.

Після обрання новий мер з ентузіазмом береться до справи та починає формувати свою команду. Призначає заступників... які через день-два звільняються. Запрошує дійсних членів управи на засідання... але ніхто не приходить. Для того, щоб реально оцінити стан справ міського господарства, І.С. Дромашков направляє листа губернському комісару з пропозицією призначити комісію, яка б оцінила ситуацію: «...посадовці управи та завідувачі відділами міського майна приймали справи від своїх попередників без опису, без інвентарного списку... Відповідальність за хаотичний стан міського господарства я не збираюся покласти на Тульчіанова... Ймовірно його запущеність (*господарства*) – справа стара, ... була розпочата ще попередниками Тульчіанова... Наслідувати їх приклад я не можу й не хочу» [5, арк. 17-18].

Достатньо поміркована та розумна пропозиція від людини, яка, з одного боку, цілеспрямовано домагалася цієї посади, а з іншого – не бажала брати на себе чужі «гріхи». Однак, і губернський комісар і члени міської управи залишили цю пропозицію без уваги. Іван Семенович опинився в складній ситуації: «...в міській касі немає грошей... немає чим виплачувати жалування вчителям та посадовцям управи... немає грошей на утримання лікарні, пожежної команди, електростанції... Нових надходжень до міської каси немає». Майже місяць безрезультатних спроб опанувати міські справи спонукають І. Дромашкова до рішучих дій.

В телеграмі на ім'я губернського комісара від 23 червня 1917 р. він, як і його попередники, ... відмовляється від посади голови міської ради Ізмаїла: «Подальше існування управи вважаю неможливим. Не вважаю можливим залишатися на посаді виконуючого обов'язки міського голови» [5, арк. 19]. У відповідь Дромашков отримує відмову та рекомендацію провести процедуру офіційного переобрання

міського голови. Протягом наступного тижня Іван Семенович шість разів призначав засідання Ізмаїльської комунальної ради з єдиним питанням на порядку денному – обрання нового голови міста. Всі шість засідань завершилися безрезультатно.

Оцінюючи власний досвід і маючи перед очима яскравий приклад попередників, Іван Дромашков вирішив схитрувати й «прискорити» свою відставку. Він домігся дозволу від губернського комісара на короткотривалу відпустку до Одеси на лікування. Можливо, Івану Семеновичу дійсно була потрібна допомога лікарів, однак скоріш за все, ця «хвороба» була лише приводом залишити Ізмаїл. 10 липня 1917 р. І. Дромашков виїхав на десять днів на лікування до Одеси та ... залишився там назавжди.

В своєму рапорті на ім'я губернського комісара Іван Семенович так пояснював свою позицію: «Скориставшись вашим дозволом я виїхав з Ізмаїла та більше повернутися до виконання своїх обов'язків міського голови я не зможу. ... Останнім часом я був в управі сам, за винятком останніх днів, коли заступником міського голови став Іван Родіонович Фетов. ... За час роботи я посивів, ... моє здоров'я послабшало... За мною п'ятеро дітей, дружина, мати. ... Це дає мені підстави назавжди піти з управи... Я ніколи не повернуся до виконання своїх обов'язків!» [5, арк. 23-25].

Вкотре за останні місяці Ізмаїл залишився без голови комунальної управи. Губернський комісар Костянтин Мімі був змушений прийняти відставку Дромашкова. Єдине, що залишилося комісару в цій ситуації – звернутися до міської управи з проханням призначити нового голову. Чергові збори міської ради відбулися 29 липня 1917 р. Новим виконуючим обов'язки міського голови став Іван Родіонович Фетов, який до Лютневої революції 1917 р. був членом Ізмаїльської міської управи та завідувачем міської лікарні [1, с. 167].

На жаль, це був не останній голова Ізмаїла. Восени 1917 р. за прикладом центральних губерній в місті обирається Рада солдатських, робітничих і селянських депутатів, яка разом з місцевою комунальною радою, яку на той час очолював підполковник Лашков, вкотре намагається налагодити міське життя. Справа доходить до насильницьких експропріацій – з мешканців міста та передмість силою, за допомогою зброї починають «вибивати» податки [3, арк. 53-58]. Однак міське господарство це вже не могло врятувати. Чергова зміна влади в державі та наступний перехід Бессарабії під владу Румунії поставили крапку в справі обрання міського голови. Відтепер відповідальність за життя в краї взяв на себе румунський уряд.

1917 рік був складним періодом в історії держави, що стояла на краю прірви. Однак, у всі часи були люди, не байдужі до долі свого міста, своєї держави, свого народу; люди, чиї імена сьогодні незаслужено забуті. Одним з завдань наших сучасників є повернення цих прізвищ історії рідного міста та регіону.

Література:

1. Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1916 г. – Кишинев : Издательство Бессарабского губернского статистического комитета, 1916. – 285 с.
2. Гайда Ф.А. Механизм власти Временного правительства (март-апрель 1917 г.) / Ф.А. Гайда // Отечественная история. – 2001. – №2. – С. 141-153.
3. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі КУІА), ф. 2, оп.1, спр. 724. Відомості та листування з бессарабським повітовим земським комітетом, міською міліцією про прийняття заходів щодо збору з населення недоїмок міських та земських податків, 72 арк.
4. КУІА, ф. 2, оп.1, спр. 727. Список осіб, обраних до Ізмаїльського громадського комітету (квітень 1917 р.), 4 арк.
5. КУІА, ф. 2, оп.1, спр. 728. Справа про обрання міського голови (18.04.1917-21.08.1917), 36 арк.
6. Тарнакин В. Бессарабские истории: историко-краеведческие журналистские расследования / Владимир Тарнакин, Татьяна Соловьева. – Кишинев : Pontos, 2011. – 300 с.

Ліана Чорна
кандидат історичних наук
доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ
В ЗАРУБІЖНОМУ УКРАЇНОЗНАВСТВІ
(60-80-ті рр. ХХ ст.)

Українська діаспора у світі є згуртованим та потужним явищем, котре налічує понад декілька століть своєї історії. Еміграція українців за кордон була спричинена складними, часто загрозливими для існування власне народу, соціально-економічними та політичними процесами ХІХ-ХХ ст. Після завершення визвольних змагань українців 1917-20-го рр. і поразки Національно-демократичної революції у Європі знайшли свій притулок та продовжили роботу значна кількість національних

політиків, громадських та культурних діячів, науковців, військових. Саме ця еміграційна хвиля спричинила появу перших закордонних українознавчих осередків та викликала інтерес до української історії та етнографії у світі. На сьогодні найбільше – п'ятнадцять – українознавчих центрів працює в Німеччині, серед яких чільне місце посідає легендарний для закордонного українства Український вільний університет у м. Мюнхен. Заявили про себе та плідно працюють українознавчі осередки в Великій Британії, Італії, Польщі, Австралії, Грузії, Франції, Чехії, Словаччині, Фінляндії, Японії.

Після закінчення Другої Світової війни, особливо у 60-80-х роках, лідируючі позиції в українських історичних наукових дослідженнях утримували українські центри в США (Український науковий інститут Гарвардському університеті, українознавчі кафедри Іллінойського, Пенсільванського, Колумбійського університетів та ін.) та Канаді (Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, Центр українознавства Торонтського університету та ін.). В умовах тотального панування марксистської радянської методології в історичній науці УРСР, ці установи продовжували традиції національної української історіографії; відстоювали історичну правду; досліджували замовчувані в УРСР актуальні історичні проблеми; опановували модерні методики досліджень, тогочасні історіософські течії, насамперед постпозитивізму, соціологічної історії, конструктивізму, неоромантизму та ін.

Провідне місце у систематизації знань, обговоренні дискусійних проблем, координації досліджень посідало Українське історичне товариство (США) та його друкований орган – «Український історик» [5]. Починаючи з 1965 року, з року заснування товариства, однією з магістральних тем стало всебічне вивчення життя й діяльності українського історика Михайла Грушевського. В галузі «грушевськіяни» працювали Любомир Винар, Олександр Домбровський, Омелян Пріцак, Ілля Витанович, Микола Андрусак та ін. В книжкових серіях «Грушевськіяна» та «Епістолярні джерела грушевськознавства» знайшли своє висвітлення проблеми системного розуміння суті та ролі історичних шкіл М. Грушевського у Львові та Києві, розвитку традицій школи М. Грушевського у Львівському НТШ, поєднання народницького і державницького підходів в «Історії України-Руси», методології, історіографії та історіософії видатного історика [1, с. 34].

Поряд з грушевськознавством діаспорні історики збагачували джерельну базу історії України, досліджуючи архіви та бібліотечні колекції західних держав. Так історик Теодор Мацьків, знавець козацько-гетьманської держави часів Б.

Хмельницького й І. Мазепи, видав книгу «Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах: 1687-1709» (1988). Використавши багатий архівний матеріал, автор очистив ім'я гетьмана від фальсифікацій та спотворень радянської історіографії [4]. Відомий український історик, джерелознавець і археограф Тарас Гунчак у 60-80-х рр. оприлюднив унікальні документи С. Петлюри, ставки військового міністра УНР 1920 р. Джерела з історії українсько-російських та українсько-польських відносин були опубліковані у збірнику «Україна і Польща в документах 1918-1923 рр.». Історик брав участь у створенні багатотомного фундаментального археографічного видання «Літопис Української повстанської армії» [6, с. 23].

До розширення кола джерел з історії України періоду Другої світової війни долучився український історик у Франції, професор УВУ та Паризького університету Володимир Косик. Його ґрунтовне дослідження «Україна і Німеччина у Другій світовій війні» (1986) вмістило унікальні джерела, виявлені переважно в архівах західних держав, насамперед Німеччини. Спираючись на ці документи, автор опрацював хронографію бойових операцій УПА, дослідив формування і бойовий шлях дивізії «Галичина» та російської армії під командування генерала А. Власова [2].

Українські історики в діаспорі у 1970-1980-х рр. полемізували не тільки з радянською офіційною історіографією, а й з частиною західних істориків. Ряд американських і західноєвропейських дослідників послуговувалися в своїх працях схемами російської дореволюційної історіографії, які Київську і Галицько-Волинську держави трактували як російські державні утворення. Тому українські історики доклали чимало зусиль, виступаючи на наукових конференціях, на зібраннях Американської історичної асоціації, у науковій періодиці, з метою викрити помилковість і упередженість цих концепцій.

Тривали серйозні науково-теоретичні дискусії в середовищі самих українських істориків. Результатом однієї з них, між Омеляном Пріцаком (США) і Іваном Лисяком-Рудницьким (Канада), стало фундаментальне дослідження проблеми українського національного відродження XIX – початку XX ст. та його зв'язку з українською історіографією. Обидва історики опрацювали оригінальні періодизації українського національного відродження та довели, що формування української нації цілком вписується у схему європейського націотворчого процесу[3].

У 60-80-х рр. постала ціла плеяда українських істориків, які задавали тон неупередженим науковим дослідженням давньої історії України (Ярослав Пастернак,

Олег Кандиба (Ольжич), Олександр Домбровський, Михайло Міллер), середньовічної доби (Михайло Ждан, Омелян Прицак), козацько-гетьманського періоду (Олександр Баран, Любомир Винар, Василь Дубровський, Теодор Мацьків, Олександр Оглоблин), Української національно-демократичної революції та трагічних подій 30-х рр. в УРСР (Ілля Витанович, Олег Герус, Михайло Єрмеїв, Аркадій Жуковський, Ігор Каменецький) тощо. Вони мали значно ширші можливості для правдивого і об'єктивного відтворення історії українського народу.

Таким чином, у 60-80-х рр. завдяки цим титанічним зусиллям у світовій історичній науці постала історична україністика. Були здійснені важливі кроки до утвердження історії українського народу як невід'ємної органічної частини європейського історичного процесу.

Література:

1. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність / А. Атаманенко. – Острог, 2010. – 672 с.
2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 657 с.
3. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – 520 с.
4. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709 / Т. Мацьків. – Київ-Полтава, 1995. – 286 с.
5. Матеріали до історії Українського історичного товариства / Ред. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Острог: Українське історичне товариство, Інститут дослідження української діаспори Національного університету «Острозька академія», 2006. – 384 с.
6. Примаченко Я.Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА / Я.Л. Примаченко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 182 с.

Збірник наукових праць / Сборник научных трудов
Українською, російською, іспанською мовами.

Проблеми становлення української державності // Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції з міжнародною участю (до 25-річниці Незалежності України). – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. – 151 с.

Проблемы становления украинской государственности // Сборник научных трудов по материалам научно-практической конференции с международным участием (к- 25-летию Независимости Украины). – Измаил: РИО ИГГУ, 2016. – 151 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Я.В. Кічук,

доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Упорядники: Г.І. Градинар, Н.В. Волканова

Верстка та дизайн: Г.І. Градинар, Н.В. Волканова

Проведення науково-практичної конференції з міжнародною участю «Проблеми становлення української державності» та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці «Придунайського центру громадських ініціатив».

Тексти тез представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст публікації, а також за добір і точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою думку, яка не завжди збігається з позицією редакції.

Матеріали конференції розміщені на офіційному сайті Ізмаїльського державного гуманітарного університету за адресою <http://idgu.edu.ua> та на сайті «Придунайського центру громадських ініціатив» за адресою <http://pcoi.at.ua/index/0-5>.

Підписано до друку 30.03.2016. Формат 60x90/8.
Ум. друк. арк. 6,8. Тираж 300 прим. Зам. № 385

Редакційно-видавничий відділ
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Адреса: 68610, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Рєпіна, 12, каб. 208

Тел.: (04841) 4-82-42

E-mail nauka_idgu@ukr.net